

Рудолф
ЩАЙНЕР

СМЪРТТА
КАТО
ПРЕОБРАЗУВАНЕ
НА ЖИВОТА

Поредица „Просветление“

RUDOLF STEINER
DER TOD
ALS LEBENSWANDLUNG

(GA 182)

Rudolf Steiner Verlag, Dornach/Schweiz, 1996

На корицата е използван фрагмент от картината
на Светлозар Писаров-Белката „Портрет“.

- © Рудолф Щайнер, автор
- © Нели Спиридонова-Хорински, д-р Димитър Димчев, преводачи
- © Мария Пашова, редактор
- © Христо Маринов, технически редактор
- © Светлозар Писаров-Белката, художник
- © Издателско ателие А⁶

ISBN 978 - 954 - 737 - 880 - 3

Рудолф Щайнер

СМЪРТТА
КАТО
ПРЕОБРАЗУВАНЕ
НА ЖИВОТА

Седем лекции, държани в различни градове
между 29 ноември 1917 г. и 16 октомври 1918 г.

Превод от немски

Нели Спиридонова-Хорински

Аб
Издателско
Ателие

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Събраните съчинения на Рудолф Щайнер (1861–1925), са подредени в три големи отдела: *Книги – Лекции – Художествени произведения* (виж прегледа в края на книгата).

Първоначално Рудолф Щайнер не е искал да се записват изнасяните от 1900 до 1924 г. многобройни, винаги свободно държани лекции и курсове както за широката общественост, така и за членовете на Теософското общество, по късно Антропософско общество, понеже са били предвидени от него като „устни, непредназначени за печатане съобщения“. След като се увеличават непълните и неточни записки, които се размножават и разпространяват между слушателите, той се вижда принуден да се погрижи за стенографирането на лекциите. С тази задача наговарва Мари Щайнер фон Сиверс. Тя е била отговорна за поръчването на стенографите, съхраняване на преписите и необходимите за отпечатването корекции на текстовете. Понеже поради липса на време Рудолф Щайнер само в редки случаи сам е коригирал стенографирания текст, по отношение на всички публикувани лекции трябва да се има предвид неговото изказване: „Предполага се, че в тези непрегледани от мен текстове могат да се намерят грешки.“

Относно лекциите за членовете на обществото, които първоначално са били разпространявани като ръкописи, и относно публикуваните му произведения Р. Щайнер се произнася в „Моят жизнен път“ (35-та глава). Съответният текст е даден накрая на този том. Казаното там същевременно важи и за всички курсове за различните професии, предназначени за участници, запознати с основните линии на духовната наука.

След смъртта на Мари Щайнер (1867–1948) започва издаването на Събраните съчинения на Рудолф Щайнер според нейните указания. Настоящият том спада към тези „Събрани съчинения“ (Събр. съч.).

СЪДЪРЖАНИЕ

Трите царства на мъртвите. Животът между смъртта и новото раждане

Мистерията на Голгота. Значението на естествените науки в нашето съвремие. Теологията като пречка за разбирането на Христос. Въздействието на мъртвите и на Христос върху човешката съдба. Появата на Христос в етерния свят.

Берн, 29 ноември, 1917 г. 7

Смъртта като преобразуване на живота

Отношенията към мъртвите. Въздействие на мъртвите в кръвта и в нервната система. Принцип на обръщането в общуването с мъртвите. Заспиване и събуждане. Свързване на чувствения живот с представите. Отношение на живите към по-младите и по-възрастните починали. Съчувстваща и егоистична болка. Помен за починалите млади хора и починалите възрастни хора. Историческият, социалният и етичният живот са зависими от общуването между живите и мъртвите.

Нюрнберг, 10 февруари, 1918 г. 34

Човек и свят

Въздействие на духовната наука върху представите, чувствата и волята. Естественонаучните представи в социалния живот действат разрушително. Човекът като микрокосмос в макрокосмоса. Лабораторията би трябвало да се превърне в олтар. Несръчност поради едностранчивост. Интелектът причинява загуба на инстинктите. Инстинктите трябва да се одухотворят. Възприемане на духа чрез „създаване на едно различно темпо“. Училището би трябвало да дава импулси през целия живот. „Световният наставник“ Уилсън.

Хайденхайм, 29 април, 1918 г. 56

Предзнаменованията на времето

Изток, Запад, Средна Европа. Произход на думата „Бог“. Земно тяло, земна душа, физическа култура, духовна култура. Църквите. Какво е това, което обикновено се почита като „Бог“? Изтокът и новата духовност. Ленинизмът като горчива ирония. Тагор, задача на Средна Европа между Ориента и англоамериканизма.

Улм, 30 април, 1918 г. 78

Съпротивата на човека срещу духа

Отношения между живите и мъртвите. Заспиване и събуждане. Мъртвите като съветници на живите. Лойд Джордж, Магиас Ерцбергер. Развитие на Гюте. Фауст и Вагнер. Мефистофел, Луцифер и Ариман. Психоанализата. Ото Вайнингер. Макс Десоар. Оскар Хертовиг. Гибон. Трайчке. Изпитания на дарованието.

Хамбург, 30 юни, 1918 г. 102

Какво върши ангелът в нашето астрално тяло?

Действието на йерархиите в човека. Цели на бъдещото човечество. Братство, свобода на религиите, прозиране в духовната природа на света. Луциферическите и ариманическите противодействия: сексуални инстинкти, разболяващи действия на лечебните средства, злоупотреба с техниката.

Цюрих, 9 октомври, 1918 г. 137

Превод от немски *д-р Димитър Димчев*

Как да намеря Христос?

Атеизмът като болест, отричането на Христос като нещастие, отричането на духа като идиотизъм. Мистерията на Голгота и науката. Харнак. Ситуацията на човечеството по времето на Мистерията на Голгота. Годината 333. Пораждане на евангелията чрез атаквистичното ясновидство. Тертулиан. Годината 666. Юстиниан. Академията в Гондипапур. Мохамед. Съборът в Константинопол през 869 г. Ангелус Силезиус. Йоханес Мюлер. Езикът като жест. Уилсън и Херман Грим.

Цюрих, 16 октомври, 1918 г. 162

Бележки към това издание 190

Литература 191

Бележки към текста 192

Относно отпечатаните лекции 197

Рудолф Щайнер – живот и творчество 199

ТРИТЕ ЦАРСТВА НА МЪРТВИТЕ

ЖИВОТЪТ МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВОТО РАЖДАНЕ

Берн, 29 ноември 1917 г.

В известен смисъл продължавам разглежданията, които започнахме в една предишна лекция, защото са поредица от това, което съм убеден, че трябва да обсъдим именно днес. Смятам, че в откритите лекции, които се изнасят от антропософска страна, сега е необходимо да се кажат, да достигнат до ушите на хората съвсем определени, предизвикани от предзнаменованията на нашето трудно време неща, и също така съм убеден, че сред самите нас трябва да се обсъдят съвсем конкретни духовнонаучни истини.

В една предишна лекция говорихме за проникването на влиянието на преминалите през портата на смъртта души в земния живот. Разгледахме как импулсите на така наречените мъртви продължават да действат в това, което се извършва от хората тук, на Земята, и как се създават взаимовръзки между силите на така наречените мъртви и живите. Днес ще прибавим нещо, което е тясно свързано с тази тема.

Преди всичко е необходимо да ни стане ясно, че животът между смъртта и ново раждане в известен смисъл трябва да се представи в картини, взети от сетивното, от физическия земен живот, от представите, които си изграждаме в този физически земен живот, но животът в сферата на мъртвите е такъв, че трудно може да се обхване с понятията и представите, които си изграждаме в земния живот. Поради това трябва да се опитаме да се доближим до този живот от различни страни. Непосредствено преди избухването на тази световна катастрофа веднъж беше направен

такъв опит във Виенския цикъл, в който говорих за живота между смъртта и едно ново раждане във връзка с вътрешните сили на душата. Днес искам преди всичко да изтъкна, че една сфера, която в известен смисъл е най-важната и трябва да бъде най-важната за хората в земния живот, една сфера от жизнените опитности, от преживяванията на преминалите през портата на смъртта души не съществува за нашето съзнание.

Помислете само какво имаме ние, земните хора, като представи, свързани с минералния и растителния свят. Към тези представи за минералния и растителния свят трябва да прибавим всички представи, впечатления и възприятия, свързани с небесните простори, със звездното небе, Слънцето и Луната, доколкото като възприятия в земния ни живот те ни предоставят физически образи и изцяло принадлежат към това, което причисляваме към минералната природа. Тази минерална природа и голяма част от растителната природа не се възприемат през времето между смъртта и ново раждане. Отнасящото се до изживяванията на така наречените мъртви, което можем да изтъкнем като особено характерно в тази насока, е, че относно минералната или растителната природа ние, хората тук, на Земята, имаме съвсем определени представи. Вече сме споменавали, че е илюзия да се говори, че минералният и растителният свят са безчувствени и не изпитват болка. Чрез нашите действия ние, хората, оставяме отпечатьци в минералното и растителното царство, за които с известно право можем да кажем, че без тях те няма да изпитват болка или удоволствие, страдание или радост. Знаем, че когато разтрошим камък, определени елементарни същества там всъщност изпитват удоволствие, но това не достига до нашето обикновено дневно съзнание. Може да се каже, че при изживяването си обикновеният земен човек има чувството, че когато разбива камъни, когато прави нещо с минералите и още повече с растенията, това не причинява нито удоволствие, нито болка.

Но съвсем не е така в царството, в което встъпва човекът, минавайки през портата на смъртта. Трябва да сме наясно, че и най-малкото, което правим там – трябва да си послужим с думите на нашия земен език, – когато например само докоснем нещо в това духовно царство, причиняваме удоволствие или страдание и предизвикваме симпатия или антипатия. Следователно трябва да си представите царството на мъртвите така, че когато макар и съвсем леко докоснете нещо, не можете да го направите без това, което докосвате, да изпита удоволствие или болка, но също известна симпатия или антипатия. Това е посочено още в моята книга „Теософия“, където се говори за душевното царство и където най-важните сили на това душевно царство трябва да се търсят в силите на симпатията и антипатията. Но човек трябва да приеме такива неща в своите живи представи. Когато осъзнае взаимовръзките между мъртвото в известен смисъл царство и царството на така наречените живи, човек трябва да може да си представи, че в определена степен мъртвият действа и работи в своето царство. В известна степен той винаги трябва да осъзнава, че предизвиква симпатия или антипатия, страдание или радост. Всичко, което върши, предизвиква, ако мога така да кажа, този резонанс, тези живи усещания. От другата страна отвъд портата на смъртта изобщо не е възможно нещо да се нарича нечувствително в смисъла на нашия растителен и животински свят.

В известна степен това е характеристиката на най-долното царство, в което човекът пристъпва, когато е преминал през портата на смъртта. Както когато преминава през портата на раждането тук, във физическия свят, той пристъпва в най-долната област, в минералното царство, така, когато навлиза в духовното царство, човекът встъпва в едно царство на всеобща чувствителност, на витаещите симпатия и антипатия. Вътре в това царство той разгръща своите сили. Той действа вътре в това царство. Когато си

представяме, че действа там, същевременно трябва да знаем, че от тези действия произлизат непрекъснати сили, носещи усещания за симпатии и антипатии.

Какво означават в целостта на всемира тези сили, носещи усещания? Вижте, тук навлизаме в област, която всъщност може да бъде разбрана истински относно физическия земен живот само чрез духовната наука, област, чиято значимост веднага ще бъде разбрана от вас, ако премислите цялото ѝ значение. Много неща в настоящето се проявяват именно така, че човекът, приемащ за обяснение на световните процеси само това, което открива във физическия свят, изобщо се отказва от обяснение, отказва се от изясняване.

Нещо, при което новото време не се интересува от обяснение, е принципът на развитието на намиращата се заедно с нас на Земята животинска същност. Искам само да обърна вниманието ви към всичко, появило се в по-новото време, за да утвърди това, което се нарича теория на развитието. За развитието на животинския свят се говори, като с известно право се приема, че несъвършените същества в този животински свят се развиват до по-съвършени. Поточно казано – същността на животинския свят се е развила от недиференцирана до все по-диференцирана, достигайки до човешката природа, доколкото човекът е физическо същество. Това учение за развитието в голяма степен е навлязло и в популярното съзнание на човечеството, като в известен смисъл се е превърнало в религия на човечеството, и самите религии, самите вероизповедания се опитват да се съобразяват с учението за развитието. Поне у най-важните им представители липсва смелост – която те имаха преди известно време – да се обявят срещу това учение за развитието. В известен смисъл те го признаха и се примириха с него.

Но когато попитаме: Какво всъщност действа в развитието на животинската същност, когато тази животинска същност се развива от несъвършена към съвършена, какво

изобщо действа във всичко, което може да се наблюдава в животинския свят, не само в развитието, но изобщо в съществуването на животинския свят? Колкото и невероятно да звучи на днешния човек, когато с ясновиждащо съзнание действително се пристъпи в царството, обитавано от мъртвите, това, което господства и прониква в по-голямата част от животинския свят, са силите, произхождащи от умрелите. Човекът е призван да бъде съпричастен с импулсите на космоса. В минералното царство той има да върши само това, което създава чрез своята техника като машини и др., съгласно законите на минералното царство, а в растителното царство е деен като земеделец, като градинар. През времето, което прекарва между раждането и смъртта, той има работа с тези царства най-много на втори план. С това царство обаче, което се проявява в животинското съществуване, той има да върши нещо непосредствено, когато след смъртта си веднага пристъпи в област от сили, владеещи това животинско царство. Той започва да работи там. В известна степен това е основа за него, базата на неговите действия, какъвто е минералният свят за нас тук, на Земята. Това е основата и почвата, върху която се стъпва там.

Както растителният свят се издига от основата на минералното царство по време на съществуването ни във физическия свят, така от основата на това царство от витаещи симпатии и антипатии, които се проявяват и в живота на земното животинско царство, се издига второ царство, което не действа в мъртвото така, че да изпитва само удоволствие и болка, да изпраща само изпълнени с усещания импулси, които продължават да въздействат по-нататък, а издигащото се там второ царство действа заедно с това, което би могло да се нарече засилване и отслабване на волевите сили, преминаващи към мъртвото, към смъртта. Ако желаете да се осведомите правилно относно тези волеви сили, трябва да прочетете споменатия Виенски цикъл, където разясних, че волята, присъща на човешката душа между смъртта и ново

раждане, не е същата като тази, която наричаме воля тук, в земния живот. Въпреки това можем да говорим за воля, макар че волята там е проникната с чувства и с още един друг елемент, който изобщо не съществува тук, на Земята. След смъртта тази воля непрекъснато се засилва или отслабва. Когато влезем във връзка с някой умрял, ние изживяваме неговия земен живот така, че в един момент узнаваме как неговите волеви импулси се усилват, как той се чувства силен, а в друг момент волята му отчасти се парализира, в известна степен заспива. Така тази воля нахлува, засилва се или се отдръпва назад и отслабва. Това люшкане между засилване и отслабване на волята е важен фактор, съществен фактор в живота на мъртвия.

Засилването и отслабването на волята обаче представлява импулси, които не само нахлуват в основата на мъртвото царство, но и се вливат в човешкото царство тук, на Земята, не в мислите на обикновеното съзнание, а във всичко, което хората – утре ще обясня това и в откритата лекция – сами изживяват като волеви, но също и като емоционални импулси.

Особеното е, че в своето обикновено съзнание човекът като физически земен човек всъщност живее само със своите сетивни възприятия и мисли. Будно съзнание имаме само по отношение на това възприемане и мислене. Чувствата всъщност само се сънуват, а волята изобщо спи. Никой не знае какво се случва, когато вдигне нагоре ръката си, тоест когато волята се проявява в неговото тяло така, както той знае за своите мисли. Неясно е също и проявлението на чувството, не е по-ясно от изплуващите в нашия сън образи, макар че то се намира в съзнанието малко по-ясно, отколкото действието на волята. Страсти, афекти и чувства в действителност само се сънуват, те не се изживяват с яснотата на съзнанието, както представите и сетивните възприятия, а волята пък съвсем не. Мъртвият взема участие в ежедневието като сън, като сънуване Той живее с

души, които на Земята са въплътени във физически тела. В тях той живее точно така, както ние живеем сред растителния свят, само че с растителния свят не сме така близко свързани, както мъртвият е свързан с нашите чувства, афекти, с нашите волеви импулси. Той продължава да живее във всичко това.

Това е неговото второ царство. И докато в човешкия живот имаме чувства и усещания, мъртвият живее душевно заедно с нас в този наш живот и то така, че точно онова влияне, което описах като засилване и отслабване на волята на мъртвите, в известно отношение е едно с това, което тук, на Земята, се сънува и спи като чувства и волеви импулси на така наречените живи.

От това виждате колко малко в действителност царството на мъртвите е отделено от нашето земно царство, каква тясна връзка съществува между тези светове. Както казах, при нормални условия мъртвият – с изключения, които след това ще обсъдим – няма нищо общо с минералния и растителния свят, но той действително има много общо с протичащото в животинския свят. Това в известна степен е почвата, върху която той стои. Но той има общо и с протичащото в човешкия чувствен и волеви свят. В този свят ние изобщо не сме отделени от мъртвите. Нещата стоят така: Когато човек премине през портата на смъртта, изживявайки тези засилвания и отслабвания на волята, може да има контакт с така наречените живи във физическото тяло, но не с всички и не с всекиго. Има определен закон, според който може да се живее само с онези, с които човек някак си е свързан кармично. Един кармично напълно чужд човек, който живее тук, не може да се възприема от умрелия, той изобщо не съществува за него. Светът, който умрелият изживява, се ограничава от кармата, която се изплита тук, в живота. Само че този свят не е ограничен до душите, които са тук, на Земята, а се разпростира също и върху души, които вече са преминали през портата на смъртта.

Това второ царство обхваща всички връзки, в които човекът е бил кармично заедно с онези, които са още на Земята, и с тези души, които също като него са преминали през портата на смъртта. Следователно то се разпростира върху свят, който е общ за живите и мъртвите, върху света на животинското битие, като при това не бива да си представяме земните животни. Подчертах, че тези земни животни *отразяват* това, което се намира в духовния свят – груповата душа на животното. По отношение на мъртвите трябва да си представим повече духовната животинска същност, като върху тази обща основа тогава всеки мъртъв изживява индивидуален кармичен свят в съвсем друг смисъл, отколкото тук в нашия земен свят, защото един човек стои в едни, а друг – в други взаимоотношения. И от човешкото царство за него съществува само това, с което си е изградил кармични връзки.

Там цари и друг закон, който ни показва как всъщност се изгражда това второ царство. Най-напред това, което действа върху умрелия в това царство така, че засилва или отслабва волевите му сили, е ограничено до кръг хора, който е бил образуван преди всичко през последния земен живот или дори може би само през отделни периоди от последния земен живот. Хората, които са били особено близки на преминалия през портата на смъртта, с които е бил особено тясно свързан, са тези, с които той живее особено интензивно. Този кръг постепенно се разширява върху онези, с които е навлязъл в по-далечни кармични отношения.

Всичко това в никакъв случай не трае еднакво дълго време. За някого то е по-кратко, за друго – по-дълго. От земното протичане на живота не би могло да се разбере какво става след смъртта. Някои личности, някои души навлизат в обкръжението на мъртвите, без човек да очаква това, понеже от физическия живот много лесно могат да се изведат погрешни заключения. Но това е основен закон, според който кръгът постепенно се разширява. И цялото

вживяване в този кръг души става точно така, както описах в лекционния цикъл, отнасящ се до живота между смъртта и ново раждане. Това, което описах, че настъпва в живота на мъртвия, е именно този разпростиращ се живот на волевите импулси, които сега са също така в мъртвия, както представите – в живия човек, и чрез тях мъртвият знае, има своето съзнание. Особено трудно е да се изясни на земния човек, че мъртвият знае предимно чрез волята, докато земният човек – предимно чрез представите. Това, разбира се, затруднява и разбирането ни с мъртвите.

Светът, в който мъртвият се вживява като във второ царство, все повече се разширява. По-късно – но това по-късно винаги е относително, при някого настъпва по-рано, при друго – по-късно – към непосредствените кармични връзки се прибавят и косвените.

Имам предвид, че когато даден мъртъв прекара известно време между смъртта и ново раждане, кръгът на изживяванията му се разширява и се разпростира върху онези души – било на Земята, било отвъд, – с които е влязъл в непосредствени кармични отношения. Но тези души, от своя страна, имат кармични връзки, които не са същевременно кармични връзки с мъртвия, когото имам предвид. Така че личността *A* има кармични връзки с личността *B*, но не с личността *C*. Там се вижда как мъртвият разпростира своите изживявания върху личността *B*, как живее с нея по описания начин. По-късно става така, че *B* става посредник към *C*. Личността *A* няма отношения с личността *C*, но тя влиза в отношения с нея посредством личността *B*, която има кармични връзки с *C*. Чрез това обаче този втори свят постепенно се разпростира върху много, много голямо пространство. В известен смисъл човек става все по-богат на такива вътрешни изживявания, на такива събития, които са засилване и отслабване на волята, които ни карат да се живеем в царството на мъртвите или на живите души, когато сами преминаем през портата на смъртта.

Съществена част от живота между смъртта и новото раждане се състои именно в това, че като души – ако ми позволите да се изразя тривиално – ние правим все повече запознанства. Както опитностите ни в земния живот се разширяват по времето между раждането и смъртта, както тук все повече опознаваме света около нас, така и там преминаваме през все повече и повече преживявания, отнасящи се до това, че битието на други души се чувства по такъв начин, че се знае: Чрез нещо в тези души човек сам изпитва засилване на волята, а чрез друго – отслабване на волята. В това се състои съществена част от изживяванията там.

От това трябва да разберете какво всъщност означава то за всеобщото съществуване, за общото космическо битие. То означава, че съществува не само тази размита единна връзка между цялото човечество, за която мечтаят и сънуват пантеистите и мистичните фантасти, а в действителност между смъртта и ново раждане в известно отношение стават духовни запознанства между голяма част от човечеството на Земята. Когато погледнем това, което изживяваме между смъртта и ново раждане, виждаме, че като земни хора съвсем не се намираме така далеч един от друг. Това не е абстрактна, а действителна връзка.

Както на Земята животинското царство като трето царство се поставя над минералното и над растителното царство, така и отвъд като трето царство застава царството на определени йерархии, което виждаме като свят от същества, които никога не са влизали в земно въплъщение, с които обаче влизаме във взаимоотношения през времето между смъртта и ново раждане. Царството на йерархиите отчасти същевременно е онова, което между смъртта и ново раждане поражда пълната интензивност на нашето азково изживяване. Чрез двете първи царства ние изживяваме всичко останало. Себе си изживяваме чрез йерархиите. И с това също е ясно, че като духовно същество отвъд, сред йерархиите човекът се изживява като син, като дете на йе-

рархиите. Той се чувства свързан с другите човешки души и същевременно се чувства като дете на йерархиите. Както тук, когато се осъзнае, трябва да се почувства като сбор от външните природни сили на заобикалящия го космос, така чрез взаимното действие на различните йерархии отгатък той се чувства, бих казал, организиран като духовно същество.

Когато тук се разглеждаме като хора, ние поглеждаме – това не бива да ни доведе до високомерие – към така наречените низши светове и в известна степен се виждаме като върха на тези природни светове. Ние преминаваме през портата на смъртта и отвъд се виждаме като най-низшата степен от поредицата йерархии, но и като сбор от импулсите на йерархиите – само че този сбор преминава отгоре надолу, както тук се изкачва отдолу нагоре. Както тук азът ни е потопен в нашата телесност, така че е екстракт от останалата природа, така духовността ни там е потопена в йерархиите, един екстракт от йерархиите, за което може да се каже: Духовността ни там е същото, което е нашата телесност тук, тоест това, в което се обличаме, когато присъпим през портата на раждането.

Следователно имагинативното познание може да си изгради представи за протичането на живота между смъртта и ново раждане. За човека би било извънредно тъжно, ако изобщо не би могъл да си създаде такива представи. Защото помислете само, че с емоционалния и волевия си живот съвсем не сме отделени от царството на мъртвите. Това, което се изплъзва от погледа ни, е изчезнало единствено от нашите представи и сетивни възприятия. Ще означава голям напредък в развитието на човешкия род на Земята относно земния живот, който този човешки род има още да изживее, когато хората тук осъзнаят, че в емоционалните и волевите си импулси са едно с мъртвите! Изобщо, смъртта може да ни отнеме единствено физическото съзерцаване на мъртвите. Не можем да искаме, без мъртвите да присъстват

в сферата, в която искаме. Не можем да искаме, без в сферата, в която искаме, мъртвите също да присъстват.

За изключения говорих вече по отношение на минералното и растителното царство. Такива изключения важат особено за нашия период, за нашата епоха. За по-стари епохи те не са важали, но за това сега не е нужно да говорим. В нашето време, в което върху Земята по необходимост се разпространяват известни материалистически възгледи, хората много лесно могат да пропуснат да си създадат духовни представи през земния си живот. В откритата лекция вчера дори посочих как, когато човек пропусне да се научи да си създава духовни представи по време на земния си живот, се заточава в земния живот, в известен смисъл не може да излезе извън този земен живот, и така се превръща в разрушителен център. Много от разрушителните сили, действащи сред земната сфера, идват от такива заточени в тази земна сфера мъртви. Човек по-скоро трябва да изпитва съжаление към такива човешки души, отколкото критично да ги обвинява. Защото след смъртта не е особено леко изживяването човек да трябва да остане в свят, който не е подходящ за умрелите. В случая той представлява минералния и растителния свят, а също и онзи минерален свят, който носят в себе си животните, който самият човек носи в себе си. Защото тези същества са проникнати от минералния свят. За онези, които не са възприели никакви духовни представи, нещата стоят така, че след смъртта те се плашат от изживяването, че навсякъде се предизвикват усещания: Те не могат да навлязат вътре в света, простиращ се в животинската духовност и в човешкото. Могат да навлязат само в това, което е минералната природа, което представлява и растителната природа. Не мога да обрисувам за какво се касае там, понеже, първо, езикът няма думи за това, и, второ, човек може само бавно да се доближи до лежащото в неговата основа, защото в това доближаване първоначално наистина има нещо плашещо. Но не бива да си представя-

ме, че такива мъртви тогава са съвсем изолирани от живота, който описах. Те се доближават до този живот с известна предпазливост, с известен страх и отново пропадат обратно в растителния и минералния свят, понеже са си създали представи, имащи известно значение само за този свят, за света на мъртвото, за света на физическите механизми.

Това, което днес виждам като моя най-важна задача, е отново да събудя съзнанието чрез представи как мъртвите въздействат върху човешкото развитие. Всъщност вече е желателно такива неща да се оповестят и в откритите лекции, но не е възможно, защото хората не искат да разглеждат такива представи, освен ако не са чули вече нещо от нещата, които се споделят в нашите кръгове. Но когато животът между смъртта и ново раждане се описва така, когато се описва неговата връзка със земния живот, се изпълняват изискванията именно на нашата епоха. Защото нашата епоха е отхвърлила сравнително отдавна старите инстинктивни представи, отнасящи се до света на мъртвите и човечеството трябва да си създаде нови представи. То трябва да излезе от абстракциите за висшите светове и не само в общи линии да говори за духовност, а да достигне дотам, наистина да разбере какво действа като духовност. То трябва да е наясно, че мъртвите не са умрели, а продължават да живеят в историческия процес на развитието на човечеството, че силите, които духовно се простират около нас, от една страна, са силите на висшите йерархии, но също са и силите на мъртвите. Голямата илюзия, на която би могло да се отдаде човечеството в бъдеще, би била, ако то поиска да повярва, че изживяването от хората като социален живот, като взаимен живот тук, на Земята, с техните чувства, с тяхната воля, протича без участието на мъртвите, само чрез земни средства. Не е възможно той да съществува само чрез земните конфигурации, понеже в чувствата и във волята участват и мъртвите.

Става въпрос обаче за това как сред импулсите на

по-новото време би било възможно правилно да се развие съзнанието за този вид взаимно съществуване с духовния свят. Развитието на човечеството протича така, че с неговото обикновено съзнание във физическото тяло човекът всъщност все повече се отделя от духовния свят. За да получи той, като физически човек, правилната връзка с духовния свят, в земното развитие се състоя Мистерията на Голгота.

Мистерията на Голгота не е само еднократно и като такова еднократно най-голямото събитие в земното развитие, но тя е продължаващо да действа събитие, тя е продължаващ да действа импулс. И човечеството трябва да направи нещо, за да остави този импулс да действа по-нататък по правилния начин. Постоянно подчертавам как импулсът от Голгота е във взаимовръзка със задачата на нашата духовна наука, как духовната наука по определен начин трябва да бъде тук, за да се разбере този импулс от Голгота по правилния за нашата епоха и за близкото бъдеще начин. Можете да бъдете сигурни, че като земна наука, която същевременно ще стане световна религия, природната наука ще добива все по-голямо и по-голямо влияние. Такава глупост като обвинението, което например ми беше подхвърлено, че се отнасям негативно към естествената наука, както и към нейното радикално развитие, принадлежи към най-овехтелите предразсъдъци на мисленето, защото този, който разбира хода на земното развитие, знае, че естествените науки не могат да бъдат оборени, а точно обратното, те все повече ще се разпространяват. И това, което като вид религиозна вяра се извлича от природната наука и се разпространява по света, няма да може да бъде спряно, то ще настъпи. От една страна, то сигурно ще дойде и ще дойде като благословия за човечеството. И няма да трае много дълго, може би само няколко десетилетия, докато дойде моментът, когато всякакви вероизповедания няма да могат вече да се предпазят от това, че при най-простите, най-примитивните хора

ще се развие съзнание за чистото природно съществуване, както то се проявява в областта на природната наука. Това, от една страна, вече е сигурно.

Но, от друга страна, сигурно е и нещо друго. Сигурно, от друга страна, е, че след като тези чисто природонаучни възгледи обхвалят чувствата на хората, чрез естествената наука все по-малко ще може да бъде опазвана самата духовност. Духовното трябва да се внесе, от една друга страна, също така строго научно, както, от една страна, природната наука опознава природното съществуване, защото опознаването на природното съществуване ще става все по-необходимо за задачите, които човекът ще има да изпълнява в бъдеще между раждането и смъртта си. От друга страна, ще трябва да му се разкрие и това, което ще го издигне в духовния свят.

Един основен импулс вече се възвести за най-широките кръгове в досегашната форма на разбирането на Мистерията на Голгота и това се показва особено в нашето време. Но днес вече може да се каже, че най-големите противници на разбирането на Христовия импулс са свещениците от различните вероизповедания – колкото и невероятно да звучи, – а това, което отвежда човека най-далеч от Христовия импулс, е начинът, по който свещениците от различните вероизповедания и теолозите защитават този Христов импулс. Защото вероизповеданията днес вече са съвсем, съвсем далеч от разбирането на това, за което всъщност се касае при този Христов импулс.

Днес нямам намерение да описвам всичко съществено относно Христовия импулс. В течение на времето вече се събраха някои неща и такива още ще бъдат изнасяни. Но по отношение на Христовия импулс искам да изтъкна нещо, което много силно изпъква особено в днешно време. Това е, че хората вече трябва да разберат, че Христовият импулс трябва да бъде разглеждан по възможно най-интензивен начин, различно от други духовни импулси. Вие

също разбирате това, но хората правят непрекъснато някакви компромиси. Те правят половинчати неща, нямат смелост за цялото. Това, което трябва да се прозре във връзка с Христовия импулс, е, че според методите на обикновената история изобщо е невъзможно да се каже нещо за Христовия импулс. Прочути теолози казват, че не може и дума да става, че евангелията са автентични в обикновения исторически смисъл. Известни теолози казват, че това, което се излага като историческо доказателство, че Христос е живял, може да се напише на четвърт страница. Следователно прочути теолози на съвременното днес вече признават, че не можем да се осланяме на евангелията, ако ги третираме като исторически извори. В никакъв случай няма доказателство, че те представят исторически факти. Това, разбира се, трябва да се констатира днес. А което може да се каже като историческо потвърждение, подобно на другите исторически документи, отнасящи се до други личности от световната история – както казват някои прочути теолози, – може да се напише на четвърт страница. Интересното е, че намиращото се на тази четвърт страница също не е истина в обикновения исторически смисъл.

Човечеството ще трябва да признае, че за съществуването на Исус Христос на Земята няма такива исторически източници, както за *Сократ* или за *Цезар*, а това съществуване трябва да се разбира само духовно. Точно това е същественото по въпроса. В Мистерията на Голгота човечеството трябваше да получи нещо, по отношение на което, в случай че иска да се осланя само на физически свидетелства, или ще трябва да живее в заблуди, понеже не знае нищо за него чрез физически свидетелства, или ще трябва да го схване по духовен начин.

По отношение на всичко останало човечеството е свободно да намира исторически свидетелства, но по отношение на Мистерията на Голгота исторически свидетелства няма да ползват човека. Човечеството ще бъде прину-

дено да разбере това най-важно събитие на Земята не по физическо-исторически начин, а ще трябва да постави началото на едно духовно разбиране. Който не иска да разбере Мистерията на Голгота без исторически документи, а чрез духовното разбиране на нашето земно развитие, няма да я разбере. Наистина може да се каже, че това е волята на боговете. Необходимо е човечеството да бъде принудено към духовност относно най-важните земни проблеми. То ще може да разбере Мистерията на Голгота само когато се издигне до духовно схващане на света – иначе исторически тя винаги ще бъде оспорвана.

Само духовната наука може да говори за реалността на Мистерията на Голгота. Може да се каже, че всичко останало е остаряло. Прочетете една все пак забележителна книга на един теолог, разгледал всички теории от нашето време относно Исус – от *Лесинг* до *Вреде*, – и ще откриете, че такова изложение дава доказателството, че в тази област всъщност историята трябва да се преодолее, че трябва да настъпи ново схващане. И това ново схващане може да се придобие само по духовнонаучен път.

В нашето време е настъпил вече моментът, когато хората ще могат да разберат продължаващото въздействие на Мистерията на Голгота само по духовен начин. Поради това говорих също и за духовно-етерната поява на Христос през 20-то столетие и го представих в първата мистерийна драма. Но това ще бъде духовно изживяване, макар духовно-ясновиждащо, но духовно изживяване.

Така Мистерията на Голгота се намира в интимна връзка с необходимото извисяване на човечеството към духовността, започващо в нашата епоха. Както от нашата епоха нататък човечеството трябва да се издигне до известна духовност, така то трябва да започне да разбира, че Мистерията на Голгота *може* да бъде схваната само по духовен начин, че в същността си християнството трябва да претърпи духовно, а не историческо развитие във външния сми-

съл на историческото изследване или традицията. Но това, което казах сега, не бива да се схваща по абстрактен начин. Не бива да се смята, че вече всичко е направено за схващането на значението на Мистерията на Голгота, като се усвоят само няколко понятия, което много често се прави. Към тези неща трябва да се пристъпи напълно конкретно, трябва да се изграждат не само представи за Христос и за неговото влияние, а в известен смисъл трябва да може да се намери царството на Христос в нашето земно царство. Христос е слязъл в земното царство и неговата област трябва да може да се открие.

Ако природната наука се развие до най-висшето си съвършенство, тя ще даде картина за света, която би могла да се получи и без помощта на Мистерията на Голгота. Природната наука, опирайки се на самата себе си, никога няма да достигне толкова далеч в земното развитие, че физикът или биологът да може да говори за Мистерията на Голгота, изхождайки от собствените си позиции. Но доколкото се отнася до заобикалящото ни от раждането до смъртта, цялата наука постепенно все повече се превръща в природна наука. Редом с нея духовната наука ще черпи от духовните светове.

Но става дума за това: Как да имаме не само една наука, а да можем да застанем вътре в духовния свят така, че да открием не само природата? Защото никога няма да намерим Христовия импулс в природата. Как да търсим не само знанието за това, но и да застанем в духовния свят? От казаното вече разбирате, че към съзнанието, което в съвременното и в бъдещето човечество наистина ще става само природно съзнание, трябва да се прибави и друго съзнание. Трябва да се прибави съвсем друго съзнание. Необходимостта от схващането на Мистерията на Голгота като духовен факт в известен смисъл ще бъде най-висшият връх за това съзнание. Но това, което е необходимо, за да се прозре Мистерията на Голгота като нещо духовно, ще трябва да се раз-

простре и върху останалия живот. Това обаче не означава нищо друго, а че освен чисто природното разглеждане, в човешкото съзнание ще трябва да се прибави едно съвсем друго разглеждане на нещата.

Такова разглеждане на нещата ще дойде и ще трябва да дойде, когато човекът се научи също така съзнателно да вижда като цялост и в детайли протичането на своята съдба в света, както чрез своите сетивни възприятия вижда в сетивния свят. Какво имам предвид с това? Днес човекът още твърде малко наблюдава протичането на своята съдба. Нека разгледаме някои крайни случаи. Искам да ви разкажа за един случай, който може да ни доведе до това, което имам предвид – един случай от хиляди такива. Възможно е да се разкажат хиляди, безброй много такива случаи.

Един човек излязъл да се разхожда по пътя, по който често вървял. Той го извел нагоре по склона до скалисто място, от което се откривал много хубав изглед. Човекът често се бил изкачвал до това място, това била неговата обичайна разходка. Когато един ден пак тръгнал на тази разходка, като от нищото му дошла една мисъл: Внимавай! И в духа си той чул, не халюцинация, а в духа си чул глас: „Защо вървиш по този път? Не можеш ли веднъж да се откажеш от това удоволствие?“ Това той го чул духовно. То го накарало да се замисли. Отстъпил малко встрани, мислил известно време и изведнъж видял как скален отломък се търкулнал надолу и стигнал точно до мястото, до което самият той щял да стигне, ако не се бил спрял и отклонил за малко встрани. Отломъкът сигурно щял да го удари.

Моля ви да се запитате какво е протекло съдбовно? Нещо се е случило. Мъжът продължил да живее. Много човешки животи по тази Земя са свързани с неговия живот. Всичко това е щяло да се развие по друг начин, ако скалният отломък го беше убил. Тук става нещо. Опитате ли се да си го обясните според природните закони, естествено, няма да стигнете до съдбовното в него. Чрез природни закони

можете да обясните защо скалният отломък се е откърлил и защо човекът е бил убит, когато скалният отломък го е улучил и т.н. Но всичко, което може да се каже за тези неща, изхождайки от природните закони, съвсем не може да обясни съдбоносното, то изобщо няма нищо общо с него.

Описах ви един краен случай. Но, скъпи мои приятели, с такива неща е изпълнен целият ни живот, доколкото в живота ни се проявява съдбата. Само че човекът не им обръща внимание, както прави това при външните явления, които се предлагат на сетивата му. От ден на ден, от час на час, от момент на момент протичат неща, които само като краен случай се представят по начина, който току-що описах. Помислете колко често – тези неща трябва да се разглеждат и в дреболиите – искате да излезете от къщи, но нещо ви задържа за половин час. Такива и подобни неща се случват хилядократно в живота. Виждате само какво се случва, когато сте закъснели с половин час. Вие съвсем не преценявате какво друго би се случило, ако бяхте тръгнали половин час по-рано! Така в живота ни постоянно се намесва един друг свят, светът на съдбата, който днешният човек още никак не взима под внимание, понеже всъщност насочва погледа си само към това, което се случва, а не към това, което непрекъснато се предотвратява в неговия живот. Вие изобщо не можете да знаете дали преди три часа не е трябвало да свършите нещо, но сте били възпрепятствани да го извършите, защото иначе изобщо нямаше да се намирате тук, а може би нямаше и да сте живи. Винаги виждате само това, за което са били необходими духовни импулси от най-разнороден характер, за да може то да се извърши. Най-често с обикновеното съзнание не предполагате, че това, което вършите в живота, е резултат от съдействащи духовни импулси. Ако изострите вниманието си, ще разберете, че има свят на съдбата, както има свят на природата. Тогава ще откриете, че този свят на съдбовното в никакъв случай не е по-беден по съдържание от света на природното. Но в

царството на съдбата, което ясно се появява пред човешкото съзнание в особени ситуации, когато се случват такива неща, каквито описах, в това царство на съдбата действат силите, които вече описах. Там действат чувствата и волевите импулси, чрез които навлиза съдбоносното – импулсите на мъртвите. И макар че този, който казва подобно нещо, днес ще изглежда на „най-умните“ като суеверен глупак, въпреки това е вярно, че със същата точност, с която днес се говори за природни закони, може да се каже, че човекът, чул глас, е чул гласа на някой мъртъв, действащ по поръка на някое същество от йерархиите, и че от сутрин до вечер, а особено от вечер до сутрин, по време на сън в нас проникват импулсите на мъртвите и импулсите на духовните йерархии, които предизвикват съдбоносните събития.

Но аз искам да насоча вниманието ви към следното: Сигурно вече сте чували нещо за демона на Сократ, как Сократ, този мъдър грък, е говорил, че всичко, което прави, го прави под въздействието на един демон. В моята малка книжка „Духовното ръководство на човека и човечеството“ говоря за това. В новата ми книга „Върху загадките на душата“, където във втора глава става дума за учения индивид Десоар и може да се види как Десоар третира такива неща, насочих вниманието към демона на Сократ. Всъщност до съзнанието на Сократ е достигнало онова, което действа у всички хора. До Мистерията на Голгота са съществували същества, даващи насока какво да извършват мъртвите в човешкия живот. Тези същества губят своята сила по времето на Мистерията на Голгота и на тяхно място застава Христовият импулс. И сега духовнонаучно имате Христовия импулс, свързан със съдбата на човека. В нашата волева сфера и в сферата на чувствата действат силите, импулсите на мъртвите. Мъртвите работят, но те също така преживяват засилване и отслабване на волята. И цялото това царство е земно царство, то също като природното царство е земно царство. Но импулсът, който действа от времето на Мис-

терията на Голгота, е Христовият импулс. Христос е дирижиращата, определящата власт в това царство. Не само ще трябва да основем наука за Мистерията на Голгота, но в бъдеще ще трябва да узнаем, че нашият свят, също както светът на природните факти, се прониква от едно царство на съдбата, като друг полюс. Това царство на съдбата днес все още не се взима под внимание. Но то ще трябва да се вземе под внимание точно както го правим с царството на природата. Тогава същевременно ще се знае, че в царството на съдбоносното влизаме във връзка с мъртвите. Ще се знае, че това царство, в което сме заедно с мъртвите, същевременно е проникнато от царството на Христос и че чрез Мистерията на Голгота Христос е слязъл на Земята, за да действа там и заедно с нас да участва на Земята в това, което правим съвместно с мъртвите, доколкото мъртвите работят в земната сфера – сега нямам предвид в извънреден, а в обикновен случай.

Ако това не остане само абстрактна понятийна истина, една азбучна истина, за която човек понякога си спомня, а човекът съзнателно навлезе в царството на съдбата така, както съзнателно се намира в царството на сетивните възприятия, ако така, както върви в света и го разглежда, се почувства вплетен и в света на съдбата и в него почувства как силите на Христос се преплитат със силите на мъртвите, тогава, скъпи мои приятели, човечеството ще достигне до реален, конкретен, изпълнен с чувства и усещания живот в едно с мъртвите. Когато човекът сам почувства това, когато сам направи някои неща, ще изживее как общува със скъпите си близки, които са преминали оттатък. Тогава животът безкрайно ще се обогати.

Ние и сега не забравяме нашите умрели, спомняме си за тях. Но един интензивен живот – а само това ще бъде истински живот, защото иначе животът се проспива, доколкото се отнася до съдбата, – истински интензивен живот трябва да обхване човечеството и да доведе дотам, не само

да имаме спомени за мъртвите, а да знаем: Когато правиш нещо, когато предприемеш дадено действие и то ти се удаде, един или друг умрял ти съдейства. Връзките с мъртвите няма да изчезнат, те ще останат. Това обогатяване на живота предстои на хората в земното бъдеще. И понеже сега се намираме в петата следатлантска епоха, тази пета следатлантска епоха всъщност действа за възпитанието на човечеството в указаната насока, а човечеството изобщо няма да може да преживее шестата следатлантска епоха, ако не направи усилие по правилен начин да почувства тези неща, да осъзнае реалността на съдбата, както сега приема само реалността на природата.

Да се схване конкретно връзката на Мистерията на Голгота с проблема на смъртта, е нещото, върху което искаха да насоча вниманието днес. То е в тясна връзка с това, което трябва да достигне до съзнанието на човечеството. Защото измежду другото, което липсва на човечеството, е именно, че хората са изгубили възможността да изживяват истинската реалност в чувства и волевите си импулси. Те постепенно се обгръщат с големите илюзии, че могат да изграждат земния живот според земните закони – най-голямата илюзия, на която могат да се отдадат. Една велика илюзия, която намира своята крайност например в чисто материалистическия социализъм, който, естествено, никога няма да допусне, че когато хората изграждат и най-незначителните връзки помежду си, тогава действат и мъртвите, а подрежда всичко според икономически, това означава според чисто физически закони. Това е едната крайност. От друга страна, другата крайност, за която сега мечтаят всевъзможните така наречени идеалисти, е да създадат по цял свят с изключване на всякаква духовност чисто програмни вътрешни и междудържавни организации, чрез които уж да бъдат предотвратени войните. Ако се живеят в такава илюзия, хората ще се убедят, че няма да могат да предотвратят това, което не искат, а по-скоро ще предизвикат това, което

желаят да предотвратят. В тези неща има добра воля. Това, което трябва да произлезе от материалистическото съвременно съзнание, бих казал, е политическа кулминация на цялото земно съществуване, но то ще доведе точно до противоположното на това, което човек иска да постигне. Онова, за което се касае, е, че по Земята трябва да се разпространи разбирането на съдбоносното, че това разбиране на съдбата трябва да навлезе в създаването на законите и на политическите организации, защото те образуват основата за структурата на социалните отношения.

Това, което не иска да върви паралелно с духовното развитие на човечеството, просто ще потъне в разрушението, то само ще разгражда, ще тегли надолу. Затова то е тясно свързано с предзнаменованията на времето. Не е необходимо, грубо казано, тук да упражняваме някаква политика. Това, естествено, няма да направим. Но изискванията на съвременното трябва да се разберат точно от онези, които искат да насочат поглед към духовното развитие на човечеството. И трябва да се разбере, че Христос може единствено да се изгуби по пътя, следван почти навсякъде днес. Той може да бъде спечелен като единствения наистина правомерен цар и господар на Земята само чрез издигането на човечеството до духовността. Можете да сте сигурни, че Христос не се търси така, както днес го търсят отделните вероизповедания, които през последно време по наистина забележителен начин се примириха с всички възможни компромиси, със схващането за Христос, което празнува Христос като бог на войната, на сраженията. Когато Христос се търси там, където е неговата реалност, когато хората започнат да разбират света на съдбата като реалност, когато поискат да намерят Христос така, както посочихме днес, тогава ще се създаде онази междудържавна организация, която ще означава разпространяване на истинското християнство над цялото земно кълбо.

Ако се направи малка ретроспекция, може да се види,

че не сме много близо до тази цел. Хората, които създават всички тези програми, говорят как искат да установят мир по света – кой ли не говори за това. Но представете си, че срещу това, което говорят, представите програма, която дава възможност Христос да стане достъпен за човечеството. Тогава би настъпил мир, траен мир, доколкото мирът изобщо е възможен на Земята. Представете си какво биха казали различните сдружения, които изхождат от „най-добра воля“, ако им се представи това! Ние дори разбрахме, че от представители на Христос на Земята е създадена програма за мир. Но там няма да прочетете кой знае колко много за Христос!

Тези неща дори не се приемат особено сериозно в съвремението. Но докато те не се вземат на сериозно, човечеството няма да може да тръгне по един благодатен път. Точно както е необходимо да се разбере Мистерията на Голгота по духовен начин, така е нужно хората да разберат предзнаменованията на времето и че в духовната наука те наистина имат нещо, без което дори и външните социални отношения в бъдеще няма да могат да се изградят. Утре и в откритите лекции ще говоря за тези неща, макар и по друг начин.

Това е, което исках да добавя към предишното разглеждане, в което говорихме за съвместния живот на така наречените мъртви и живите.

А сега бих искал да направя неприятната за мен забележка, която вече направих и в другите клонове. Тя е добре известна на повечето от скъпите ни приятели, но въпреки това трябва да обърна внимание на всички върху това. Не знам дали знаете, че се разпространяват неверни клевети, които са толкова отвратителни, че човек дори се учудва как някои хора могат да се поддадат на такива неща, като ги разпространяват по света, и че духовнонаучното движение трябва да се пази от тези – би могло наистина да се каже – зловни клевети. Оттук произтича необходимостта,

независимо че всичко трябва да става в полза на търсеното езотерично развитие на нашите приятели, в бъдеще да се преустановят частните обсъждания в обичайния смисъл. Защото тези клевети се съчиняват именно въз основа на такива частни обсъждания. По необходимост трябва да по-моля нашите приятели да разберат, че такива частни обсъж-дания засега няма да могат повече да се провеждат. Освен това трябва да допълня, че който иска – естествено само който иска, – може без задръжки да разкаже всичко, което някога се е казало или се е случило при такива частни об-съждания. Ако се казва истината, в нашето движение няма нищо, което да трябва да остане скрито.

Принуден съм да взема тези мерки. По-късно ще се намерят други средства и пътища всеки да получи духовно-научното, което му се полага. Но духовнонаучното движе-ние не бива да бъде задържано чрез такива, нямащи нищо общо с него неща. И точно онези, които са честни и верни на нашето движение, разбират, че такива обсъждания не мо-гат повече да се провеждат в обикновения смисъл и че, от друга страна, аз освобождавам всеки от каквото и да било обещание. Всеки може да разкаже каквото сам пожелае – естествено никой не е длъжен, – защото няма нищо, което да не бива да бъде казано, разбира се, когато то се разказва така, че да отговаря на истината. Съжалявам, че трябва да направя тази забележка, но знам, че точно тези приятели, които са най-свързани с нашето движение, напълно ще раз-берат необходимостта и ще се съгласят с това.

Сега трябва само да осъзнаем сериозността на поло-жението, в което се намираме в нашето съвремие. И оттам такова събиране точно за мен е особено важно събитие, особено в това катастрофално време, и аз бих желал всички да се проникнем съвсем сериозно и истински със съзнани-ето за необходимостта от задружност, казано по антропо-софски – от задружност в духа. Ако и междувременно да не можем да се срещаме в пространството, ние оставаме свър-

зани в духа. В това виждам най-добрия поздрав, който мога да отправя към вас, понеже отново бяхме заедно, а може би за известно време ще можем да бъдем заедно само в духа.

СМЪРТТА КАТО ПРЕОБРАЗУВАНЕ НА ЖИВОТА

Нюрнберг, 10 февруари 1918 г.

В разглежданията, които правим в областта на духовната наука, има някои неща, които вероятно не можем да приложим непосредствено в ежедневието, за които вероятно можем да си кажем, че стоят далеч от ежедневиия живот. Но това е само привидно. Това, което приемаме като наше знание за тайните на духовния свят, има мощно и дълбоко значение за нашата душа всеки час, всеки миг. И това, което лично на нас ни изглежда отдалечено, понякога е най-близкото, от което се нуждае душата ни в най-съкровените ѝ глъбини. Необходимо е да се запознаем с физическо-сезитивния свят така, че да опознаем неговото съдържание. Най-същественото при духовния свят е да вникнем в това, което той ни дава като мисли, като представи, сами да ги разберем и тогава тези мисли и представи ще продължават, понякога напълно несъзнавано, да работят в нашата душа. И това, върху което душата тогава работи, може привидно да ни е съвсем чуждо, но то ще може да стане много близко именно на висшата същност на нашата душа.

Нека днес да направим, както често сме правили, тоест да разгледаме нещата от друга гледна точка. Ще се занимаем с това, което ни изглежда, което изобщо изглежда чуждо на хората във физическия живот – ще се занимаем с живота, протичащ между смъртта и ново раждане. Именно днес, след като вече сме подготвени правилно да разбираме някои неща, бих желал просто да опиша това, което се представя пред духовното изследване. Нещата могат да бъдат разбрани, когато отново и отново се премислят. Те водят до разбиране в душата чрез своята собствена сила. А този, който не ги разбира, трябва да знае, че не ги е премислял достатъчно често в душата си. Те трябва да бъдат изследва-

ни чрез духовната наука, но могат да бъдат разбрани само ако душата се занимава често с тях. Тогава ще се потвърдят от фактите, изправящи се пред нас в самия живот, когато достатъчно внимателно наблюдаваме този живот; те ще се засилят въз основа на фактите от непосредствения живот.

Най-напред бих искал да кажа – което се вижда в различните лекционни цикли и в другите книги, – че когато се разглежда животът между смъртта и ново раждане, е налице известна трудност, състояща се в това, че този живот е напълно различен от това, което човек може да възприема във физическия свят чрез органите на физическото си тяло. Човек трябва да се запознае със съвсем различни представи.

Когато тук, на физическия план, влезем във връзка с нещата, които ни заобикалят, знаем, че само малка част от заобикалящите ни същества реагира на нашите собствени действия, на нашите собствени волеви прояви така, че да можем да кажем, че нашите волеви действия причиняват удоволствие или страдание на съществата, намиращи се в обкръжението ни. Можем да го кажем за съществата от нашето физическо обкръжение, които причисляваме към животинското царство и царството на хората. Противно на това, с пълно право сме убедени – знаем, че не е така, когато нещата се разглеждат духовно, но сега можем да не го вземем под внимание, – че цялата минерална природа, включително и минералното във въздуха и във водата, а също и до голяма степен растителната природа са нечувствителни към това, което наричаме удоволствие и болка, когато от самите нас произлизат определени действия.

В обкръжението, в което се намира така нареченият умрял, не е така. Всичко, което т. нар. мъртъв прави в своята среда, причинява удоволствие или страдание. Мъртвият, ако мога да се изразя образно, не може да направи абсолютно нищо, той не може дори да се помръдне, без да причини удоволствие или болка в обкръжението си.

Човек трябва само истински да си го представи. Ние трябва да приемем мисълта, че животът между смъртта и ново раждане е устроен така, че там всичко предизвиква реакция на действията, че през цялото време, докато се намираме между смъртта и ново раждане, за нас е невъзможно да направим нещо, образно казано, не можем и да се помръднем, без да причиним удоволствие или болка в обкръжението си. Защото това, което имаме като минерално царство тук, на физическия план, не съществува за мъртвите. Също така не съществува и нашият обикновен растителен свят. Тези светове, както можете да видите в моята „Теософия“, се намират там под съвсем друга форма. В духовния свят те не са такива, каквито са тук, в известен смисъл, безчувствени светове. Първото от царствата, намиращи се тук, на физическия план, което има известно значение за мъртвия чрез това, че можем да го сравним със съществуващото в обкръжението му, е животинското царство. Но, естествено, не отделните животни, които са тук, на физическия план, а цялата околност е такава, че действа, както действат животните тук. Цялата околност реагира така, че се поражда удоволствие или страдание като реакция на това, което се прави. На физическия план стоим върху минерална почва; мъртвият стои върху основа, живее в обкръжение, което можем да наречем животинско и така още в началото той пристъпва в свят, отстоящ с две степени по-високо от нашия минерален свят. Целият живот между смъртта и ново раждане по отношение на неговите най-външни дейности се състои в опознаването на животинската природа, но не така, както тук опознаваме животинското царство – тук го изучаваме само външно, от външната му страна, – а целият живот между смъртта и ново раждане се състои във все по-точното и по-задълбочено опознаване на животинския свят. Защото в този живот между смъртта и ново раждане трябва да се подготвят всички сили, които, изхождайки от космоса, организират собственото ни тяло, за което във физическия

свят съвсем нищо не знаем.

Как нашето тяло до най-дребните му подробности е организирано от космоса, се научава между смъртта и ново раждане. Защото в известен смисъл човек подготвя това физическо тяло от сумата на всичко животинско. Човек сам го изгражда.

За да изясним тази представа, трябва да се запознаем с едно понятие, с една идея, която е сравнително чужда на днешното човечество. Днешното човечество е убедено, че магнитната стрелка на компаса показва посоката север-юг, с единия край тя сочи на север, с другия – на юг, следователно това не идва от самата стрелка, а Земята като цяло е космически магнит, на който първият полюс лежи на юг, а вторият – на север, и би се смятало за глупост, ако някой твърди, че посоката се създава само от силите, лежащи в магнитната стрелка на компаса. Но днес цялата наука и цялото мислене отхвърлят космическото развитие на намиращото се като зародиш в животинското или в човешкото същество. Това, което при магнитната стрелка на компаса се определя като глупост, се приема, когато се каже, че яйцето се изгражда в кокошката. Но когато в кокошката се изгражда яйцето, наистина участва целият космос. Тук, на Земята, се създават само предпоставките за това. Всичко, което се изгражда в яйцето, е израз на космическите сили, а кокошката – както и човекът – е само мястото, където космосът изгражда цялата световна система. Ние трябва да се запознаем с това. Между смъртта и ново раждане човекът работи заедно с висшите същества, със съществата от висшите йерархии в цялата тази силова система, която пронизва космоса. Между смъртта и ново раждане винаги се работи. В духовното не се бездейства, а се работи.

Първото царство, с което човек се запознава там, е животинското. И за да се направи правилно това, до голяма степен зависи от следното: Ако се прави нещо неправилно, веднага се усеща болката, страданието на обкръжението.

Направи ли се нещо правилно, усеща се удоволствието, радостта на средата. По този начин, като създава удоволствие и радост, човек сам се изучава, пресъздава се, пресъздава се така, че накрая душевността се преобразува по такъв начин, че да може да слезе и да съответства на това, което ще живее на Земята като физическо тяло. Душевността никога нямаше да може да слезе долу, ако сама не се подготви за физическата форма.

Следователно животинският свят е този, с който човек се запознава най-напред. Следващото царство съществува като човешко царство. Минералното и растителното царство първоначално остават встрани. При човешкото царство обаче в известна степен може да се каже – като се имат предвид обикновените понятия тук, на Земята, – че мъртвият е ограничен в своите познанства с хора. Между смъртта и ново раждане – това започва веднага след смъртта или малко по-късно – той може да влиза в отношения с онези човешки души, все едно дали на Земята или намиращи се вече отвъд, с които през последната си инкарнация или в по-предишни инкарнации е бил кармично свързан. Останалите души минават покрай него, но той не ги възприема. Той възприема животинската същност като цяло, а от човешките души възприема все по-ясно и по-ясно само тези, които е познавал преди, с които е бил в кармични взаимоотношения тук, на Земята. Това не е много малък брой хора, не бива да го вярвате, защото за отделния човек са преминали много земни животи. Във всеки земен живот човекът е изградил доста кармични връзки, от които е изплетена мрежата, която се разпростира върху нашите познанства оттатък. Извън този кръг остават само хората, с които никога не сме се познавали. От това разбирате колко е важно да се схване, че в целия всемир земният живот има най-интензивно значение за човека. Ако не се изживяваше земният живот, не бихме могли да влезем в никакви връзки с човешките души също и в духовния свят. Отношенията се

изграждат кармически тук, на Земята, и продължават между смъртта и ново раждане. Когато човек е в състояние да вижда в този свят, може да види как така нареченият мъртъв постепенно все повече навлиза в отношения, които са резултат на това, което кармически е извършил на Земята.

Ако може да се каже, че с първото царство, с което т. нар. мъртъв влиза в контакт, с животинското царство, нещата стоят така, че всичко, което той прави, щом само се помръдне, се превръща в удоволствие или страдание в неговото обкръжение, може да се каже и че по отношение на всичко, което се изживява в човешкото царство, мъртвият се намира в още по-дълбока връзка с човека в душевното. Той самият е в него.

Когато мъртвият се запознава с една душа, той се запознава с нея така, като че ли сам се намира в тази душа. След смъртта човек се запознава с дадена душа така, както тук познава собствените си пръст, ухо или глава – човек се чувства вътре в нея. Това е много по-дълбока връзка, отколкото е възможно тук, на Земята. И двете основни изживявания във връзка с взаимното изживяване на човешките души между смъртта и ново раждане са, че човек се намира или вътре в душите, или вън от тях. Също и при тези, които човек познава, веднъж той е вътре, веднъж – вън. Срещата с душите винаги се състои в това, че човек се чувства едно с тях, намира се вътре в тях. Стоенето извън тях означава, че той не ги възприема. Както тук човек поглежда нещо и го възприема, а когато не го вижда, не го възприема, така там той се намира вътре в човешките души, когато му е възможно да насочи вниманието си към тях, и е извън тях, когато не може да го направи.

В това, което сега ви разяснявам, имате основната структура на взаимния живот на душата с другите души през времето между смъртта и ново раждане. По подобен начин по времето между смъртта и ново раждане човек се намира вътре или вън спрямо съществата от другите йерар-

хии – ангели, архангели и т.н. Но колкото едно царство е по-висше, толкова повече човекът се чувства свързан с него след смъртта си, той се чувства носен от него; чувства как могъщо е носен от него. Следователно архангелите носят хората по-мощно от ангелите, архаите от своя страна – по-могъщо от архангелите и т.н.

В опознаването на същността на духовния свят днес хората срещат определени трудности. Тези трудности в известна степен ще изчезнат, ако хората поне малко се запознаят с тайните на духовния свят. Но това, което се нарича запознаване с духовния свят, е нещо двустранно. От една страна, такова запознаване представлява възможност да се спечели достатъчна сигурност за вечното в собствената човешка природа. Това знание, че в човешката природа лежи вечна същност, която преминава през смърт и раждания, това знание, колкото и да е чуждо на днешното човечество, е сравнително лесно да се постигне и наистина ще бъде постигнато, ако човек има достатъчно търпение. То ще бъде постигнато по пътя, описан в моята книга „Как се постигат познания за висшите светове“ и в другите книги. То ще бъде постигнато по този път. Това е едното знание.

Второто може да се нарече непосредствено общуване със съществата от духовния свят, конкретното непосредствено общуване, от което днес искаме да изтъкнем общуването с така наречените мъртви. Това наистина е възможно, но е много по-трудно от казаното преди. Първото може лесно да се постигне; другото, наистина да се влезе в контакт с отделния мъртъв, е напълно възможно, но е по-трудно, защото изисква ангажимент от този, който търси такъв контакт. За този особен контакт е необходимо човек наистина да се подложи на известно обучение. Защото относно контактуването с духовния свят съществува важен закон. Той може да се опише така: Това, което тук са низши пориви за човека, от другата страна, от духовната страна, е висш живот и когато човекът не се владее дос-

татъчно, чрез непосредствения контакт с така наречените мъртви много лесно може да се случи да се засилят неговите низши пориви. Когато само общо взето влезем в контакт с духовния свят, когато придобием познания относно нашето собствено безсмъртие и там имаме нещо общо с душевно-духовното, изобщо не може да става дума, че може да навлезе нещо нечисто. Но когато имаме нещо общо с отделните конкретни мъртви, тогава винаги се получава връзка на отделния мъртъв – колкото и невероятно да звучи – с нашата кръвоносна и нервна система. Мъртвият навлиза в инстинктите, страстите и поривите, които се изживяват в нашата кръвоносна и нервна система, и това може да възбуди низши инстинкти. Общуването може да бъде опасно само за този, който не се е научил да се владее и не е пречистил своята природа. Това трябва да се подчертае, защото то е причината Старият завет да забранява на хората да общуват с мъртвите, а не защото е грешно, когато общуването се извършва по правилния начин. Естествено, ние трябва да изключим методите на модерния спиритизъм. Когато контактът се извършва духовно, не е погрешно, но когато човек не го прави с чисти, одушевени мисли, много лесно се стига дотам, както казахме, да стане възможно в човека да се възбудят низши страсти. Не мъртвите ги възбуждат, а елементът, в който мъртвите живеят. Помислете, че това, което тук чувстваме като животинско, е основният елемент, в който живеят мъртвите. Когато царството, в което живеят мъртвите, навлезе в нас, много лесно може да се преобърне. В нас може да стане низше това, което там всъщност е нещо висше. Много е важно това да се вземе под внимание. Трябва да го кажем, когато говорим за контакта на така наречените живи с така наречените мъртви, защото е окултен факт.

Но духовният свят може правилно да се охарактеризира именно когато се говори за това общуване. Защото от изживяването там се вижда, че духовният свят е съвсем

различен от физическия.

Искам да ви кажа нещо, което може би изглежда без значение за човека, който още не е изработил своето ясно-видство, но за нас е важно да го разберем, понеже се отнася до неща, близки до живота. Когато този, който е постигнал ясновидството, общува с мъртвите, той трябва да общува по такъв начин с тях, че от това общуване да се види защо за човека е толкова чуждо да знае нещо за мъртвия, имам предвид да знае нещо чрез непосредствено възприятие. Колкото и странно, колкото и гротесково да звучи, начинът на общуване, с който сме свикнали тук, във физическия свят, трябва изцяло да се преобърне, когато оттук влезем в контакт с мъртвия. Когато тук говорим с даден човек, когато говорим от физическо тяло към физическо тяло, говорим *ние*. Когато говорим, знаем, че говорим ние, че думите произлизат от нас. Когато другият ни отговаря, знаем, че думите идват от него. Това отношение напълно се преобръща, когато общуваме с даден мъртъв, когато говорим – може да се каже говорим, защото може да бъде говорене. Нещата се преобръщат така, че когато запитваме някой мъртъв или му казваме нещо, това, което ние казваме, го възприемаме като идващо от него; така се възприема. Следователно той инспирира в нашата душа това, което питаме, което му казваме. А когато той отговаря, или ни казва нещо друго, то идва от нашата собствена душа. За човека тук, във физическия свят, този факт е съвсем необикновен. Той е свикнал това, което казва, да идва от неговото същество. За общуването с мъртвите човек трябва да свикне да чува от тях това, което сам казва, а в собствената си душа да възприема техния отговор.

Когато нещата се разказват така абстрактно, естествено, са лесни за схващане, но да се свикне действително да се общува по напълно различен начин, отколкото човек е свикнал тук, на физическото поле, е особено трудно. И наистина, колкото и невероятно да звучи, това напълно нео-

бичайно за човека обръщане е причината да не възприемаме мъртвите, които винаги се намират около нас. Ние мислим, че всичко, което се надига от душата ни, идва от нас. А да се опитаме някак си внимателно да забележим дали ни инспирира нещо от духовното ни обкръжение, за което обаче бихме могли да кажем, че идва от самите нас, това ни е съвсем чуждо. На човек му се иска да направи връзка с нещо, с което е свикнал тук, на физическия план. Дойде ли нещо от обкръжението ни, ние го приписваме на някого извън нас. Това е най-голямата заблуда, на която можем да се поддадем.

Сега изтъкнах една от особеностите на общуването на така наречените живи с така наречените мъртви. Ако от този пример извлечете само едно, а именно че нещата са точно обратни в духовния свят и че човек трябва да се настрои да ги приема за напълно различни, вие сте си спечелили важно разбиране, от което човек непрекъснато ще се нуждае, ако иска да проникне в духовния свят, разбиране, което е извънредно трудно да се приложи конкретно. За да се разбере добре физическият свят, който всъщност навсякъде е проникнат от духовността, е необходимо например също и тук да си имаме понятие за едно пълно обръщане. И понеже днешната наука и обикновеното съзнание изобщо нямат такова разбиране, и физическият свят не се разбира духовно. Това се научава именно когато хората правят големи усилия да разберат света. Такива неща понякога трябва да бъдат прозрени. Преди години на Общото събрание в Берлин, свързвайки го с някои Гьотеви представи, пред голям брой наши приятели говорих за външния човешки физически организъм и се опитах да изясня, че главата в нейната физическа форма може да бъде разбрана само ако се разбира като пълно обръщане на останалия организъм. От това никой не разбра, че би трябвало да преобърнем костта на ръката като ръкавица, за да получим от това кост на главата. Това е трудно, но не може да се учи анатомия,

без да се изграждат тези представи.

Тук го споменавам само между другото. Това, което ви казах за общуването с мъртвите, се разбира по-лесно.

Вижте, това, което обясних сега, става непрекъснато. Всички вие, както си седите тук, непрекъснато общувате с мъртвите, само че в обикновения живот хората не го знаят, понеже се извършва в подсъзнанието. Ясновиждащото съзнание не измисля нещо ново, а само издига нагоре в съзнанието това, което е налице в духовния свят. Всички вие непрекъснато общувате с мъртвите.

Сега нека се запознаем как става в детайли обикновеното общуване с мъртвите. Когато е починал ваш близък, можете да попитате: Как да се доближа до умрелия така, че той да ме възприеме в себе си? Това е, което обясних оде. Как мъртвият отново може да ми стане близък, че да мога да живея в него? Вие можете да поставите този въпрос. Но да се отговори правилно на въпроса не е възможно, ако се употребяват обикновените понятия, усвоени във физическия свят. Тук, на физическото поле, имаме обикновеното си съзнание само от събуждането до заспиването. Но за цялостния човек тази част от съзнанието, която остава смътна, потисната в обикновения живот между заспиването и събуждането, е точно толкова важна, както тази между събуждането и заспиването. Човекът всъщност не е несъзнателен в истинския смисъл на думата, когато спи, а само съзнанието е така притъпено, че обикновено той не го осъзнава. То е притъпено. Когато се разглеждат отношенията на човека с духовния свят, трябва да се вземе целият човек – будният и спящият.

Представете си собствената си биография. Вие разглеждате изминалия си живот винаги със съответните прекъсвания. Описвате само това, което се случва от събуждането до заспиването, след което животът се прекъсва: събуждане – заспиване, събуждане – заспиване. Но докато спите, също сте тук и когато се разглежда целият човек,

трябва да се вземат под внимание и будното, и спящото състояние. А когато се разглежда общуването на човека с духовния свят, наистина трябва да се има предвид нещо трето. Защото освен будност и сън има нещо трето, което е по-важно за общуването с духовния свят от будуването и спането, а именно моментите на събуждането и заспиването. Събуждането и заспиването винаги траят само един миг и човек веднага преминава в друго състояние. Но когато се научи да наблюдава моментите на събуждането и заспиването, тогава точно от тези моменти на събуждането и заспиването се правят най-добрите изводи за духовния свят.

Знаете, че на село – сега тези неща постепенно и за селото се променят, – когато ние, старите хора, бяхме млади, хората казваха: Когато човек се събуди, не бива веднага да поглежда към осветения прозорец, а да остане за малко на тъмно. Хората на село знаеха за общуването с духовния свят. Те още познаваха този момент на събуждането и не искаха да го пропуснат, не искаха веднага да срещнат силната дневна светлина, а да останат концентрирани, за да задържат нещо от това, което така колосално преминава през човешката душа в мига на събуждането. Нас ни затруднява фактът, че веднага се потапяме в ежедневния живот. В града почти не е възможно да се направи нещо. Когато се събуждаме в града, ни пречи не само дневният живот, но също и шумът от улицата, звъntenето на трамвая и подобни. Целият културен живот се стреми да отнеме общуването на човека с духовния свят. С това не казвам нищо срещу външния материален културен живот, но фактите трябва да се вземат под внимание.

При заспиването е така, че в момента на заспиване духовният свят преминава по колосален начин покрай нас, но ние веднага заспиваме, изгубваме съзнанието за преминаващото през душата ни. В определени случаи обаче могат да настъпят изключения. Но точно моментите на събуждане и заспиване са най-важни за общуването с така наречените

мъртви, както и с духовните същества от висшите светове. За да се разбере това, което имам да кажа, е необходимо да си изградите една представа, която човек не може да приложи кой знае колко тук, на физическия план, и всъщност не я изгражда. Тя е, че изминалото всъщност не е преминало духовно, а е още тук. Това е представа, която във физическия свят човек има само по отношение на пространството. Когато застанете пред едно дърво, след това погледнете встрани и отново върнете погледа си към него, то не е изчезнало, а е още там. Така е с времето в духовния свят. Когато изживеете нещо в даден момент, то изчезва само за физическото съзнание. Духовно погледнато, то не е изчезнало. Можете отново да го погледнете, както отново виждате дървото. Забележително е, че *Рихард Вагнер* го е знаел. Това показват думите му: „Времето тук се превръща в пространство“. Тайна е, че в духовното всъщност има разстояния, които не се проявяват тук, на физическия план. Отминаването на дадено събитие означава само, че то се е отдалечило от нас. Моля, в случая, който разглеждаме сега, това особено да се вземе под внимание. Защото за земния обитател във физическо тяло е така, че в момента на събуждането моментът на заспиването вече е отминал. Но когато се събуждаме в духовния свят, ние стоим само малко по-далеч от момента на заспиването. Това трябва да се има предвид. Когато заспиваме или когато се събуждаме, заставаме срещу някой умрял човек – както казахме, ние непрекъснато го правим, само че обикновено подсъзнателно, – ние заставаме срещу умрелия. За физическото съзнание това са два различни момента. За духовното съзнание единият момент е само малко по-отдалечен от другия, от непосредствено станалия. Моля да го имате предвид при това, което ще обясня сега, иначе може би няма да го разберете.

Събуждането и заспиването са особено важни при общуването с мъртвите. Няма моменти на събуждане и заспиване в човешкия живот, без човекът да влезе във връзка

с мъртвите. Но по отношение на общуването с мъртвите моментът на заспиването е особено подходящ, за да се обърнем към тях. Когато искаме да запитаме мъртвия за нещо и запазим въпроса или съобщението в душата си, докато настъпи моментът на заспиването ни, това е най-подходящият момент, тогава най-добре можем да зададем нашите въпроси на мъртвия, тогава е най-лесно. И иначе също е възможно, но тогава е най-лесно. Когато прочитаме нещо на мъртвите, ние също стигаме до тях, но аз имам предвид, че по отношение на това, което отправяме към мъртвия, непосредственото общуване е най-лесно, когато в момента на заспиването кажем това, което искаме да им кажем. А за това, което мъртвият има да сподели с нас, най-подходящ е моментът на събуждането. Няма човек, който да не донесе многобройни известия от мъртвите в момента на събуждането си, но той не го знае. Подсъзнателно непрекъснато говорим в душата си с мъртвите. При заспиване им задаваме въпроси. Ние им казваме това, което имаме да им кажем в дълбините на душата си. При събуждане мъртвите говорят с нас. Тогава те ни отговарят. Но трябва да имаме предвид, че това са само две различни точки и че следващото едно след друго, във висш смисъл всъщност е едновременно, както на физическия план две места съществуват едновременно. Само че по отношение на общуването с мъртвите едното е по-подходящо от другото.

Човек може да си постави въпроса: Какво благоприятства нашето общуване с мъртвите? Мои скъпи приятели, изхождайки от същите основания, от които човек най-често говори с живите, той не може добре да общува с мъртвите. Тогава те не чуват, не възприемат.

Следователно, ако искаме да говорим с мъртвите, изхождайки от същата нагласа, както при срещите ни на кафе с приятели, не бихме могли да го направим. Това, което прави възможно да поставяме въпроси на мъртвите, да споделим нещо с тях, е свързането на емоционалния

живот с представите. Представете си, че някой е преминал през портата на смъртта и вие искате вашето подсъзнание да сподели нещо с мъртвия вечерта. Не е нужно да го споделяте в съзнанието си. Можете да го подготвите през целия ден. Когато го подготвите в дванадесет часа на обяд и вечерта в двадесет и два часа си легнете да спите, при заспиването то ще стигне до мъртвия. Но въпросът трябва да се зададе по определен начин; не само мисловно, а да се отправи към мъртвия с участието на чувствата и волята. Вие трябва да ги насочите, като проявите сърдечен душевен интерес към мъртвия. Трябва да си спомните кога тук сте се обръщали с любов към мъртвия и да се обърнете към него с такова любвеобилно настроение. Не абстрактно, а с участие, с топлина трябва да се обърнете към мъртвия. Тогава това може да продължи в душата така, че вечерта при заспиването, без да знаете, да се превърне във въпрос към мъртвия. Или се опитайте да си припомните какво е било от особен интерес за мъртвия. Представете си как сте живели тук с него. Спомнете си конкретни моменти, когато сте живели с него и се запитайте: Какво е това, което особено ме интересуваше у мъртвия? Какво ме заплени? Къде наистина имах такова впечатление, какво казах тогава? Приятно ми беше, че той го каза, той ме поощри, беше ми скъп, аз дълбоко се интересувах от това, което той каза. Когато си припомняте такива моменти, в които сте били свързани с мъртвия, в които сте проявили силен интерес към него и когато го приложите така, като че ли искате да говорите с мъртвия, като че ли искате да му кажете нещо, когато развие чувствата си по този начин и от интереса, който сте си припомнили, съставите въпроса, той остава в душата ви и вечерта при заспиването въпросът или това, което искате да споделите, стига до мъртвия. Тук обикновеното съзнание по правило не може да знае много за тези неща, понеже човек веднага заспива, но в сънищата наистина много често остава това, което е стигнало отвъд. И много от сънищата,

макар и да не съответстват по съдържание, повечето сънища, в които сънуваме мъртвия, ги тълкуваме погрешно. Ние ги тълкуваме като послания от мъртвите, а те не са нищо друго освен отзвучаване на въпросите или съобщенията, които сме отправили към тях. Не би следвало да вярваме, че мъртвите ни казват нещо, когато ги сънуваме, а в сънищата трябва да виждаме нещо, което произлиза от нашата собствена душа и достига до мъртвите. Сънят е отзвук от това. Ако бяхме толкова развити, че да можем да възприемаме нашите въпроси или съобщения към мъртвите в момента на заспиването, щеше да ни изглежда като че ли мъртвият ни говори. Оттам също и отзвукът в съня ни изглежда като послание от него, но то произлиза от нас. Това се разбира само когато се разбере ясновидското отношение към мъртвия. Точно когато изглежда, че мъртвият ни говори, всъщност е това, което ние му казваме. Това не може да се знае, ако не се научим да сравняваме.

Следователно моментът на събуждането е такъв, че мъртвият особено лесно стига до нас. В момента на събуждането до всеки човек идват много неща от страна на мъртвите. Изобщо много от предприеманото от нас в живота, което всъщност е инспирирано от мъртвите или от съществата от висшите йерархии, го приписваме на себе си като произхождащо от нашата собствена душа. Това, което мъртвите казват, идва от нашата собствена душа. Дневният живот започва, моментът на събуждането отминава и ние рядко сме склонни да наблюдаваме съкровенията неща, които се надигат от душата ни. А когато ги наблюдаваме, сме достатъчно суетни да си припишем всичко, което изплува от нея.

Но във всички тези неща – много повече, отколкото произлиза от нашата душа – живее това, което имат да ни кажат нашите заминали отатък мъртви. Защото казаното ни от мъртвите изглежда сякаш се издига от собствената ни душа. Ако хората изобщо знаеха какво наистина предста-

влява животът, от това знание би се развило едно изпълнено с пиетет чувство към духовния свят, в който ние и нашите починали непрекъснато се намираме. И за повечето от нещата, които вършим, щяхме да знаем, че в нас всъщност действат мъртвите. Това не бива да се развива като външно теоретично знание в духовната наука, а като нещо, което все повече ще прониква като вътрешен живот в душата. Трябва да се постигне знанието, че духовният свят се намира около нас, също както се намира въздухът, който дишаме, и че мъртвите също се намират около нас, само че не сме способни да ги възприемаме. Тези мъртви говорят на нашата вътрешна душевност, но ние не разбираме душевността си. Ако правилно я разбирахме, точно чрез възприемането на вътрешния ни живот, щяхме да се чувстваме свързани с душите, които са така наречените мъртви.

Но има голяма разлика между мъртвите, според това дали дадена душа е минала през портата на смъртта сравнително рано или на по-късна възраст. Дали са починали деца, които са ни обичали, или са ни напуснали възрастни хора, е съвсем различно. Когато според опита си с духовния свят човек иска да охарактеризира тази разлика, той би могъл да го направи по следния начин. Когато починат малки деца, тайната на съвместното съществуване с починалите деца може да се разкрие така, че да се каже: Разгледано духовно, човек всъщност не изгубва тези деца. Те остават духовно тук. Деца, които умират в ранна възраст, духовно са наистина непосредствено тук. Веднага ще разгледаме нещата още по-точно. Искам да представя пред душите ви като съдържание за медитация, която може да се премисля по-нататък, че починалите деца не са изгубени за нас, ние не ги губим, духовно те остават винаги тук. А при умрелите възрастни хора може да се каже обратното.

Може да се каже, че те не ни изгубват. Ние не изгубваме децата, а възрастните хора не изгубват нас. Когато починат, възрастните хора имат силна притегателна сила към

духовния свят, но чрез това имат и силата да действат вътре във физическия свят така, че да се доближат лесно до нас. Те се отдалечават от физическия свят много повече от децата, които остават при нас, но имат по-силни възприемателни способности от хората, починали млади. Те не ни изгубват. Когато човек се запознае с различни души в духовния свят, умрели млади или възрастни, разбира, че възрастните умрели живеят чрез това, че имат сила по-лесно да проникват в земните души. Те не изгубват земните души, а ние не изгубваме децата, които остават повече или по-малко в сферата на земните хора.

Можем да го охарактеризираме и с нещо друго. Вижте, човекът не винаги има много дълбоки усещания и за това, което изживява с душата си на обикновения физически план. Когато починат близки хора, изпитваме тъга и болка. Точно когато ни напуснат добри приятели от обществото, често съм казвал, че антропософски ориентраната духовна наука няма задачата да утешава хората като им отнеме болката. Болката е на място, човекът трябва да стане силен, за да я носи, не би трябвало да се остави да му я премахнат. Но относно болката не се прави разлика дали тази болка се изпитва заради заминаването на младия починал или за възрастния човек. Погледнато духовно обаче има голяма разлика. Може да се каже, че живеещият тук, на Земята, човек, загубил деца, било негови собствени или такива, които е обичал, изпитва, ако мога технически да се изразя така, съчувстваща болка. Децата всъщност остават при нас и чрез това, че сме били свързани с тях, те остават толкова близо до нас, че пренасят своята болка върху душите ни и ние чувстваме тяхната болка, понеже те биха се радвали да са още тук.

С това, че носим болката им заедно с тях, тя им става по-лека. Всъщност детето чувства в нас. Добре е, когато то може да чувства с нас. Чрез това болката му се облекчава. Противно на това, болката, която изпитваме, когато починат

възрастни хора, било родители или приятели, можем да наречем егоистична болка. Възрастният починал не ни изгубва, той няма и чувството, което има младият починал. Той ни запазва, не ни изгубва. Тук в тялото си имаме чувството, че сме го загубили, оттам и болката засяга само нас. Тя е егоистична болка. Ние не чувстваме неговите чувства, както при децата, а чувстваме болка за самите себе си.

Тези два вида болка наистина съвсем точно могат да се различават – егоистична болка за възрастните хора, съчувстваща болка – за младите хора. Детето продължава да живее в нас и ние всъщност чувстваме това, което чувства детето. Истински тъжни в собствената си душа сме само за възрастните починали. Това не е без значение.

Точно в такъв случай можем правилно да видим, че знанието за духовния свят има голямо значение. Защото в известен смисъл според това може да се устрои службата за мъртвите. Относно починалото дете няма да е напълно подходящо съвсем индивидуалното в службата за мъртвите, а понеже детето и без това продължава да живее в нас и остава в нас, добре е, ако поменът се оживи по такъв начин, че да бъде повече общ, да се даде нещо всеобщо на живеещото заедно с нас дете. Оттам например при помена за деца трябва да се предпочете церемонията при погребението пред речта за починалия. Бих желал да кажа, че двете вероизповедания, католическото и протестантското, си разделят най-доброто. Католицизмът няма същинската реч за починалия, а погребална служба, един ритуал. Това е нещо общо, еднакво за всички. Което е общо за всички, е особено добро за децата, ако изобщо можем да уредим помена така, че да бъде еднакъв за всички.

За възрастния починал индивидуалното е по-важно. При него най-добрата траурна церемония е тогава, когато разгледаме неговия живот. Протестантската погребална реч, отнасяща се до живота на умрелия, ще има голямо значение за починалия. Там католическият ритуал ще има

по-малко значение. Но и иначе при помена за умрелите за детето е най-добре човек да изпадне в настроение, в което се чувства свързан с детето, и да се опита да отправи към детето мисли, които ще го достигнат при заспиването. Тези мисли могат да бъдат повече общи, например неща, които повече или по-малко могат да се отправят към всички умрели. При възрастните е необходимо да отправим спомените си към конкретния човек и индивидуално да се обърнем към него, като си припомним какво сме преживели заедно. За да влезем в правилно общуване именно с възрастния човек, е от голямо значение да си припомним неговото съществуване, да оживим в себе си образа му.

Следователно човек не само да си спомни какво му е казвал и това, за което е изпитал особено чувство, а какъв е бил самият той като индивидуалност, каква ценност е имал за света. Ако това се оживи в душата, ще направи възможно да се влезе в контакт с даден възрастен починал и да се направи правилният помен. Виждате, че отношението, което проявяваме, има значение, за да знаем как да се държим спрямо младите и възрастните починали.

Помислете колко е важно това за съвременното, когато толкова много хора умират в млада възраст. Можем да си кажем: До голяма степен те всъщност постоянно са тук, те не са изгубени за света. Това съм разглеждал тук и от други гледни точки, но в духовното нещата трябва да се разглеждат от различни гледни точки. И стигне ли се дотам, да имаме съзнание за духовния свят, тогава от тази безкрайна тъга на съвременното може да се развие нещо в духовно отношение, понеже мъртвите се намират тук и доколкото те са млади хора, чрез това общение с мъртвите може да се породи оживен духовен живот. Това ще се породи, когато материализмът вече няма да може да разгръща своята сила така силно, че Ариман да простира пипалата си и да побеждава всички човешки сили.

Това, което ви казах днес, е от такъв вид, че положи-

телно някой тук, на физическия план, би могъл да си каже: Да, това ми е твърде далечно, бих предпочел да имам нещо, което да мога да правя сутрин и вечер, за да вляза в правилна връзка с духовния свят. Но така не се мисли съвсем правилно. По отношение на духовния свят наистина става въпрос изобщо да се изграждат мисли за него. И ако за някого изглежда, че мъртвите стоят далечно, а по-близък му е неговият собствен живот, той трябва да знае, че когато оставяме пред душата ни да преминават точно такива мисли, с каквито се запознахме днес, когато премисляме нещо, което привидно изглежда да е чуждо на непосредствения външен живот, това издига душите ни, дава духовна сила и духовна храна на нашите души. Защото не изглеждащото близко на някого го довежда в духовния свят, а това, което произлиза от духовния свят. Затова не се страхувайте винаги да обсъждате такива мисли, да оставяте тези мисли често да оживяват в душата ви. Защото няма по-важно за живота, дори и за материалния живот, от решителното убеждение за връзката с духовното. Ако хората на новото време не бяха изгубили до такава степен връзката си с духовното, нямаше да дойдат тези тежки времена в съвременността. Тази дълбока връзка днес разбират само малцина, но в бъдеще тя ще трябва да бъде разбрана. Днес се вярва, че когато човекът премине през портата на смъртта, се преустановява неговата дейност по отношение на физическия свят. Не, тя не престава. Между така наречените мъртви и така наречените живи съществува оживено общуване. И ние можем да кажем: Тези, които са преминали през портата на смъртта, не са престанали да бъдат тук, а само нашите очи са престанали да ги виждат, но те са тук. Мислите, чувствата и волевите ни импулси се намират във връзка с тях. Защото именно за мъртвите важи словото на Евангелието: „Не ги търсете във външните знаци, Царството Божие е сред вас.“ Не бива да търсим мъртвите чрез някакви външни неща, а трябва да осъзнаем, че те са непрекъснато тук. Целият исторически,

социален и етичен живот включва взаимодействията между така наречените живи и така наречените мъртви и човекът може да изпита особено укрепване на цялото си същество, ако все повече се прониква не само от съзнанието, идващо от сигурната му позиция тук, във физическия свят, а и от съзнанието, че може да каже в правилния вътрешен смисъл нещо, засягащо близките му починали: Мъртвите са сред нас. Това принадлежи към правилното знание, към правилното познание за духовния свят, което се изгражда от различни части. Човек може да каже, че по правилен начин знаем за духовния свят, когато начинът по който мислим, по който говорим за него, произхожда от самия този духовен свят.

Самото изречение: „Мъртвите се намират сред нас“ е потвърждение на духовния свят и само духовният свят може да създаде у нас истинско съзнание, че мъртвите се намират между нас.

ЧОВЕК И СВЯТ

Хайденхайм, 29 април 1918 г.

Днес ще разгледаме нещо от това, което бих искал да нарека отношението, което може да се изгради между отделната човешка душа и това, което разбираме под антропософски ориентираната духовна наука. Когато днес някой чуе за духовната наука, макар и без достатъчно да я разбира, вижда колко различна би трябвало да е връзката на човешката душа с духовната наука от връзката на някое друго знание, на някое друго познание с тази човешка душа. Духовната наука, както се разбира тук, всъщност е от такъв вид, че за разлика от всяко друго знание тя се обръща към нещо съвсем друго в човешката душа. Чрез друго знание се научават различни неща, узнава се нещо за едно или друго в света. Тогава човек знае повече, отколкото е знаел преди. Духовната наука не се отнася към човешката душа така, че само да ѝ преподава нещо, което тя след това да знае. Духовната наука апелира към много по-дълбоки импулси в човешката душа, а не само към обикновеното знание, към обикновеното мислене. Тя обхваща или поне иска да обхване най-дълбоката същност в нас, това, което, идвайки от духовните светове, навлиза в земното ни човешко същество с раждането и някога при смъртта напуска това земно човешко същество, за да поеме други задачи в духовните светове. Само тогава бихме могли да обхванем духовната наука в пълното ѝ значение за човешката душа, когато и чувствайки, вземем под внимание нейното действително отношение към външния свят и към човешкия живот.

Изобщо не разглеждам пълноценно човека, ако не си изясня, че живеещото в мен, което се изгражда като човешко същество чрез това, че с раждането съм приел едно физическо тяло, което ме съпровожда в живота, когато първоначално като дете съм несръчен, но по-късно ставам все

по-опитен и по-сръчен, че това, което се проявява в мен като съдба, всичко, което се намира в моето тяло и в моя живот, всъщност е преобразуването на едно духовно-душевно същество, живяло в духовно-душевния свят, преди да бъде заченат или да се родя. Към тази духовно-душевна същност се обръща това, което се разбира като духовна наука.

Би могло може би да се вярва, че не е необходимо човекът да се занимава със своята духовно-душевна същност, понеже тази духовно-душевна същност ще намери пътя си в духовния свят. Но не е така. Това, което в нас е духовно-душевно, ни обхваща, прониква в нас, обвива се в известна степен с нашето тяло, отчасти с нашите способности, отчасти с нашата съдба. И би могло да се каже, че именно в настоящия цикъл от развитието на човечеството, до който то е достигнало и в чийто смисъл и в бъдеще ще се развива, именно в смисъла на това настояще и на бъдещето лежи, че в известен смисъл човекът спасява, освобождава живеещото като духовен принцип на тялото му, като духовен принцип на жизненото му развитие и на неговите способности, като духовен принцип на съдбата му. Ние не можем да се изплъзнем от духа. Духът живее в нас. Можем да не му обръщаме внимание, но въпреки това той живее в нас. Можем да погледнем най-мързеливия, най-ленивия, най-отпуснатия човек, който в живота си никога не е направил усилие самостоятелно да допринесе нещо за развитието на лежащите в душевността му религиозни или духовни заложи, който е останал в съвсем затъпяло състояние, и ще видим, че и той не е без дух. Няма хора без дух. Не съществува и възможност някой да съществува без дух в живота. Защото духовно-душевното ни е дадено, когато сме встъпили от духовните светове във физическия свят. То ни се дава според преживяното преди да слезем в сегашния си земен живот. Ние не можем да сме без дух, но можем да игнорираме духа.

В известен смисъл можем да съгрешим спрямо него,

като не искаме да го спасим. Можем да искаме той само да се вмъкне в нас, да се скрие в нас. Тогава ще се намира в нас, но ние няма да сме го освободили в себе си, няма да сме го избавили.

Постепенно трябва да се научим да разглеждаме живота на човека така. И схващането ни за живота ще стане съвсем друго. То трябва да стане съвсем друго в течение на живота. Можем да срещнем съвсем сухи и бездушни хора. Няма да кажем, че те са без дух, но ще кажем: Те са извършили греха да погребат духа още по времето на живота си, да оставят духа в омагьосано състояние, в плътта, да го оставят да се вмъкне само във външния ход на живота, да пропадне в съдбата. Когато се раждаме, можем да станем човеци само чрез това, че духовно-душевната ни индивидуалност слиза долу от духовно-душевните светове. И когато детето навлезе в първата си телесна организация, то представлява несъвършен още образ на духовата индивидуалност. Тя лежи в него. Тя може да се игнорира или може да бъде освободена от омагьосването ѝ, да бъде издърпана постепенно извън плътта, да бъде изведена от хода на обикновения живот, изведена от съдбата. Това е задачата на човека и все повече ще става задача на човека в бъдеще – да не остави духа да пропадне. Не можем да убием духа, но можем да го оставим да пропадне, като го заставим да върви по друг път, а не по този, по който ще върви, ако го освободим.

Ако някой ден направим усилие да узнаем нещо за духовните светове, да почувстваме нещо относно духовните светове, ние всъщност го извеждаме от самите себе си. Останалото е само подтик. Ние го извеждаме от самите себе си. Каквото сте си казали някога относно духовната наука, сте го извлекли от самите себе си, защото то е скрито вътре в най-дълбоката ви същност и иска да излезе навън. То е предназначено да излезе навън и е съгрешение спрямо световния ред да се остави духът само вътре

в плътта, защото там той поема по погрешни пътища. Там го предоставяме на една съдба, която не би трябвало да го сполети. Ние освобождаваме духа само когато го изведем извън плътта. Когато съзнателно се проникнем с духа, ние освобождаваме от дълбините на битието това, което иска да бъде спасено. Това все повече ще се разбира. Все повече ще се разбира, че материализмът не се състои просто в това, да не позволява да се изяви навън една друга теория или да остави една фалшива теория да се появи, а материализмът се състои в това, че оставя искащото да навлезе в познанието, в усещанията на човешката душа, да протича надолу и да избуява в грубата материя. Това е, за което в близко бъдеще човечеството ще трябва да се реши: дали иска да остави духът да избуява в материята и чрез това да дегенерира, да навлезе в дяволска, в сатанинска, в ариманическа лудост, или човечеството ще поиска да преобрази духа в мислите, чувствата и волевите си импулси. Тогава духът ще живее сред хората и ще постигне това, което иска, понеже той иска да навлезе в живота на Земята чрез хората. Защото духът иска да навлезе в живота на Земята чрез хората. Не бива да го задържа. И всеки път, когато се съпротивляваме срещу запознаването с духа, ние го задържаем и в известен смисъл той трябва да слезе по-надолу в материята, трябва да направи материята по-лоша, отколкото е. Защото духът има възложената му задача да навлезе в земния живот чрез човешкото душевно развитие. Там той ще действа благотно. Ако бъде отблъснат назад в материята, той ще действа опустошително в нея, ще действа катастрофално в материята.

Приемете това като същност на духовнонаучното познание и ще видите, че то има много общо с нашия човешки живот. Духовната наука не иска да бъде само теория като други теории, а иска да даде възможност тъкмо на хората да спасят, да освободят омагьосания в човешката природа дух, който да действа в света, изхождайки от ду-

ховните светове.

Това е причината защо много хора и днес енергично отблъскват духовната наука. Хората с удоволствие възприемат другата наука, понеже тя ласкае гордостта и суетността им, но няма претенциите да бъде нещо реално, а само да даде мисли, да изгради ума, да даде може би също и някои полезни морални понятия на хората. Тя няма претенцията да достигне до сърцевината на човека, сама да бъде изведена от светове, в които се възлага определена задача на духа. Човешкото познание ще стане сериозно едва чрез духовната наука, а това плаши хората и ги кара да се отдръпват назад. Те искат да имат и духовната наука като нещо, което се плиска само на повърхността на битието. Хората се плашат да я оставят да достигне до човешката сърцевина и същност. Затова не искат да приемат духовната наука. Ако я приемат, тогава в най-близко бъдеще някои неща в социалния и в историческия живот ще трябва да се променят, тогава хората ще трябва да започнат да мислят по друг начин и в най-обикновения ежедневен живот. За това става въпрос. Оттук следва, че другата наука може да се възприема, но през целия живот човекът си остава същият, той става само богат на знание. Не би следвало духовната наука да се възприема, без да преобрази човека, а тя не може и да бъде възприета, без да преобрази някого. Тя бавно и постепенно прави човека друг. Трябва само да се има търпение, но тя променя човека, понеже апелира към съвсем други задачи на човечеството и към съвсем друго в човешката природа.

Нека да разгледаме тази човешка природа, да разгледаме колко е разнообразен човешкият живот. Човекът се изживява по три начина – като мислещ, чувстващ и волеви човек. Това, което можем да изживяваме, всъщност се изчерпва с представното мислене, чувстването и волята.

Всичките три импулса в човешката душа – мислене, чувстване и воля – се намират в определено съотношение спрямо това, което духовната наука иска да обхване в сър-

цевината си.

Нека първо да разгледаме представния живот, мисленето. Въпреки че мисленето, което чрез обикновената наука и чрез това, което от тази обикновена наука все повече прониква в детското възпитание и оттам в цялото развитие на човешките способности, е толкова важно за практическия живот, то не е творчески изграждащо. Това се проявява така крайно отскоро, само от преди няколко столетия и поради това днес хората не го забелязват. Но няма да трае дълго и това, което казвам сега, ще може да се забележи по най-разнообразни начини. Човекът може да възприема естествено-научни понятия, каквито днес се поднасят именно на най-младите хора, на децата през целия им живот, без чрез това възприемане на многото понятия в смисъла на днешната наука да е необходимо той да се промени по отношение на мисленето и представите си. Човекът си остава същият. Да, не само остава същият, но и не може да се отрече, че чрез обикновените научни понятия, които все повече преминават в общото образование, в интелектуално отношение той става все по-ограничен. Доколкото духът е мислещ, той изгубва подвижността си да се включва в жизнените условия, които са много по-сложни, отколкото човекът може да възприеме чрез обикновеното знание.

Вижте, сърцето ни заболява, когато се вгледаме в живота. Който е свикнал напълно с понятията, които днес могат да дадат естествените науки, става все по-неспособен да разбере житейските социални взаимовръзки и необходимости. Той просто е отблъснат от истинския живот. И през тези дни както тук, така и на други места казах: Съставят ли се парламенти и държавни представителства от хора, обучени в смисъла на днешния мироглед, ще видите само какви решения ще вземат тези учени, които мислят природонаучно! Това съвсем сигурно е подходящо изцяло да поквари хората по отношение на социалните организации, понеже, когато се изхожда от природонаучните поня-

тия, може да се мисли единствено безплодно за тази област на социалния живот. Така е в много отношения. Човек губи известна подвижност на духа от единствено интелектуалното знание. Щеше да е друго, ако хората си служеха с понятията на духовната наука. Опитайте се да си изясните колко различно трябва да настроите духа си, когато искате да разберете това, което се предлага в духовната наука и предлаганото днес като образование във външния свят. Наистина духовната наука среща толкова пречки, понеже изисква повече подвижност на духа, за да се ориентира човек в нея. В това, което предлага популярно-образователната литература днес, или статиите и информацията в журналистиката, откъдето хората се образуват чрез своите ежедневници, в него те могат изключително лесно да се ориентират. И даже когато днес отиват на лекции, където в мозъците им се наливат неща, представени с най-разнообразни снимки, за да не е нужно сами да мислят, да не е нужно да раздвижат духа си, във всичко това няма да намерите нещо, което да прави духа свободен като мислещ, като представящ си дух. Неговата непосредствена непреднамереност се изгубва. Духът става ограничен и тесногръд. Нашето интелектуално образование е пътят към духовната ограниченост. Разбира се, интелектуалното образование направи големи прогресивни крачки в естественаучните технически области, но това е пътят към ограничеността, той стеснява мисленето и представите. Ако човек иска да разбере духовната наука, трябва да апелира към съвсем друго нещо в мисленето, в представянето. Когато днес хората се докоснат до духовната наука, те се плашат още от първата крачка. Когато прочетат само няколко страници, някои от тях казват: „Тук се изгубвам, не стигам по-далеч, това преминава във фантастичното!“

Това съвсем не преминава във фантастиката, а въпросният човек само е изгубил възможността да си служи наистина свободно с мислите си, да проникне със своите мисли в реалността дори тогава, когато външният сетивен

свят не го дърпа за юздите.

Духовната наука апелира към тази сила в човешката природа, която премахва ограничеността и придава способност на нашето мислене, на нашия представен живот да разбира не само малко, а много повече. Наистина съвсем сериозно имам предвид казаното тези дни в откритата лекция в Щутгарт: На духовния изследовател му е все едно дали някой е материалист или спиритуалист. Не става въпрос за това, то е второстепенно. Който има силата, духовната сила, може да е материалист, но когато е последователен, сам ще открие духа в материята и в нейните процеси. А този, който е спиритуален, също не може да казва само дух, дух и дух..., но ще трябва да се включи в материалния, в практическия живот, да направи мисленето си плодотворно и в най-малкото си действие. Многогранност, както изисква днешният живот – а животът на бъдещето още повече ще го прави, – многогранност е това, което първоначално произлиза от духовната наука. А човечеството се нуждае от това, което работи за бъдещето. Който днес познава живота и погледне катастрофалните събития около нас, знае, че към дълбоките причини за днешната катастрофа спада и това, че въпреки цялото висше научно образование, хората са станали едностранчиви и им липсва възможността всеобхващащо да проникват в нещата. На тях им липсва подвижността на духа, за да могат да се потопят в действителността. Многогранност е това, което чрез духовната наука се спечелва в мисленето и представите.

Също и по отношение на чувствата се спечелва нещо чрез духовната наука. Защото онзи, който иска да мисли, както предполага духовната наука, трябва да свикне с този много по-подвижен свят. Той ще освободи нещо, което иначе съществува в човека само скрито, така че, изхождайки от самия човек, то ще може да се разгърне навън. В нашето мислене, както сме го донесли с раждането си, живее световният ритъм. Световният ритъм живее в нас повече,

отколкото се вярва. Това може дори да се докаже с цифри, само че малко хора познават нещо от тези тайни на битието. Не се страхувайте да разгледате с мен как целият световен ритъм живее в нашия собствен организъм, в протичащото в нас. Знаете, че всяка година изгревът на Слънцето се измества малко встрани. Така наречената точка на пролетното равноденствие някога се е намирала в Телец. По-късно се премества в Овен и с всяка година се измества по-нататък, като сега се намира в Риби. Слънцето не изгрява всяка година на 21 март в една и съща точка и поради това то прави голям кръг. След около 25 920 години Слънцето прави пълна обиколка, преминава през цялата елипса. Днес то изгрява в определена точка пред съзвездието Риби и отново ще достигне същата точка след 25 920 години. Куриозното е, че ако разглеждате тези 25 920 години като една световна година, както са ги разглеждали древните гърци, и потърсите един ден от тази световна година, трябва да разделите всичко на 365. Какво представлява тогава един ден от тази голяма световна година? Това са приблизително 70-72 години. Това именно е средният човешки живот, докато човекът остарее. Ако си представите човешкия живот така, както се изживява тук, на Земята, като един ден и вземете цялата платоническа година, тя е 365 пъти по-дълга. Толкова дълго е нужно на Слънцето, за да направи своята световна обиколка – 365 дни, от които човекът с неговия човешки живот изживява един световен ден. Това е хубав ритъм, но този ритъм се простира и по-нататък. Ние правим около 18 вдишвания за минута. Когато тези 18 вдишвания се умножат по 60, се получават вдишванията за един час, умножени по 24, се получават вдишванията за едно денонощие. Когато умножите 18 по 60 по 24, получавате 25 920.

Това означава, че за едно денонощие правите толкова вдишвания, колкото земни години са необходими на Слънцето, за да премине през неговата собствена година. Същият ритъм, който във вас е вътрешен, е външен в хода

на Слънцето. И отново нещо забележително. Вие преживявате един ден, като вдишвате 25 920 пъти. Вземете един ден като едно вдишване и издишване – в известен смисъл той наистина е едно вдишване и издишване и протича така, че сутрин нашето физическо и етерно тяло вдишват астралното тяло и нашия аз, а вечер при заспиване издишват аза и астралното тяло. Това наистина е едно вдишване и издишване. Колко често правим това в един слънчев ден, дълъг около 70-71 години? Ние правим това вдишване и издишване, което означава животът ни за един ден – можете сами да сметнете – почти 25 920 пъти. Толкова дни се съдържат именно в 71 години. Единичното вдишване и издишване се отнася към вдишването през целия 24-часов ден, както изместването на точката на пролетното равноденствие за една година спрямо изместването на Слънцето за през 25 920 години. Отделният човешки земен живот се отнася към голямата слънчева година от 25 920, както един ден от нашия живот. Един 24-часов ден се съдържа в нашия 71-годишен живот също толкова пъти, колкото една година – в обиколката на Слънцето. Представете си какво всъщност означава това, че сме така вплетени в проникнатия със слънчевите лъчи космос, че доколкото животът ни е вътрешен човешки живот, той цифрено изразява великата музика на сферите в космоса!

Започне ли човек да се задълбочава емоционално в тези неща, именно тогава започва да се усеща като микрокосмос спрямо макрокосмоса. Тогава започва да усеща как този огромен, безкраен божествен свят е създал своето отражение в човешката му природа. Това обаче е нещо, което се усеща, което се чувства. Това чувство, това усещане на себе си в универсума, това себеусещане в цялата духовност на света е нещо, което идва от духовната наука! Ние се отваряме към света, докато иначе се затваряме в тясно ограничението си аз. Ние сме божествено отражение, но обикновено не го знаем.

Започваме да се чувстваме като божествен световен образ, като микрокосмос в макрокосмоса и се научаваме, чувствайки, да се опознаваме. Това става постепенно, бавно. Бих искал да кажа, че както преминаваме през този бавен низ на дните в живота си, така чувстването с духовната наука ни създава световното усещане. Но човекът трябва да постигне това световно чувство. Защото от своя страна то ще го инспирира за по-големи задачи, които човечеството ще има в бъдеще. Колкото и необичайно да звучи днес, не ще минат и петдесет години и хората вече няма да могат да строят фабрики, няма да могат да обработват полята според изискванията, които ще бъдат поставени пред човечеството, ако не са си изградили това чувство! Катастрофата, в която се намираме днес, е не само израз на задънената улица, в която е навлязъл човекът. Светът вече е напреднал, а с мислите и чувствата си хората още не са стигнали достатъчно далеч. Затова мислите и усещанията не могат истински да проникнат този свят и да хармонизират човешкия труд. Човечеството ще бъде осъдено все повече и повече да създава дисхармония в социалния живот и все повече да разпръсва военни настроения над света, ако в чувстването си не се приобщи към хармонията на космоса, като я внесе във всичко, което върши дори и в ежедневието. Ето защо духовната наука е в зависимост от това, което трябва да навлезе непосредствено в хода на най-външната култура, или човечеството няма да излезе от задънената улица.

В бъдеще няма да е възможно да се създават никакви фабрики, никакви училища, ако човек не развива разбиранията си, изхождайки от големите задачи на универсума. Задачите бяха налице, но хората не ги взеха под внимание и поради това настъпи тази катастрофа. По-дълбоките причини наистина лежат в току-що казаното. Божествените знамения, които се разкриват в сегашните катастрофални събития, трябва да се вземат под внимание от човечеството. Хората трябва да се научат да се поставят в съзнателни

отношения с космоса, понеже животът не може вече да продължава по същия начин.

Ще дам един пример, който мнозина днес ще приемат за нещо глупаво, някои ще го нарекат лудост. В областта, да речем, на химията се стигна до голям напредък, но това беше постигнато, без да е налице такова светоусещане, каквото току-що описах. В бъдеще ще стане необходимо светоусещането да се развие така, че лабораторната маса да се превърне в олтар. Дори и в химическия експеримент трябва да се осъзнае, че при работата с химическите елементи, когато някое вещество се съединява с друго, за да се получи дадено съединение, както и други подобни, великият световен закон действа и върху лабораторната маса. Човек ще трябва да се почувства вътре в целия универсум и тогава ще пристъпи към работата си по друг начин, като ще открие нещо съвсем различно от това, което днес хората откриват и което също е велико, но не може да донесе истинските плодове, понеже се открива без страхопочитание, без проникващото се с хармонията на всемира чувство. Колко хора се абстрахираха от това, което при Питагор е било наречено музика на сферите! Тук в изживяването на ритъма, който преминава през всемира, имате предчувствие за музиката на сферите. Нищо абстрактно не бива да си представяме, а нещо, което преминава в живота чувство.

Знаете ли какво би настъпило, ако не се изгради тази широта на душата в чувстването? Току-що казахме, че подвижността на мисленето, многостранността на мисленето и на представите е това, което трябва да настъпи относно мисленето и представите. Относно чувстването трябва да настъпи широта, осъзнаване на отвореността към света. Иначе ще настъпи противното – вече можете да го видите да приближава, когато с малко смелост разгледате света, – ще се възцарят баналността, филистерството. Какво донесе великата за много материалистически мислещи хора „благословена“ култура на новото време? В основата на душата

са се утаили баналността, филистерството.

Баналността и филистерството ще бъдат победени само чрез онази отвореност, онази душевна широта, която се чувства като микрокосмос вътре в макрокосмоса, която може да изпитва страхопочитание пред всичко, което, пролизайки от божествено-духовното, протъква и пулсира в света. Така както ограничеността, интелектуалната ограниченост в представния живот трябва да бъде победена чрез духовната наука, така чрез нея трябва да бъдат победени баналността и филистерството в областта на чувстването.

И трето нещо се разкрива, когато разгледаме волята. Относно волята нещата се намират още в началото. Само психологът, душевният познавач вижда какво се подготвя, но то ще дойде! Естествено, днес хората вярват в нещо друго, но който може да прозре дълбокия ход на човешкото развитие, вече забелязва, че нищо не е така разпространено в обикновения човешки живот в областта на волята – в по-ново време много повече, отколкото в стари времена, – както несръчността. Несръчността е нещо, което в бъдеще ще стане ужасно зло в човешкото развитие. Още днес съвсем ясно се забелязва, че днешните хора биват насочвани да вършат едно или друго по едностранчив начин. Опитат ли се да направят нещо, за което не са изучавали отделните похвати и манипулации, не могат да се ориентират. Колко малко хора днес могат – позволете ми да спомена за такива неща, – когато е необходимо, да зашият копчето на панталона си! Малко хора са в състояние да направят нещо, което не е във връзка с това, което са изучавали в тесен смисъл. Това не бива да се случва с човечеството. Хората ще оставят да закърнее това, което е било в тях като духовно наследство, когато чрез раждането са слезли от духовния свят в земното битие, ако станат така едностранчиви, както „благословената“ култура изисква. Който гледа на нещата само теоретично, не вижда взаимовръзките. Който обаче наистина живо усвои духовната наука, ще стане вътрешен враг на едно-

странчивостта, защото духовната наука изгражда душевна нагласа, която клони към многообразие. Ако не възприемате духовната наука само с главата, а се вживеете в нея, ще разберете, че тази духовна наука пулсира в душата ви, както кръвта в тялото. Вие сигурно ще спечелите известна подвижност в нагаждането си към своето обкръжение. Ще спечелите възможност да правите неща, които иначе не сте способни да направите. Тогава се изгражда сръчността във волята и човекът започва лесно да се нагажда към заобикалящата го среда. Наистина бихте могли да кажете, че точно при антропософите, които са събрани в Обществото, не се забелязва да са станали особено сръчни и да могат да се оправят в живота. Това казват мнозина. Не аз го казвам, а го казват. Да, това произхожда от нещо друго. Не се е стигнало още дотам, антропософският живот да запулсира в душите на хората така, както кръвта пулсира в тялото, а е налице навикът, всичко да се приема само чрез разума, да се приема в интелекта. Това се внася отвън. За мнозина също и духовната наука остава само теория. Тя остава само нещо, което се мисли, но това не е нейната същност. Когато те само мислят духовната наука, е все едно дали четат духовнонаучна или готварска книга. В такъв случай една готварска книга би била по-полезна. Духовната наука трябва да се възприеме така сериозно, че наистина да обхване целия човек в цялата му душа. Тогава тя ще премине в крайниците му, те ще станат подвижни и човекът ще стане годен за живота. Тук се касае за това, да се спечели вътрешно убеждение в същността на нещата; човек да не се задоволява с външното убеждение, а да придобие вътрешно убеждение.

Който познава духовната наука в нейната вътрешна жизнена ценност, знае, че ако бъде възприета пълноценно и с въодушевление, тя всъщност е способна да удължи също и физическия живот на човека. Разбира се, биха могли да дойдат хора и да кажат: Да, ама тук един доживя само до четиридесет и пет години, или дори само до двадесет и се-

дем години! Просто поставете обратния въпрос: А до каква възраст би стигнал човекът, който с духовната наука е стигнал до четиридесет и пет години, ако не беше я възприел на двадесетгодишна възраст? Поставете насрещния въпрос! Външните доказателства не важат при тези вътрешни неща. Статистиката и други подобни нямат никаква стойност, когато става въпрос за душевната същност. Статистиката има голямо значение във външния живот, но и там тя се отнася само до външното и съвсем не обхваща това, което е жизнен принцип. Това съвсем просто можете да го видите. Напълно е в реда на нещата застрахователните дружества да се устройват според статистика и аритметика. Те пресмятат каква продължителност би могъл да има животът на даден човек и според това го застраховат. Но на вас и през ум няма да ви мине да умрете, понеже според сметката за вероятност е настъпило времето на смъртта ви, което е било пресметнато от застрахователното дружество! Следователно относно реалността не считате за определящо това, което действително е определящо за външния живот. Всичко, което като статистика, като пресмятане на вероятността е ценно за външния живот, престава да има някакво значение, когато започне силата на убеждението, отнасяща се до духовното. Вие ще я придобиете, когато приемете самата духовна наука като жив еликсир на живота. Това обаче ще се превърне в еликсир на живота така, че човекът ще се ориентира правилно в житейските условия.

Тогава ще настъпи нещо обратно. Веднъж бях невярно тъжен – някой би казал, че не е нормално човек да се натъжи поради това, – когато в една къща присъствах на храненето и домакинът трябваше да претегля на везната колко месо, колко зеленчуци биваше да изяде. Той трябваше да претегля всяко отделно ястие! Представете си как за хората би настъпила такава несигурност в инстинкта, че при всяко хранене да трябва да претеглят ориза или зелето. Тази несигурност в инстинкта би дошла чрез чисто интелектуал-

ната наука, понеже тя може да показва статистически само външното. Но не се касае за това, да загубим инстинкта – а чрез интелектуалното образование ще го загубим, – а да го одухотворим, да станем така сигурни, но по духовен начин, както иначе е сигурен инстинктът.

Това е, което имах да охарактеризирам като особено значително, вземайки под внимание волята. Духовната наука прониква и се разпростира във волята така, че човекът става годен да се справя със заобикалящата го среда, като той дори не забелязва как всъщност се вращава в обкръжението си. Растейки заедно с духа, той се вращава в обкръжението. Виждате, човек трябва да се учи да изживява духа. Това обаче се прави чрез духовната наука. И в бъдеще човечеството все повече и повече ще се нуждае от изживяването на духа.

Как човекът изживява даденото му чрез зачатиято или чрез раждането? Представете си, че далеч от вас стреля оръдие. Вие чувате гърмежа. Светлината виждате по-късно. Но представете си, че стоите до оръдието и чрез някакво средство сте така бързо изстреляни, както гърмежът. Летите със звука през въздуха точно толкова бързо, колкото лети той. Тогава не можете да чуete гърмежа. Вие преставате да чувате звука в момента, в който се движите със скоростта на звука. Това е причината човекът да не забелязва духа, понеже от раждането до смъртта си се движи със същата бързина, с която действа духът. В момента, в който възприемете духовнонаучните истини, се пренасяте в различна скорост от тази на тялото ви. Поради това започвате да възприемате света в друга светлина. Както възприемате звука, когато не се движите със същата скорост, така в хода на живота ще възприемате и духа, ако се поставите в друго темпо, създадете вътрешно спокойствие, както можете да прочетете това в моята книга „Как се постигат познания за висшите светове?“. Не да живеете заедно с тялото, а да изградите друго темпо!

Но това е нещо, което човечеството наистина ще трябва да усвои и което е от невероятно голямо значение.

Хората днес съвсем не се съобразяват с това, което е било в предишни времена. Историята наистина е един вид *fable convenue**, но това не е нужно да ни занимава. В предишните времена човекът е възпитаван другояче. При възпитанието много повече се е взимал под внимание животът на душевността. Този чисто интелектуален живот всъщност се наложи едва през последните четири до пет столетия. При това не се взема под внимание, че човекът е многочленно същество. Интелектът при човека е много способен за развитие. Той може да се развива, но за съжаление не през целия човешки живот, особено в днешната епоха. Той е обвързан с главата на човека, а главата е способна да се развива най-много до двадесет и осмата година от живота. Човекът живее на Земята три пъти по-дълго, отколкото може да се развива главата му. Разбира се, в нашата младост сме способни да се развиваме интелектуално, но само до около двадесет и осмата ни година. Нашият останал организъм остава способен за развитие през целия по-нататъшен живот, през целия живот той изисква нещо от нас. Това, което днес се дава на хората, е само знание на главата, то не е знание на сърцето. Наричам знание на сърцето това, което говори на целия организъм, а знание на главата – само интелектуалното и говорещото само на главата.

Но главата и сърцето трябва да стоят в непрекъсната взаимовръзка също морално и душевно. Днес това не може да стане, понеже даваме на децата си толкова малко за сърцето, за целия останал организъм. Ние им даваме нещо само за главата. Човекът става на тридесет и пет години. Сега той притежава най-много знание на главата. Когато се издигне обществено, той има спомен само за знанието на

* нещо, за което има мълчаливо споразумение, приемано за вярно, без да бъде проверено – бел. ред.

главата, което е възприел. Той си припомня чисто интелектуално това, което е усвоил. Но попитайте дали днешното обучение е в състояние да постигне човек да си спомня по-късно в живота наученото не само с паметта, а с чувствата, с любов да се пренесе във възприетото през младостта му, наистина да има още нещо от това, на което е бил научен, така че наново да го освежи. Това обаче, човек да може не само да си спомня, трябва да стане идеал на духовната наука във възпитанието. Днес дори и това не се прави. Човек изкарва изпита си и след това забравя всичко, което е натъпкал в главата си. Но да вземем случая, в който хората си припомнят миналото. Дали това, което са получили от училището наистина е такъв рай, че с удоволствие да им се иска да се пренесат в него? Пренесете се назад така, че да си кажете: Мислейки назад, пред мен заблестява утрото на живота и както сега съм остарял, чрез остаряването то се преобразява у мен в нещо ново. Така съм го усвоил, че мога да го преобразувам, не само си спомням за него, а го преобразувам, то става ново за мен.

Душевното съдържание на човека се изпълва с живот, когато духовнонаучните принципи обновяват цялото ни възпитание, цялата духовна култура. И тогава в човечеството все по-рядко и по-рядко ще се проявяват въздействията на ранното остаряване. Който проследи човешкото развитие, знае, че толкова стари, колкото сега вече са и най-младите хора, не са били и най-старите хора преди 15-то столетие. Старостта взема застрашителни размери. Старостта може да се промени само ако настъпи тази душевна нагласа, ако в младостта си получим това, което можем да преобразим в по-късна възраст, ако получим това, което може да ни направи нови, за което не само да си спомняме, а да можем да го преобразим, понеже си спомняме за него като за един рай. Духовната наука ще внесе това в непосредствения живот като истински еликсир на живота. Училището ще се превърне в съвсем друго нещо. Училището ще стане нещо,

за което ще се знае, че там се полага грижа за целия живот на човека, понеже това, което ще се предлага на детето, ще навлезе в по-късната му възраст по съвсем друг начин. На детето ще се предлагат определени неща под друга форма. Ако то се учи да отправя поглед към нещо с учудване, със страхопочитание, това отново ще се прояви и в по-късна възраст.

В средната възраст наученото остава повече скрито, в по-късна възраст то се представя така, че ни дава сила да въздействаме положително върху децата. Или както казах веднъж в една открита лекция: Който в детството си не се е научил да събира ръцете си за молитва, в по-късна възраст не може да благославя. Вътрешното чувство, свързано с молитвено протегнатите ръце, в по-късна възраст се преобразува в способността да се благославя. Днес, ако следваме само днешното образование, изобщо не знаем какво даваме на детето с това, което се предлага на съвременната младеж в периода от седмата до четиринадесетата му година и още по-рано за по-късната му възраст, за времето след четиринадесетата му година. Това е ужасно сериозно, понеже тогава се полага основата на всяко високомерие, което днес се насажда сред младежта, полага се основата на всяка надменност и предразсъдъци, като че ли юношата вече може да има някакво „становище“! Днес от младите хора чуваме: Това обаче не е моето становище. Всеки има становище. Разбира се, че не е възможно човек да има становище на двадесет години. Такова съзнание днес изобщо не се поощрява.

Всички тези неща могат да се обобщят, като се каже: Това, което живее в човека, отново ще трябва да се свърже с действителността. Действителността ще трябва да се постави в здравословни отношения спрямо човешката душа. Това трябва да стане идеал на духовната наука, касаещ отношението на човешката душа към действителността. Който разбира какво трябва да заживее в човешката душа

като отношение към действителността, понякога се измъчва заради формата, която е възприело днешното мислене. Детето несъзнателно изживява тези мъки, когато учителят мисли така. Един пример: Много известен професор по литература изнасяше една встъпителна лекция, на която присъствах. Той започна: Можем да запитаме това, можем да запитаме онова. Той постави редица въпроси, на които трябваше да бъде отговорено в течение на семестъра, и тогава каза: Господа, аз ви поставих в гора от въпросителни.

Трябваше да си представя гора от въпросителни! Помислете си какво представлява образното, реалното мислене на човек, който, без да изрисува образа пред душата си, стои пред гора от въпросителни! Това е нещо, което се подценява. Това, към което би трябвало да се стремим, е животворно отношение към действителността.

Преди известно време един държавник произнесе думите: Нашето отношение към съседната монархия е точката, която трябва да се превърне в политическа насока на целия ни бъдещ живот. Представете си как отношението на една страна към друга страна е точка и тази точка става насока. Не може да се мисли по-нереално! Представете си обаче каква конфигурация има целият душевен живот, който стои така далеч от действителността, за да може да създава такива понятийни черупки! Един такъв душевен живот се намира също толкова далеч от външния социален живот, той не се потапя в социалния живот. Това, което измисля, не става действителност. В духовната наука е невъзможно да се мисли така недействително с понятийни черупки, до каквито постепенно се стигна през новото време. Съвременността е толкова самомнителна да си мисли, че е станала особено практична. Тя обаче е станала само даскалска, чужда на живота. И една бъдеща епоха ще охарактеризира нашето съвремие, като опише как по наистина забележителен начин върху множество хора много импониращо въздействие оказа световният наставник *Удроу Уилсън*, който

не свързваше мисленето си с действителността дори и с най-тънката нишка, а всички думи при него отговаряха на недействителното. Те обаче предизвикваха възхищение у тези, на които почти не им пречеше, че се намират във война с него. Но именно между хората в европейските страни и днес има мнозина, които се възхищават от Удроу Уилсън. В бъдеще особено трудно ще може да се разбере как могат да се измислят политически програми без всякаква връзка с действителността, в които да се излагат идеи за световни договори, мирни договори между народите и така нататък. Като че ли това може така лесно да се направи! Абстрактните глави още от времето на стоиците мислят по тези въпроси! Това, което днес изплува като Уилсънови идеи, за този, който познава нещата, е съществувало, откакто свят светува. Разбира се, здравословното мислене казва: Понеже винаги е съществувало и не е било реализирано, то е нездравословно! Днешното мислене е станало чуждо на действителността, затова се радва на такива недействителни мисли. Нещата наистина са в зависимост от дълбоките житейски принципи и житейски импулси. А това, че днес цари такава объркване, такъв хаос, произлиза от факта, че човечеството е достигнало до начин на мислене, за който вярва, че уж се справя с житейската практика, но всъщност се намира много далеч от истинската действителност. Свързване с истинската действителност в едно енергично мислене, което развива толкова мощни сили, че може да проникне в действителността, това е, което човечеството трябва да получи като идеал от духовната наука. Затова обаче трябва да започнем от малкото. Трябва да развием у детето съзнание не за абстрактните понятия, а за реалността, за това, което то може да си представи. Първо самите ние трябва да имаме връзка с него. Този, който иска да предаде на детето идеята за безсмъртието чрез образа на пеперудата, която от гъсеница се превръща в пеперуда, но сам не вярва в това безсмъртие, не може да го поднесе също и на детето. Но който се

намира в областта на духовната наука, знае, че пеперудата е действителна, създадена от световния дух картина на безсмъртието. Ние сами вярваме в този образ и не подбираме нищо друго освен това, в което сами вярваме, понеже го знаем или се стремим да го опознаем. Поради това се стремим да се потопим в действителността, стремим се да преодолеем егоизма, който иска да има абстракции в мисленето. Ние се стремим да проникнем в духа на действителността и чрез това да намерим пътищата, необходими на бъдещото човечество, а те са особено необходими, понеже най-често биват напускани от онези, които се считат за практични хора. Те не са практични, а са обеднели и чрез бруталност налагат на човечеството своята нищета.

В това трудно положение ще дойде помощ, когато човечеството потърси духа и чрез духа – действителността.

Това исках да произнеса днес пред вас като нещо, което трябва да усвоим като душевна нагласа в себе си относно връзката на човешката душа със света, както тя се формира като основно настроение на душата, произлизащо от духовната наука. И по-важно от отделните духовнонаучни истини е това основно настроение, с което правилно ще вървим през живота тогава, когато то бъде възпламенено в нас чрез духовната наука.

ПРЕДЗНАМЕНОВАНИЯ НА ВРЕМЕТО

ИЗТОК, ЗАПАД, СРЕДНА ЕВРОПА

Улм, 30 април 1918 г.

Приятелите тук, в Улм, се събраха преди известно време, за да обменят мисли, стремежи и импулси, свързани с нашето духовно движение. Днес, скъпи приятели, идващи отдалеч, сме се събрали тук с приятелите ни от Улм, за да споменем събитието, състоящо се именно в това, че и в този град се обединиха приятели на нашето движение. Те се събраха в трудно време, в сериозно време, във време, което говори на човешката душевност чрез особени предзнаменования. В този случай нека си припомним по-общите взаимовръзки, духовните взаимовръзки в човешкото развитие, в които трябва да застане нашето духовно движение сега и в близко бъдеще. Бих искал да кажа: Нека отклоним погледа си от свързаното с най-близките човешки интереси също и в духовен смисъл, и да го насочим към всеобхватното, с което е свързано нашето движение.

Знаем, че личностите от съвременното, които се обединяват в името на нашите духовни импулси, би трябвало дълбоко да чувстват в душите, в сърцата си, че искат да търсят нещо, което в настоящето не може да им даде друго духовно движение, друг духовен стремеж. То е свързано с това, към което човекът трябва да се стреми в нашето съвремие и в най-близко бъдеще в душевната област, ако иска да осъзнае човешката си същност в истинския смисъл на думата. При това търсене, точно както то се изразява в нашето движение, срещаме много противници. И нашите противници са тези, които вярват, че от една или друга гледна точка трябва да защитават истинските блага на човешкото развитие, трябва да ги защитават – както те мислят – от такова заблуждение на човешкия дух, каквото има в нашето движение. Много

религиозно настроени или привидно религиозно настроени хора от настоящето вярват, че нашето движение е способно да отклони някои хора от това, от което се нуждаят за истинското религиозно задълбочаване.

Всъщност дори с повърхностен, но не с по-малко подходящ аргумент би могло да се отвърне на тези, които говорят така. Дали например представителите на християнската идея са разбирали през последните столетия как да издигнат човечеството до висота, която да може – не искам дори да кажа да предотврати – поне да смекчи настоящата ужасна катастрофа? Те не можаха да направят това! Тези хора, които никога не искат да се учат от събитията, не научават нищо и от това, че от столетия, даже от хилядолетия религиозният живот се разгръща точно в техния смисъл и сега, въпреки това, въпреки този религиозен живот, бе възможно да избухне катастрофата. Макар че е правилно да се запита по този начин, не искаме да насочваме мислите си точно в тази насока. Днес искаме да поставим друг въпрос, който може би много малко се взема под внимание, но е свързан с много дълбоки неща от съвременното.

Знаете ли коя дума според нейния произход, според нейното възникване е най-малко позната на съвременните учени, на филолозите? Знаете ли при коя дума, когато потърсите значението ѝ дори и в най-солидните научни трудове, най-често ще срещнете, че не може да се отговори откъде произлиза и какво всъщност означава? Думата, чийто фонетичен и смислов произход най-често напразно ще търсите в научните справочници, е думата „Бог“. Никаква наука днес не може да ви даде отговор за говорния и смислов произход на думата Бог. Това е странен факт, защото той не показва само външната страна на нещата, не показва само нещо, съдържащо се в една или в друга поредица от факти, а нещо, много дълбоко свързано с човешката душевност.

Хората вярват, че казват нещо, когато говорят за божественото, когато отправят мислите си към Бог. А не мо-

гат с никакви средства на съвременната наука да обяснят по някакъв начин дори произхода на думата Бог. Това сочи, че повечето хора в настоящето, които говорят, изхождат от религиозни или от никакви други духовни позиции, в действителност съвсем не знаят за какво говорят. Ако човек само се замисли достатъчно дълбоко какво всъщност означава, че хората не знаят за какво говорят, когато вярват, че говорят за това, което е най-съкровено свързано с човешкия душевен живот! Това разбираг, макар недостатъчно ясно съзнателно, но инстинктивно тези, които, сблъскали се с различни духовни заблуждения, се чувстват принудени да стигнат до нашите духовни импулси. Че тези духовни импулси, произхождащи именно от антропософски ориентираната духовна наука, са във взаимовръзка с най-належащите потребности на нашето време, постоянно е било подчертавано от мен още от времето, когато всъщност се подготвяше настоящата страшна буря.

Искам да припомня едно изречение, което често произнасях, както знаят приятелите от нашето движение, които вече с години го следват. Често пъти съм казвал, че в течение на последните три до четири столетия Земята с различните народи се е обединила в търговско, индустриално, банково и т.н. отношение. Показах как модерните превозни средства и това, което чрез тях доскоро се движеше по цялата Земя, предизвика обединяване на икономиката, на външния икономически живот по цялата Земя, обединяване, ако може така да се каже, на физическия земен живот. Има уеднаквяване във физическия земен живот. Чек, издаден в Ню Йорк, може да се осребри в Токио, Берлин и на други места. През годините, предхождащи войната, относно този факт винаги допълвах, че не само човешкото тяло се нуждае от душа, а всяко тяло има нужда от душа, не може да живее без душа. Това, което в търговско, индустриално и друго отношение се разпростира по Земята като физическо тяло, се нуждае от душа, такава душа, която да даде възможност на хората

да се разбират духовно така, както се разбират търговски, както се разбират по отношение на парите. Да се даде земна душа на земното тяло е нещо, за което често съм говорил като за необходимост.

Разбира се, такова нещо не се създава за един ден, то се нуждае от време и това, което казвам тук, не трябва да се разбира като критика на времето, а само като характеристика. В душите на хората трябва да се разпали това, което да се превърне в импулси на делата, мисленето, чувстването и волята. Не трябва да се обвинява, а да се разясни какво следва да се случи. Оттам и не е упрек, когато казваме, че през последните десетилетия, в които особено интензивно се изграждаше земното тяло, хората пропуснаха да изградят обща земна душа. Тази земна душа може да бъде намерена само когато се обясни какво в духовно отношение е общо за хората така, както Слънцето е общо във физическо отношение, и какво би следвало да се разпространи сред човечеството чрез антропософски ориентираната духовна наука.

Това обаче е пропуснато досега. И в настоящото катастрофално време ние изживяваме по ужасен начин – както досега още не се е случвало в развитието на човешката история, което може да се проследи в историческите документи, – че човечеството е достигнало до задънена улица, до истински задънена улица. То ще излезе от тази задънена улица само ако се реши да прибави към физическата култура, с която е толкова гордо, сега и в близко бъдеще духовната култура на земната душа, принадлежаща към тази физическа култура.

Можем да се съпротивляваме срещу стремежа да се даде нова духовност на Земята колкото си искаме, но истината ще трябва да се наложи при всички обстоятелства. Сега човечеството живее в ужасна катастрофа. Ако то не се реши наистина да внесе новата духовност, която имаме предвид тук, такива катастрофи периодично ще се повтарят

и то може би на съвсем кратки периоди. Със средствата, които човечеството вече е познавало, още преди да избухне тази катастрофа, никога няма да бъдат излекувани последиците от нея. Който вярва в противното, не мисли в смисъла на земното развитие на човечеството. И това катастрофално време ще трае дотогава – ако и междуременно за няколко години привидно да изглежда, че всичко е преодоляно, – докато човечеството не започне да го интерпретира, да го тълкува по единствения правилен начин, именно когато разбере, че е предзнаменование, показващо, че човечеството трябва да се обърне към духа, който трябва да проникне в чисто физическия живот. Възможно е това да представлява горчива, неудобна истина за много хора, но то е истина.

Нека се запитаме – въпреки все по-интензивно развиващата се през последните три до четири столетия чисто материалистична земна култура – какво е успяло да запази досега връзката с духовния свят. Който има опит в тази сфера, знае, че само чрез един единствен значителен за човечеството факт все още е запазена връзката с духовния свят. Един човек, който през последните години беше сред важните ръководители на безплодното „Общество за етична култура“, веднъж ми каза, че дълго е мислил върху това, как в нашето просветно време, в което човечеството знае, че доброто може да се основава само на разбирането на материалния свят, е възможно все още да има църкви, редом с различните държавни управления. И мислейки, че съобщава дълбока тайна, той каза, че е стигнал до обяснението защо все още има църкви, приблизително със следните думи: „Държавите управляват живота, църквите управляват смъртта. И понеже хората не са отвикнали да виждат нещо ужасно в смъртта, силата на църквата се състои в това, че управлява смъртта.“ Това е истинско материалистическо мислене, понеже човекът искаше да каже, че когато хората най-сетне отвикнат да разглеждат смъртта като нещо на-

месващо се значително в човешкия живот, когато свикнат да приемат смъртта като животните, тогава църквите ще изгубят своята мощ.

Разбира се, такова изказване е абсолютна безсмислица, блестяща измислица, но когато се погледне духовният живот на настоящето, тя не е съвсем неоснователна. За да се разбере настоящето, да се изрази какво е то в духовно отношение, понякога би трябвало да се каже една безсмислица. Като характерна черта на нашето време в бъдеще ще се изтъква, че когато най-интелигентните хора от нашето съвремие, това ще рече времето в края на 19 и началото на 20 век, са търсели съвсем точно да опишат неговия характер, са били принудени да кажат безсмислица. Но в тази безсмислица има нещо вярно, а именно, че за много хора от настоящето единственият мост към духовния свят е, че в известен смисъл те или изпитват ужас пред смъртта, или, когато починат техни близки, не могат да понесат мисълта, че се намират в едно нищо. Разбира се, не бива да се отрича, че тези мисли все още са достатъчно значими, че все още са във връзка с дълбоките интереси на човешката душа. Но нито ужасът, нито каквото и да било друго усещане относно смъртта може да доведе до действителна връзка с духовния свят. Към това трябва да се прибави истинското познаване на духовния свят, да се прибави разбиране на действителността на духовния свят. Да се стигне до това разбиране на действителността на духовния свят днес не е възможно другояче, освен когато към естествена научните възгледи се прибавят духовнонаучните.

Щом хората не знаят откъде всъщност идва думата Бог, какво е божественото, какво правят тогава тези, които говорят за потребността от едно или друго религиозно обожаване, които говорят за божественото? Какво всъщност правят хората, които вярват, че са дълбоко религиозни и мислят, че се молят на най-висшия Бог? Да се постави сериозно пред душата този въпрос, съвсем не е маловажно.

Какво е неговото съдържание? Какво представлява всъщност Богът, за когото в настоящето говорят повечето хора, представящи се за много религиозни?

Когато от гледна точка на духовната наука казваме, че над нас съществуват други същества – ангели, архангели, архаи и т.н., – че гледаме към йерархии от духовни същества и че пътят води далече нагоре към най-висшата божественост, хората го отхвърлят. Хората от нашето съвремие не искат да бъдат скромни по отношение на познанието. Те често изразяват това, като казват, че не искат да имат посредник между себе си и Бог. Искат винаги директно и непосредствено да се обръщат към най-висшия Бог. Не става обаче дума за това, какво човекът вярва относно такова обичуване, а за това, какво наистина върши в душата си, какво наистина изживява в своята душа.

Разгледайте това, което някой проповедник днес от която и да е призната религиозна общност твърди за божественото, което говори за Бог. Когато вземем под внимание не неговите думи, а действителността, можем да попитаме за какво се отнася това? То се отнася за две неща: Първото е, че казаното от него се отнася за едно не по-висше същество от неговия ангел, който като ръководещо същество бди над всеки един от нас. Следователно той се моли на своя ангел, нарича го най-висшия Бог. Онзи, който знае какво съдържание наистина могат да имат думите, знае, че всичко, което в съвременните проповеди се казва за Бог, никога не се отнася до някой по-висш бог от един ангел.

Второто е, че ако не се отнася до ангел, то се отнася до нещо друго. Проследи ли се откъде произлиза това, което чувстват хора, които говорят за своя бог, които проповядват за своя бог в църквите си, като дори често се хвалят, че имат божествени изживявания в душата си, както правят някои хора в настоящето – те с високомерие се наричат „евангелизирани хора“ и др., – проследи ли се от какви импулси в душата си изхождат такива хора, се стига до следното:

Такива хора чувстват в душата си импулса на собствената си същност, както тя се е развила в чисто духовно обкръжение между последната смърт и раждането им. Тази духовна същност, развила се в нас между последната смърт и раждането, сега се намира в тялото ни, загърнала се е с нашето тяло. Голяма част от това, в което живеем сега, идва единствено от това същество, от това предрожденно същество. Това предрожденно същество се чувства като нещо духовно от човека. То е същото, с което той се чувства съединен. Да, дори така наречените теософи от различните течения постоянно са казвали на хората, за да им дадат нещо духовно сладко като мед, че става въпрос човекът да се съедини в себе си със своя бог. Но това, което човекът чувства там, докато мнимо се съединява със своя бог, е самият той, това е само неговото духовно-душевно същество от времето между последната смърт и последното раждане. И това, за което много пастори и свещеници говорят, когато говорят за бога, който чувстват в душата си, не е нищо друго освен предчувстване на своя собствен аз, не както той се развива тук във физическото тяло, във физическата среда, а както се е развил между смъртта и раждането. Това изпитват те и тогава започват да се молят. И на кого се молят? На самите себе си.

Това е, което ни посреща така сърцераздирателно от много духовни течения в настоящето. Когато тези неща бъдат разгледани въз основа на реалността, трябва да се признае, че хората постепенно са стигнали дотам, несъзнателно, без да го знаят, да се молят на самите себе си. И щом някой веднъж прозре това, го изразява в странни форми, както го направи *Фридрих Ницше*. Това трябва да ни стане напълно ясно: Този, който не иска да признае йерархиите и прекрасната широта и величественост на духовния свят, или се моли на своя собствен ангел – което също е егоистично обожание, – или се моли на самия себе си. Това е духовната форма на егоизма, до която човечеството постепено

пенно е стигнало под влиянието на по-новото време.

Но вие ще кажете: „Какво ни говори той? Това не е вярно!“ Хората не казват, че се молят на самите себе си, че се молят само на своя ангел! Разбира се, те не го казват, но го правят, а това, което приказват, го приказват само за да се успокояват пред факта, който поради това не става по-малко реален. Казаното по този начин е в много отношения упойка за човечеството днес, понеже хората, естествено, не искат да си признаят това, за което всъщност става въпрос. Днес те намират за много неудобно да се издигнат до духовните светове с вътрешна работа, това те не искат. Искат да достигнат до духовните светове по по-прост начин, толкова лесно, колкото е възможно. Поради това се заблуждават, затова се упоаят. Но човек не може безнаказано да се упоая. Светът напредва. В света действа божествено-духовното, макар и хората да не искат да го признаят. То действа и твори в него. И най-голямата задача на нашето време е отново да се намерят взаимовръзките с истинската духовност, хората да изведат извън себе си духовния егоизъм, който току-що описавме, и да го преодолеят. Това е, което говори така на сърцето, когато човек разбере същинския дълбок импулс на духовната наука за настоящето. Чрез своите мощни предзнаменования светът ще принуди хората – вече обърнах вниманието ви на това – отново да потърсят духа. Но е необходимо да се намери определена група от стремящи се хора, които да се развият в този духовен стремеж, който може да бъде единствено правилното и истинското за настоящето.

Вижте, Земята е имала различни задачи. Не само отделният човек има дадена задача, а цялата Земя постоянно има различни задачи. Хората от индийската култура са имали една задача в епохата, последвала непосредствено след голямата атлантска катастрофа. Друга задача са имали по-късно хората от персийската култура. Различна задача са имали хората по времето, когато водещи са били егип-

тяните и халдейците, и друга задача са имали гръко-римските народи. Последната е траела до 15-то столетие. Друга задача ни беше възложена от 15-то столетие до днес. А задачата, която сега ни е възложена, е съвсем различна от всичко, което някога е имало на Земята. Задачата, възложена понастоящем на човечеството, и това, което е започнало от 15-то столетие и ще трае до 4-то хилядолетие, могат да се охарактеризират, като се посочи най-същественото, което се случва на Земята именно в този времеви период.

Погледнем ли духовнонаучно назад във времето до 15-то столетие, виждаме как всичко, което хората са правили до 15-то столетие, е проникнато от определена духовност. Външната история не го споменава, понеже тя е *fable concuene**, която учим в училищата и университетите. Изследвайте какво наистина хората са създали в ежедневието и ще видите, че то е проникнато от определена духовност. Характерното за нашата епоха е, че тази духовност се е отдръпнала и постепенно трябва да се изгуби напълно, ако към чисто външната материална култура човекът не прибави нова духовност. Само чрез външните условия земното развитие е осъдено да стане чисто материалистично. Духът, който в предишните епохи на човешкото развитие в известен смисъл е идвал от само себе си, сега, чрез свободната си вътрешна дейност, човечеството трябва да го прибави към това, което се разкрива отвън.

Когато се абстрахираме от това, което хората могат да внесат в земната култура от вътрешната си свобода, от съзнанието си, и погледнем само полученото от само себе си в нашата пета културна епоха, започнала от средата на 15-то столетие, установяваме, че тя е епохата, в която Земята постепенно започва да умира по отношение на целия космос, по отношение на целия универсум. Петата културна епоха е началото на земната смърт. Докато всички предишни епохи

* виж бележката на стр. 72 – бел. ред.

са могли да допринесат нещо към така наречения дух на универсума чрез получаваното от самата Земя, сега цялата блестяща култура, развила се през тази пета културна епоха – телеграфът, телефонът, железниците и т.н. – има голямо значение за Земята, но няма никакво значение извън Земята. Нищо от сътвореното през египетската, през гръцката епоха няма да загине заедно със Земята; но създаденото през нашата епоха въз основа на чисто материалистичната култура, ще загине заедно със Земята, когато Земята сама се превърне в световен труп. Създаденото от настоящата материална култура, ще загине заедно със Земята. Това време трябваше да дойде, понеже хората трябва да станат свободни. Те не бива да бъдат принуждавани да намерят духа, а трябва да намерят духовното, изхождайки от свободното вътрешно съдържание на своето съзнание. Затова настъпва сегашната епоха, в която всичко външно, с което можем толкова да се гордеем, съществува само за Земята, но не и за духовния свят. Това е и времето, което поставя пред човека избора да се издигне до духа, което насочва хората към тяхната вътрешност, към душата, към сърцето и душевността им, ако искат да стават все по-духовни. То не принуждава хората да станат по-духовни, а поставя пред човека избора дали да пропадне или да не пропадне заедно с външната западаща култура.

Една такава истина, каквато току-що беше произнесена, тоест това, което е напълно необходимо за човечеството, може да се разбере или въз основа на духовната наука – а всичко, което ще намерите в духовнонаучната литература, ще ви даде тухлите да построите това, което сега обобщих, – или, ако човек е малко подготвен чрез духовната наука, може да прочете могъщите знаци, които се виждат в нашата епоха. Но хората все още са твърде малко настроени да разчитат предзнаменованията на времето.

Обмислете следното: Който през последните десетилетия поне малко е разгледал областите на човешкото разви-

тие, е могъл да направи забележителни наблюдения. Който е посял да се запита: „Как хората се стремят към бъдещи идеали, към духовно обновление?“ и се е опитал наистина да опознае тези неща, е открил оживен стремеж, открил е духовен стремеж, духовни занимания и усилия, отнасящи се до необходимостта да се направи на Земята нещо в сферата, която сред работниците, сред работническото движение обикновено се нарича социалистическа. Чисто материални, но истински бъдещи идеали, които винаги търсят как да се преобрази светът, как да дойде нещо ново – това е едното.

Запита ли се човек за други сфери извън тази на социализма – нашето духовно движение представлява само малка групичка от някакви, както казват, чудати, полуоткачени хора, – запитат ли интеллигентните хора, тези, които наистина са разбрали идеите на времето, през последните десетилетия те навсякъде ще откриват най-ужасяваща духовна пустота. Сред църковната теология са се появили най-причудливите дискусии дали изобщо е живял или не е живял някой си Исус Христос. Във всеки случай той не може да е бил някакво извънземно същество. Но поне се признава „обикновеният човек от Назарет“. Нещо друго? Какво друго беше открито? По времето, когато хората „се освободиха от всяка вяра в авторитета“, когато се водеха само от принципа „Провери всичко и приеми най-доброто“, се открива най-сляпата вяра в авторитета на това, което, както се казва, изисква науката. Във всяка област – сляпа вяра в авторитета! Сляпа вяра в авторитета от историческите до медицинските области. Никой не намира за особено удобно да знае от какво зависи здравето му, това е работа на авторитета в тази област. Просто ужасяваща вяра в авторитета! Придържане към остатъците и вехториите на останалото от миналото, запазено досега за удобство. Никакъв стремеж, произлизащ от съзнанието, че в духовно отношение е необходимо обновление на човечеството!

При това пред онзи, който може да наблюдава духов-

нонаучно, се показваше, че в Източна Европа, бих казал, чрез чисто природни процеси с огнени предзнаменования се възвести нещо от един нов дух, че сред позорното външно робство в Изтока на Европа се разви бъдещо време в душевността дори и на най-простия жител на европейския Изток. Забележително е, че от 9 век насам като че ли от останалата Европа бива изтикано на Изток това, което не би следвало да се приеме от Запада, което се проявява по-късно през различните столетия като външната форма на така нареченото руско царство, по забележителен начин вътрешно съхраняващо старото, а в обвивката на старото – като в пашкул нещо ново, подготвящо по-късна култура! Сред руския народ все още се бяха запазили мистериини култове. Този руски народ, който малко разбира от абстрактните религиозни понятия на Запада, но вътрешно много дълбоко е проникнат от култовите форми, от това, което в образна форма издига човешката душевност до божественото, живее с представите на мистериите. Човекът на Изтока чувства в собствената си душа това, за което западният най-висш свещеник носи името „Pontifex“, което означава строящ мостове, строящ мостове към духовното. Но на Изток е запазено толкова от старото, колкото е необходимо, за да остане свободен мостът към духовното, да остане недокоснат от новото, от новия материализъм.

А сега заедно с това разгледайте днешните предзнаменования на времето! На човек му се иска да каже: Най-горчивата ирония на човешкото развитие се изля точно над Източна Европа, най-горчивата ирония!

Карикатурата на всеки висш стремеж на човечеството, която се прояви в ленинизма и троцкизма като последната карикатурна последица от чисто материалистическите социалистически идеи, като дреха, която не пасва на тялото, се навлече на хората от Изтока. Никога досега не се бяха сблъскали по-големи противоположности от душата на европейския Изток и нечовешкия *троцкизъм* или *лени-*

низъм. Това не се казва поради симпатия или антипатия, а защото произлиза от познанието, което би трябвало да ни покаже какво надвисна над европейския Изток чрез свързването на най-големите противоположности, които някога са се сблъскали. То трябва да ни посочи колко значително говорят знаците на времето. Преди всичко трябва да ни покаже как още веднъж да започнем да се отнасяме към духовната наука толкова сериозно, че чрез нея да поискаме да навлезем в действителността, понеже чрез нея може да се навлезе в действителността на настоящето.

Рабиндранат Тагор изнесе забележителна реч пред японците за духа на Япония. Той говори като ориенталец, но ориенталецът днес говори така, че европейецът, стига само да пожелае, би могъл поне малко да го разбере. Когато човек се задълбочи в казаното от Тагор за духа на Япония, което в известен смисъл той искаше да каже на целия свят, се вижда, че Рабиндранат Тагор, заедно с всички интелигентни хора от Изток, знае, че Изтокът е запазил една древна духовна култура, спиритуална култура, която източните мъдреци грижливо са държали в тайна, не са допуснали да стане известна на обикновения народ. Но това е духовна култура, която те са вградили в социалните организации чак до съвременната епоха. Култура, която е изцяло духовна, но чието време е отминало. Оттам своеобразната неестественост, която се изправя пред нас чрез целия азиатски Ориент. Към техния древен духовен начин на чувстване хората си присвояват западните мисловни форми, западните културни форми. Чрез това всъщност се получава нещо ужасно, понеже духовното мислене, именно както е изградено при японците, е подвижно и проникващо в действителността. Но свърже ли се с европейско-американския материализъм, когато европейският материализъм не иска да се одухотвори, тогава става безплодно. Защото европейецът няма подвижността на духа, която притежава японецът. Последният я има като наследство от своята древна духовност.

Като чрез чудна мъдрост руската народностна душа е предпазена от всичко, което води до упадъчно развитие. Но тя трябваше да бъде отровена от ленинизма и троцкизма. Тя трябваше да бъде заразена от това, което, ако дойде на власт, ще изличи изобщо духа от цялата земна култура. Това, разбира се, не бива да става. Но успехът, духовният успех е зависим от решението на човека да не развива в душата си духовната наука само като абстрактна теория, само като удобно средство за получаване на известно вътрешно удовлетворение, като известно мистично мечтание, в което да се чувства добре, чрез което да се заблуждава, че няма нищо общо със света – този „жалък свят“, който презира, – и да се вживява в едно духовно отвъдно. Това е само егоизъм, по-висш егоизъм, но е само егоизъм. Не би трябвало да искаме да имаме нещо общо с такава мистика, с такава теософия, а само с онова духовно схващане на битието, което наистина разбира духа, изживява духа и чрез духа иска да обхване действителността.

Това, за което става дума, трябва да бъде прието и опознато като сериозна задача на настоящето. Но тези неща понякога са неудобни. И точно понеже са неудобни, известни братства, запазили се и досега, ги скриваха от широките маси. Това вече не е подходящо за времето. Подходящо за съвременната епоха е хората да се стремят към духовността, изхождайки от вътрешните си творчески импулси. Нещата, държани в тайна през хилядолетията, сега трябва да бъдат споделяни с хората. Трябва да се разбере, че на Изток през древните епохи е съществувала духовна мъдрост, но времето на тази духовна мъдрост е отминало. Трябва да дойде друга духовна мъдрост. Относно това хората в много отношения искат да се заблуждават. Колко много хора се появили в нашето съвремие, характерно с търсенето си, и искали да запазят удобството на европейците, понеже духовната наука им е твърде трудна, защото тук трябва да се мисли, а мисленето е толкова неудобно! Тук човек трябва

да е духовно буден, а да бъде човек духовно буден е нещо толкова неудобно! Намериха се много хора, които пожелаха да спестят на европейците усилията да търсят същинския път към духа и им донесоха всякаква ориенталска мъдрост, мъдростта на Заратустра и всичко възможно. Европейците се чувстваха добре, когато не беше необходимо сами да търсят духа, а получаваха готовия дух от Древна Индия. Това беше упойващо средство, понеже те не желяеха да потърсят всемира чрез духа. Те искаха да се упоаят, посягайки към едно старо познавателно средство. Това е грешката, правена в много области.

И още една грешка се правеше. Другата грешка е свързана с новото време, което в известен смисъл води към отмиране на културата на Земята, и донесе на хората несъзнателната необходимост да потърсят собствената си вътрешност. Поривът да се потърси и да се намери собствената същност, този порив вече е налице. О, хората търсещи своята вътрешна същност, ще стават все повече и повече! Търсенето на собствената вътрешна същност дори се прикрива, маскира се с обожаването на Бог, което е обожаване на ангела или на своето собствено себе. Търсенето на вътрешната същност ще става все по-оживено в съвременното човечество. Колкото повече хората овладяват естествената наука и техниката в по-новото време, толкова по-живо ще се проявява противоположният порив на търсенето навътре. Днес хората в много отношения търсят по неправилен начин, но търсят. Онези, които най-малко търсят, са тези, които търсят духа като официални органи; те търсят „границите на познанието“.

Те търсят да установят това, което човекът не може да знае за духовния свят. И така днес имаме духовни водачи, които правят преди всичко усилия да кажат на човека как не може да проникне в духовния свят, и човечество, което търси, но няма правилно съзнание за своето търсене.

Това е очевидно явление. Ако можете истински да

разгадават душите на Земята, навсякъде ще намерите търсенето на душата у хора, които се намират в нужда и в борба за съществуване. Осведомете се за водачите, които от амвони и катедри трябва да говорят на хората, за да задоволят търсенето, и те ще ви кажат, че науката не позволява да се преминат границите на познанието и че човекът не може да навлезе в духовния свят. *Кант* установи границите на човешкото познание за всички времена и който не е съгласен с това, за тях е глупак. Това е най-очевидното явление на съвременното. Но поривът се проявява в най-различни кръгове, макар и този порив за търсене на вътрешната същност да не е осъзнат. Където е налице такъв стремеж, дълго време хората няма да се задоволяват със самите граници, а ще потърсят нещо друго.

Така, както Изтокът изпрати насам упойващото средство на древната изживяна култура, така далечният Запад изпраща друго упойващо средство на хората. Постепенно ще бъде разбрано следното: Англо-американизмът в културно отношение е упойващото средство в съвременната епоха на търсене на духа в човешката душевност. Англо-американската култура, от една страна, има задачата да организира, да разпространи материалното по Земята, но поради вътрешната особеност на англо-американския Запад чрез американизма тя свързва тази задача с упояването на хората по отношение на търсенето на духовното в душата. Колкото повече ориентализмът се внася в Европа, толкова повече хората ще се упояват по отношение на духовното познаване на света; колкото повече англо-американизмът се установява в Европа, толкова повече хората ще се упояват по отношение на търсенето на истинския дух, на истинския аз в човешката вътрешна същност.

Не за да се развива шовинизъм, не за да се говори с всевъзможни тиради за тази или онази световна мисия, се казват тези неща тук, а понеже това трябва да се прозре по скромнен начин, за да се разбере и отговорността на средно-

европейския човек. Защото от времето на духовното задълбочаване чрез *Лесинг*, *Хердер*, *Гьоте* и *Шилер*, чрез всичко това, което се опитам да опиша в книгата „Върху загадките на човешкото съществуване“ като забравения тон на немския духовен живот, средноевропейският дух е призван да изведе човечеството от тези две упойващи средства – това на ориентализма и това на американизма.

Да се разбере как върху Земята се разстила духовната панорама, да се разбере това, което е вложено в нашите души, пътеводител за това трябва да бъде духовната наука. Биха ли могли днес хората по света да знаят какви духовни импулси от Средна Европа могат да навлязат в света? Могат ли хората да го знаят? Да поставим въпроса по друг начин: Показахме ли се достойни за духовното търсене, посочено от Хердер, от Гьоте? Скъпи приятели, в духовната наука с право се препоръчват медитации. Знаете ли каква чудесна медитация би могла да започне да се прави и с най-малките деца? Прочетете у Хердер как той представя всеки изгрев на Слънцето като ново сътворение на един грандиозен образ на света. Разгледайте безбройните картини, намиращи се в произведението на Хердер „Идеи към философската историята на човечеството“. Забравено, отзвучало! През тези дни един господин, загрижен за средноевропейския духовен живот, ми каза: „Никога не съм чувал нещо от това за Хердер!“

Да, ние имаме задача и трябва да я разберем. Чуйте днес един китаец като *Ку Хунг-Минг*. Чуйте един индиец, какъвто е Рабиндранат Тагор.

Вярвате ли, че тези хора са имали възможността наистина да разберат за какво става въпрос, какви духовни импулси съществуват в средноевропейския духовен живот? Те поглеждат насам и си казват: Гьоте е живял, дори беше създадено Гьотево общество за запазване на гьотеанството. Но какво е станало досега? В последните години се търсеше кой би могъл да ръководи Гьотеовото общество, кой да

застане на върха му. Дори не беше поставен въпросът: Да бъде ли някой човек, който действа в духа на гьотеанството, който би могъл да действа за духовността в смисъла, който трябва да се мисли сега, сто години след Гьоте? Не, на върха на Гьотевото общество бе поставен човек, който преди беше министър на финансите. Пред света той е поставен като управляващ Гьотевата духовност. Не се намира никой друг, който да управлява Гьотевата духовност, освен някогашен финансов министър!

Не е достатъчно само да се вика „Дух, дух, дух!“, а действителността да се проникне със спечеленото от духовния мироглед, само че този духовен мироглед наистина трябва да бъде внесен в действителността. Точно на средноевропейците е поставена задача и е започнало изпълнението на тази задача. Защото духовната наука, както се има предвид тук, не е нищо друго освен продължението на онова, което се е издигнало нагоре при големия поврат на по-новия духовен живот и което току-що посочих. Чистото материалният социалистически стремеж, който десетилетия наред беше единственото импулсивно движение, би трябвало да намери своето допълнение в духовното движение! Наистина никога не е много късно, но най-после това трябва да бъде разбрано, за да не пропадне нашата задача. Трябва най-после да се разбере, че с всичките лозунги и шаблони не може да се стигне по-нататък и че новият дух трябва да обхване човечеството. Но хората днес минават покрай духа. Животът ни дава безбройни примери за това.

Може да бъде даден един пример от хиляди други. Преди известно време се появи забележителна статия на един интелигентен човек в един много четен немски вестник.

Този много интелигентен човек „направи на пух и прах“ една книга, която по недоразумение се появи в сбирката „От природата и духовния свят“; той ужасно ругае тази малка книжка. Но когато човек я прочете, не може да разбе-

ре защо така ругае. В тази книга се говори за развитието на астрологията и хороскопа, както говори един нормален днешен университетски професор, който е напълно нормален и разбира се, не признава „суеверията“ на астрологията. И накрая авторът развива своя възглед, като описва хороскопа на Гьоте и всъщност се забавлява с това, че в този хороскоп може да се намери всичко възможно. Така да се каже, прилежен университетски професор беше писал от днешната гледна точка. Човек не може да бъде по-солиден професор от този, който беше написал книжката. Но *Фриц Маутнер* ругае тази книга, като казва, че някой разпространява суеверия. Той ругае и ругае и сам не знае защо! Няколко дни след това от автора излезе обяснение, в което посочва: На същото мнение съм с Фриц Маутнер, той се надсмива над астрологията и хороскопите, аз също! Показах хороскопа само за да отбележа, че вътре може да се прочете всичко, което човек пожелае. Следователно ние сме на едно мнение. „Берлински ежедневник“, чийто предишен театрален критик беше Фриц Маутнер, нямаше какво да отвърне на това, понеже не призна, че Маутнер е разбрал погрешно. Маутнер не можа да намери обяснение за това. Накратко, двама души, които са абсолютно на едно и също мнение, се сблъскват по най-брутален начин, без човек да знае за какво. За това нямаше ни най-малък повод.

Така изобщо се получава в съвремението, това е характерното за съвремението! Хората вече не слушат какво имат да си кажат един на друг; те най-често имат съвсем малко да си казват. Но това, което развиват като теза, което имат един срещу друг, произлиза от нещо съвсем различно от това, което признават пред себе си. Хората живеят в нещо напълно необяснимо, в нещо напълно ирационално, понеже изцяло са се отчуждили от действителността и повече не могат да навлязат в нея.

Когато премислите такива неща, когато ги усетите, в душата си ще почувствате значението, важността на това,

което представлява духовната наука. Който днес вярва, че духовната наука е нещо непрактично, е на погрешен път. След петдесет години повече няма да могат да се строят никакви фабрики и да се изграждат работнически колективи, без нещата да бъдат проникнати от духовна наука, защото само тя може да намери пътя към действителността. Когато бъде разбрано, истински разбрано, че всички стари шаблонни водят до задънена улица, че за най-външния материален живот се нуждаем от разбиране на духа, който владее света, тогава ще бъде разбрана и духовната наука, тогава няма да искаме да преминем по егоистичен начин в духовния свят през „единствения мост на смъртта“, а от смъртта ще извлечем живот.

Който сериозно се занимава с духовно изследване, може да говори за тези неща в такъв тесен кръг. Аз, който повече от тридесет години пиша също и за Гьоте, не исках да пиша за Гьоте по външен филоложки, философски или някакъв друг научен начин, а от много дълго време чрез отношението си към Гьоте исках да предложа възможност, като в книгите си изразя това, което Гьоте иска да каже на човечеството в определена област, която ми е близка. Не към мъртвия Гьоте исках да се обърна и да го изследвам, а чрез оставеното от Гьоте да намеря пътя към живия Гьоте. Към Гьоте, който говори в душите ни, когато знаем, че мъртвите са живи също като нас, че живеят в същия свят, в който живеем самите ние, само че се разхождаме в тела, а мъртвите сред нас се намират в духа.

Съществува ли истински взаимен живот с мъртвите в религиозните общества? Всъщност съществува егоистична вяра в безсмъртието. Това не бива да се критикува, а да се оплодотвори животът на мъртвите, а това ще стане едва чрез духовната наука.

Защото чрез духовната наука хората ще намерят пътя към тези, с които са били кармично свързани и които са преминали отвъд в другия свят, и още са обвързани с хиля-

ди нишки със света. Защото в това, което се случва тук, на Земята, действат не само импулсите на живите. Човекът не престава да работи за света, когато премине през портата на смъртта.

Ние сме будни само отчасти. Когато имаме възприятия, изграждаме си съждения и представи, сме будни. Когато чувстваме, сме сънуващи. Чувствата ни не живеят по по-различен начин в съзнанието, отколкото сънищата ни. А волевите импулси просто ги проспиваме. Можем да си представим как си спомняме за сънищата, но в обикновеното съзнание изобщо не знаем как действа волята, когато повдигнем ръката си. В чувстването сънуваме, във волята спим. Доколкото сме чувстващи и волеви същества, около нас се намира свят на духа, в който не можем да проникнем с обикновеното си съзнание. Ние сме откъснати от този свят чрез наблюдението и мисленето. Чрез това, че сме възприемащи, мислещи и наслаждаващи се на света, не знаем, че сред нас странстват мъртвите. Мъртвите се намират сред нас. След като човекът се е развивал през целия си живот, накрая преминава през портата на смъртта. Той остава свързан със земното битие, от него нишките се насочват надолу към земното битие. Не можем да чувстваме и да желаем, без в нашето чувстване и воля да действат онези мъртви, които са били кармично свързани с нас. Признаване на това, което прозира в един неизгубен за Земята живот, който иначе се смята за потънал в нищото, се дава по жив начин от духовната наука. На това почиват също и духовните заложби на човека от Изтока. Народите от Средна Европа имат задачата, изхождайки от свободата на душата, до 4-то хилядолетие да извлекат всичко, което човекът съзнателно може да сътвори от свободата на душата си. Затова обаче външната материална действителност трябва да бъде проникната духовно.

Но тя не бива да се потопи в *уилсънизма*, който е противоположността на всяка духовност. Това, което се подгот-

вя на Изток като следващата култура, което ще бъде призвано всеки път, когато на Земята се случва нещо, да запитва: „Какво казват за това умрелите?“, отново трябва да бъде освободено от онези ужасни противоречия, от несъвместимостта, която се образува от присаждането на троцкизма и ленинизма върху покълващата духовност.

Да, днес е много по-важно да знаем, че това е нещо, към което се приближаваме в земното развитие. Днес хората са умни, още като двадесетгодишни те са много умни! На двадесет години ги избират в парламентите, понеже днес всеки, още като двадесетгодишен е на мнение, че е завършен човек. Че от двадесет години нагоре до смъртта животът не ни е даден напразно, а че постоянно се развиваме, че ни се разкрива нещо ново и когато пристъпим отвъд портата на смъртта, мъдростта преминава нататък, животът преминава нататък, ставаме по-умни, е нещо, с което хората трябва да се проникнат. И в бъдеще ще се разбере, че най-мъдрите хора, които могат да бъдат попитани за нещо, което трябва да се случи на Земята, са мъртвите.

Съзнателната душа – можете да прочетете какво представлява тя в моята книга „Теософия“ – изгражда съвременното, а духът-себе ще изгражда следващата култура. Духът-себе се изгражда чрез това, че мъртвите ще станат съветници на живите на Земята. Днес това изглежда като фантастика, като полулудост. Но то ще стане реалност. Ще дойдат времена, в които хората, които са свързани на Земята, за да свършат нещо разумно, имашо значение за земното развитие, няма да се обръщат към живите, а към мъртвите. Днес още не може да се обясни формата, която ще получат в бъдеще дори политическите организации. Засега това може да остане още само тайна. Но човек вече може да се проникне от мисълта, че в човечеството ще трябва да се появи живото съзнание, че ние сме заедно с мъртвите, че човекът няма да развива само егоистичен стремеж към безсмъртие, а жив стремеж, който да се изживее в дейността, в делото.

Да се осъзнае, че духовното познание иска да постави отделния човешки стремеж в целокупността от стремежи на Земята, това реших, че е особено подходящо да се обсъди при този случай, когато са се събрали нашите приятели, за да намерят духовнонаучните отговори на някои житейски въпроси. Да осъзнаем, че не става дума само за тесногръди човешки душевни потребности, а че днес е въпрос за съдбата на земната култура сериозно да се свържем с грижата за духовната наука. Да доведем това до съзнанието си не е високомерие, не е лудост, то може да стане в пълно смирение, но трябва да стане, понеже днес трябва да има хора, които наистина да прозрат сериозността на човешките стремежи на Земята. Задълбочите ли се в духовната наука така, ще откриете, че колкото и да е малка една такава човешка група, тя може да даде своя принос за това, което следва да стане, трябва да стане в човешкото развитие, ако Земята върви към своята цел!

СЪПРОТИВАТА НА ХОРАТА СРЕЩУ ДУХА

Хамбург, 30 юни 1918 г.

Често сме засягали въпроса, който трябва да интересува всички: Откъде идва това, че все още сравнително малко хора в настоящето намират достъп до духовното познание за световния ред? На този въпрос може да се отговори от най-различни гледни точки. Днес искаме да споменем една гледна точка, която може да ни изясни някои мисли, чието възприемане може да бъде много важно тъкмо в настоящата епоха.

Когато разглеждаме отношението на човека към духовния свят, естествено, ни интересуват различни неща в тази област. Нещо, което особено ни интересува, е отношението, в което може да се намира човекът спрямо онези човешки души, с които е кармично свързан, които са преминали през портата на смъртта и вече пребивават в духовното царство. Отношението към така наречените мъртви винаги ще представлява голяма част от интереса на човека към духовния свят. Точно от това отношение особено интензивно се вижда как възприемането на духовния свят от човека принципно се представя съвсем различно от възприемането на физическо-сетивния свят. Нерядко съм споменавал, че когато човекът застане пред духовния свят, много често се случва изцяло да трябва да се сбoguва с представите, които си е изградил за физическото битие. Той трябва изцяло да се сбoguва с тях затова, защото нещата и процесите в духовния свят често трябва да се обхванат с противоположни понятия, различни от нещата във физическия свят. Но не бива да се вярва, че може да се стигне до познание за духовния свят, когато човек си представи, че просто обръща физическия свят с главата надолу, че е нужно само да обръне всичко наопаки. Това не е така. Всяко нещо трябва да се разглежда поотделно, да се изследва само за себе си.

Но именно когато става дума за отношението на човека към така наречените мъртви, е необходимо – поне най-напред за съзерцанието – да усвоим понятия, противоположни на обикновените физически понятия.

Духовният изследовател отначало може само да разкаже какви са нещата. Това, което той може да разкаже, особено по отношение на така наречените мъртви, в действителност повече или по-малко е налице при всеки човек, само че ако човекът не е духовен изследовател, то остава в подсъзнанието му. Ще разкаже нещата, които съществуват за всички вас. Ще говоря за отношенията към така наречените мъртви, в които вие самите се намирате. Само че се намирате в тях несъзнателно. Духовната наука иска да издигне нещата нагоре в съзнанието.

Представете си, че пред някого, пред когото се разкрива духовният свят, застане някой умрял човек. Тогава се вижда, че когато, говорейки, се обърнем към мъртвия, естествено не го правим с физически думи, а в мислите си. Когато мисловно се обръщаме към мъртвите, когато отношението към мъртвия е реално, действително се появява чувството, че въпросът или това, което човек споделя, излиза от мъртвия. От физическия живот сме свикнали, че когато запитваме някого, казваме нещо на някого, чуваме се сами да говорим, отправяме думи към него. Точно обратното е, когато пристъпим към мъртвия. Когато искаме да му кажем нещо и той действително се намира пред нас, имаме чувството, че сме напълно спокойни. Защото когато това, което искаме да му кажем или да споделим с него, наистина стигне до него, ни се струва, че възприемаме как думите, тоест мислите идват от него към нас. Той ги отправя към нас. А това, което ни казва, се издига от дълбините на нашата собствена душа като отговор или споделяне. Отношението, което описвам, е напълно обратно на отношението, в което се намираме спрямо някой човек на физическия план. Тук имаме нещо, на което в обикновения живот не обръщаме

внимание, защото е съвсем различно от това, с което сме свикнали. Ако не ни е необикновено трудно да привикнем към необичайното, много повече хора щяха да могат да разкажат за срещите си с мъртвите.

Да вземем един специален случай. Винаги се намирате в отношения с някой кармично свързан с вас мъртъв човек. Ако искате да изградите това отношение особено интимно, особено реално, ще направите добре най-напред да вземете под внимание едно правило, а именно, че абстрактните мисли, абстрактните представи имат най-малко значение за духовния свят. Всичко, което остава в абстрактното, не достига отвъд до духовния свят. Следователно, когато мислите за мъртвия само абстрактно, ако – можем да кажем – обичате мъртвия само абстрактно, отвъд не преминава нищо особено. Противно на това, когато свържете отношението си с нещо конкретно, то преминава отвъд. Имам предвид следното: Спомнете си например конкретна ситуация, в която сте били с мъртвия, когато е бил още жив. Представете си съвсем точно и конкретно как е стоял или седял срещу вас, как сте се разхождали с него. Представете си го в съвсем конкретна ситуация, обрисувате пред себе си как е било, какво е казал той, какво сте му отвърнали, представяте си тембъра на гласа му и се опитвате – което е най-трудното – отново да оживите в душата си чувствата, които сте изпитвали към него. Представете си конкретната действителна ситуация, преживяна с него. След което, опирайки се на това, се опитайте да кажете нещо на мъртвия, което бихте му казали, ако беше жив, да го попитате нещо, което искате. Направете това съвсем конкретно, като че ли той е пред вас. Това преминава отвъд. В този момент, в който имате чувството: „Сега ще споделя нещо с мъртвия“ или „Сега ще го попитам още нещо“, връзката няма да се осъществи непосредствено.

В това отношение човек трябва да се съобразява с времето. Времето наистина е нещо, което в духовния жи-

вот има съвсем друго значение, отколкото във физическия живот.

Дори и сам да не сте духовен изследовател, чрез това, което охарактеризирах, наистина можете да осъществите връзка с мъртвия по реален начин. Но в известен смисъл самò ще настъпи времето, когато това, което искате да споделите с някой мъртъв, наистина стигне до него. Поне за този, който не е съзнателно посветен, няма съзнателно отношение към духовния свят, нещата стоят така, че за осъществяване на връзката с мъртвия е особено важен моментът на заспиването. Моментът на преминаване от будност към сън е същевременно и този, в който това, което през деня сте отправили към мъртвия, както го описах, най-често наистина достига до него. Пътят, който при заспиването води самите вас отвъд в духовния свят, отвежда в царството на мъртвите и това, което сте отправили към мъртвия. Затова трябва да внимавате при тълкуването на сънищата. Много често сънищата са само реминисценции, спомени от живота през деня, но не е задължително да са само такива, те наистина могат да бъдат отражения на реалности. И особено сънища, в които се сънуват мъртвите – не винаги, но често, – действително произлизат от такива срещи с истинските умрели. Но хората обикновено вярват, че казаното от мъртвия в съня, е непосредствена действителност. Не е обаче така. Това, което искате да споделите с мъртвия при заспиването, той го възприема, а това, което се появява в съня, показва как го е възприел. Следователно именно когато мъртвият ви казва нещо в съня, то е онова, което трябва да ви покаже, че вие искате да му кажете нещо. Тук имате същото, което вече охарактеризирах. Вместо да вярвате, че в съня ви се е явил мъртвият и ви е казал нещо, по-скоро можете да си кажете: „Аз сънувах мъртвия, следователно това, което имам да му казвам, действително е достигнало до него. С това, че го сънувам, той ми показва, че до него е достигнало това, което исках да му кажа.“

За да дойде отговор на казаното на мъртвия, от особено значение е моментът на събуждането. В момента на събуждането от духовните светове до нас достига това, което мъртвият иска да каже на нас, живите. И тогава то идва от дълбините на собствената душа. Това е свойственото за хората, че не обръщат особено внимание на идващото от дълбините на собствената им душа. В наше време хората изобщо не обръщат внимание на това, което идва от дълбините на душата. На хората им се иска да приемат само това, което произхожда от външния свят. Те предпочитат да се заблуждават по отношение на издигащото се от дълбините на душата. Но когато някой действително осъзнае, че от дълбините на душата нагоре се издига една мисъл, една идея, той я смята за свое собствено вдъхновение. Това задоволява суетността в по-голяма степен. Всички неща, които изплуват по този начин, ги смятаме за свое хрумване. Те биха могли да са такива, но най-често не е така. Нещата, които изплуват от душата ни като вдъхновение, най-често са отговорът, който ни дават мъртвите. Защото мъртвите наистина живеят с нас. Това, което привидно произхожда от нас, всъщност е казаното от мъртвите. Само че е важно да изтълкуваме изживяното по правилния начин. Често съм споменавал това, което може да се каже в частност за общуването с мъртвите. Това е да им се четат нещата, свързани с духа. Колкото по-живо, по-изпълнено с чувства, по-картинно се живее в тези неща, толкова по-значително ще се изгражда общуването с мъртвите.

Не е без значение да се изясни точно това отношение, понеже нашето време изисква да се доближим до истините, отнасящи се за нещата, които разясних.

Ние живеем в епоха, в която от дълго време човешкият организъм всъщност се намира в упадък. Всички сме много по-духовни, много по-мъдри, отколкото може да се прояви поради упадъка на тялото ни. Гръцките тела са могли да отразяват по-добре какво представлява човекът духовно.

Всъщност още от средата на атлантската епоха човекът се намира в упадък по отношение на тялото си и в нашата епоха ще се засилва особено това, че тялото вече няма да може да отразява какво представлява човекът според духа. Така сега често се случва, че когато умрем – нека да го нарека така, – още не сме приключили с развитието си. Само ако човек би могъл правилно да разбере това! Ние се развиваме през целия си живот, но това развитие можем да осъзнаем само в частта, която се отразява от тялото. Когато умрем, вече сме станали толкова мъдри като хора – само че нашето намиращо се в упадък тяло не е способно да ни даде възможност да осъзнаем тези неща, – че можем да направим още много важни услуги на Земята, не само на духовната област, но чрез нашите познания можем да направим големи услуги на Земята, ако можехме да ги осъществим. Тези услуги бихме могли да направим, ако хората, както споменах, изградят отношения с мъртвите. Мъртвите искат да продължават да действат във физическия живот, но могат да го направят само по околния път чрез човешките души, когато човешките души им предоставят себе си по съответния начин.

Веднъж тук споменах, че в това отношение наистина мога да кажа нещо лично. Никога не съм вярвал, че пре работвам само литературно-исторически или исторически нещата от сферата на миросгледите, свързани с *Гьоте*, а винаги съм бил на мнение, че си имам работа не само с Гьоте от 1832 година, а с Гьоте от края на 19-то и началото на 20-то столетие, с живия Гьоте. С Гьоте, който през 1832 година е взел със себе си много от физическия свят, но което още може да оказва обратно въздействие, стига само човек да поиска да го разбере.

Оттам и написаното от мен не е само литературно-историческо изследване, а това, което той е споделил с мен. Нашата така наречена съвременна култура, нашето съвременно образование обаче упорито се противопоставя на

това, което изложих.

Всъщност е необходимо духовната наука винаги да се свързва с живота, да прави живота плодотворен. В нашата епоха цари идеал, който изцяло противоречи на това, което описах като нейна характерна черта. Този идеал може да се охарактеризира така: Хората се стремят все по-малко да вярват на живота. Те вярват на живота само докато навлязат в двадесетте си години. Това се вижда още в практическите цели, които си поставят. Когато погледнем Гърция, виждаме, че хората са вярвали, че когато остарееят, ще станат помъдри, отколкото са били в младостта си. По-възрастният човек знае повече за държавната и градската уредба от младия човек. Тази вяра не съществува вече, понеже идеалът на повечето хора днес е да се измести колкото се може по-рано възрастта, когато човек може да бъде избран в парламента, понеже хората вярват в живота само докато навлязат в двадесетте си години. Но всъщност животът изисква от нас да му вярваме много повече като на цялост, да вярваме на развитието през целия живот. Представете си само как чрез морални импулси биха се изменили социалните отношения, ако отново разберем, че целият живот представлява непрекъснато развитие на човека. Представете си как биха се държали младите по отношение на старите, ако това дълбоко се вкорени в човешките души! Представете си колко различно съзнание би съществувало, ако човек постоянно си казва: „Сега съм млад хлапак на тридесет, тридесет и пет години, но един ден ще стана по-възрастен, а възрастта за мен означава надежда, очакване, че когато стана по-възрастен, ще се появи нещо, което не може да се прояви, докато съм млад.“

Представете си с каква жизнерадост и жизнена сила ще живее човекът, когато през целия си живот чак до смъртта има такова съзнание и дори накрая си каже: „Да, аз не мога да стигна толкова далеч, че да отразя в съзнанието си всичко, което ми предлага животът, но ще пренеса

нещо отвъд смъртта. Тогава ще дойдат хората, които вярват в мъртвите и ги признават за свои сътрудници.“ Помислете само колко луд ще изглежда човек, ако сега каже това, което обаче трябва да стане практически принцип днес. Съвсем сериозно искам да кажа: Нашите парламенти по цялата Земя наистина биха създали нещо по-умно от създаваното днес, ако с тях работят мъртвите, ако днес човек се запита какво правят не само младите хора на тридесет, тридесет и пет години, а какво казва например Гюте или какво казват други умрели, които са на сто и повече години. Това е нещо, което в бъдеще трябва да стане непосредствена практическа действителност.

Днес има известни, да кажем, тайни общества, които се занимават с всякакви древни символи. Те биха направили по-добре, ако се опитат да разберат своето време и изградят места, където да се изследват съветите на мъртвите. Това е извънредно важно! Защото човечеството няма да напредва, ако не се проникне със съзнанието, че божествено-духовното действа в развитието на целия ни живот и че на двадесет-годишна възраст не сме завършени личности.

Тук вече съм обръщал вниманието ви върху факта, че в древните епохи от човешкото развитие просто чрез развитието на физическото си тяло хората през целия си живот са чувствали, че се развиват също и душевно-духовно. Както човекът днес чувства само по време на половата си зрялост или иначе само до двадесет и няколко години, че душевно-духовният му живот се развива паралелно с физическо-телесния, така в прастари времена са чувствали как душевно-духовното е зависимо от физическо-телесното до четиридесет-петдесет години и нагоре. Но ако човек остане способен да се развива и след тридесет и петата година, понеже тялото започва да запада, той развива именно духовните сили, до които не може да достигне, ако не ги накара да разцъфнат чрез духовната наука. По-рано възрастните са били уважавани, понеже се е знаело, че в тях се проявява

нещо, което не може да се прояви през младостта. Казах, че човечеството става все по-младо. Ако се върнем в праиндийската култура, там хората са оставали способни за развитие до шестдесетте си години и нагоре. В персийската култура са могли да се развиват до петдесетте си години, в египетско-халдейската култура – до четиридесетте си години, в гръцко-латинската култура – до тридесет и петата си година. Когато през 15 век приключва гръцко-латинската култура, хората са били способни за развитие до двадесет и осмата си година, а днес – до двадесет и седмата. Какъв човек е особено характерен в този смисъл за днешната епоха на материалистическо развитие? Виждате ли, това е човек, който напълно отказва да остави душата си да се вдъхнови за духовно развитие и който възприема само това, което идва към него отвън, което му поднася настоящето.

Нека си представим една фигура, особено характерна за съвременното. Това е личност, която не приема нищо от нашите интелектуални гимназии – защото там се учат стари неща, там още се въздейства върху душата, – а приема само това, което идва към хората отвън; един създаващ сам себе си човек, който възприема чувствата, усещанията и емоциите, които преживява, от външната действителност. Следователно човек, който от седмата, осмата, деветата си година подраства с известна социална непоносимост към привилегированите класи, не сваля шапка пред притежаващите титла или власт, не посещава гръко-латинско училище, а се учи от самия живот. Който би избрал професия подобна на адвокат, не защото е следвал право, а защото е практикувал правото в някаква канцелария и се е проникнал с него, до когото до двадесет и седмата му година достига всичко, което обаче не идва към него по необикновен начин чрез повторение на древни култури, а което може да му донесе настоящето. През двадесет и седмата си година той би трябвало да бъде избран в парламента. Тогава ще се изправи пред съвременниците си, и, тъй както сам се е

развивал досега, ще се представи пред хората, без да вярва в по-нататъшното развитие. Тръгвайки от парламента, човекът може да стане и министър. Според мнението на съвременниците развитието там не е вече нещо добро, иначе, казват хората, човек си противоречи, преди е говорил нещо съвсем друго, а сега си противоречи. Когато човек е избран в парламента, не може повече да казва нещо друго. Има ли такъв човек в настоящето? Познавате ли един особено характерен човек, който е най-концентрираният продукт на това съвремие? Това е *Лойд Джордж*. Днес човек не може да разбере своеобразието на някои съвременници, ако няма предвид тези неща. Той не може истински да разбере своеобразието на човека. Лойд Джордж е един създал сам себе си човек. До двадесет и седмата си година той е възприел единствено това, което настоящето дава от само себе си, но понеже е нямал никакъв вътрешен душевен порив, това приключва с двадесет и седмата му година. Той е избран в парламента. Лойд Джордж е в парламента, седи там със скръстени ръце, със своите малко обърнати навътре очи, говорещ навсякъде по подходящия начин, обръщайки внимание на слабостите на своите противници. Но министерството се дава на *Кемпбъл-Банерман*. Хората се питат: Какво да се направи с Лойд Джордж? Той критикува всичко, което става в министерството! Какво да се направи? Е, взимат го вътре в министерството, вътре той може да създава по-малко опозиция, отколкото отвън. Става министър. Оказва се, че той се ориентира в най-кратко време и в тази ситуация, защото е истински представител на своето време. Хората, разбира се, се питат: Кое портфолио да дадем на Лойд Джордж? Защото все пак става въпрос за това, че е кадърен човек.

Тогавата решават да му дадат нещо, от което нищо не разбира, портфолиото на обществените работи, на обществените строежи. Но не щеш ли, за три месеца той така навлиза в нещата, че има големи постижения като министър именно в тази област, от която преди нищо не е разбирал.

Това е характерна фигура от съвремението. Такива има в един или друг смисъл много. Можете само да попитате: Какви хора са тези, които до двадесет и седмата си година – това днес е границата – са се развили така, че са възприели предлаганото им от обкръжението, и след това са встъпили в обществения живот и повече не са продължили развитието си?

Една личност, която ни е по-позната, е *Матиас Ериц-бергер*. Прочетете биографията му и когато я разгледате по този начин окултно, ще откриете същото. Това е забележително за съвременното обучение. Да се погледне окултно в сърцето на човека, е нещо, което трябва да навлезе в историята на развитието на човечеството. Виждате как се разкрива съвременната култура, когато човек я прозре по този начин. Но съвременната култура изисква от нас да можем да проникнем по-дълбоко, отколкото сме свикнали днес. Това обаче ще стане възможно, когато човек осъзнае, че умрелите участват в нея. Разбира се, онези, които са такива типични представители на нашата епоха, ще го отхвърлят по най-бурен начин.

Ако искате да изследвате някой човек, при когото да видите непрекъснат стремеж към по-нататъшно развитие, подсъзнателната вяра в трайната реалност на божествено-човешкото в човешката душа чак до смъртта, това е Гьоте. Гьоте е много по-характерен в тази насока, отколкото всъщност обикновено се мисли. Гьоте пожелава да погледне назад към своята епоха, към годините от живота си, в които е възприел от външния свят онова, което му е предложил, но иска и да продължи своето развитие. В „Поезия и истина“ той е описал своя младежки живот, който приключва с отиването му във Ваймар.

Роден през 1749 година, той отива във Ваймар през 1775 г., следователно продължава разглеждането на своя живот така, както иска да го представи до двадесет и шестата си година, и го приключва преди двадесет и седмата,

понеже несъзнателно знае, че това е особено значителен момент. През тридесет и петата си година човек изживява един момент, който днес най-често проспива. Това е времето, когато избуяващият, разцъфтяващият живот преминава в упадък по отношение на тялото. Но тогава именно духът е подтикнат да се покаже и все повече и повече да се разкрива.

Тридесет и петата година е важен момент в човешкия живот. Тя е точно когато човекът истински ражда своята душа във физическия живот. Запитайте се как става това при човек като Гьоте, останал способен да се развива през целия си живот. През 1786 година – това е след тридесет и петата му година, най-важното време от тридесет и пет до четиридесет и две години – Гьоте заминава за Италия. Ако задълбочено вникнете в Гьотевата биография, ще видите какъв прелом означава това в неговия живот. В статия, която сега ще излезе в една малка книжка, посочих, че Гьотевият духовен характер разкрива във „Фауст“ и в „Приказка за зелената змия и красивата Лилия“ как се отнася самият Гьоте към своя Фауст. Разгледах го с няколко обяснения. Точно по отношение на това човек по-скоро бива объркан от написаното, отколкото нещата да му се изяснят. Не е особено важно това, което хората най-често самодоволно тълкуват, когато в началото Фауст казва:

Ах, философия и право,
и медицина учих здраво,
и с теология, за жалост,
захващах се със плам... Нахалост!
И ето, тук седя си пак,
все същият неук глупак!*

Самодоволно хората изтъкват, че той е преминал през

* Гьоте, „Фауст“ I, превод Христо Маринов – бел. ред.

всички четири факултета и не е стигнал доникъде, съмнява се във всяко познание. Особено драматичните артисти често имат чувството, че би трябвало да презират четирите факултета. Това обаче съвсем не е характерното, не е типичното за Гьоте, това е само ауфтакт. Много хора по времето на Гьоте са го казвали. Друго е мястото във „Фауст“, в което се показва характерното за Гьоте. То е там, където Фауст взима в ръка книгата на Нострадамус и най-напред съглежда знака на макрокосмоса. Този знак изобразява как човекът е поставен в целия макрокосмос. Как духът му се намира във взаимна връзка с духа на света, душата му – с душата на света, – а физиката му – с физиката на света. Това се представя в грандиозната картина на преливащите се един в друг космически тела – планети и слънца, заедно със стоящите зад тях йерархии. Но Фауст се отвърща от тях с думите: „Прекрасна гледка, ала гледка само!“ Само картинни образи вижда той, само театър или гледка. Защо? Защото в този момент, в един единствен миг той иска да обхване мировата тайна. Но това е възможно само когато се обхване целият човешки живот, цялото развитие, доколкото физическият свят съществува. Познанието изобщо може да предоставя само образи. Тогава той се обръща към знака на микрокосмоса. Тук пред него застава не духът на макрокосмоса, а само земният дух. Земният дух показва това, което обхваща историята, човешкото на Земята.

В потоци житейски
и в бури на дейност
нагоре-надолу
подхвърлян неспирно,
творя хаотично!*

Фауст търси самопознание чрез земния дух, той от-

* Гьоте, „Фауст“ I, превод Христо Маринов – бел. ред.

хвърля мировото познание. Това е Гьотевото, тук започва характерното за Гьоте. Преди това е само ауфтакт. В своята младост Гьоте наистина стига дотам, да не може повече да продължи, а само да каже: „Всичко, което се отнася до макрокосмоса, дава само образи, там не можем да проникнем. Житейската загадка може да се разкрие само отвътре.“ Но този земен дух, това ще рече духът на самопознанието, му казва:

Грешиш! Ти би могъл да си сроден
с духа, в когото вникваш – не и с мен!*

Тук Фауст припада. С чий дух е сроден той? Виждате ли, тук във „Фауст“ човек има възможност да опознае един поет, който не теоретизира! Тук нищо не се теоретизира, а имате поет, който представя нещата в жива художествена реалност. Проследете: „Ти би могъл да си сроден с духа, в когото вникваш – не и с мен!“ Някой чука. Влиза Вагнер. Това е отговорът: Ти си сроден с Вагнер, не с мен! Тук трябва специално да се преосмисли този момент във Фауст. На сцената не бива да се представя така, както обикновено се прави, че Фауст е само човекът, стремящ се към идеали, който иска да се издигне във висините на духа, който непременно има право и тогава, накуцвайки, влиза Вагнер. Ако трябва да го инсценирам, бих го направил така, че Вагнер да носи маската на Фауст и двамата да застанат един до друг под същия образ, защото Фауст би трябвало да бъде призван: Виж своето отражение, ти не си нищо повече! Казаното от Вагнер е завършеност в самата себе си; всичко казано от Фауст е всъщност само копнеж. Но тълкувателите на Фауст и изобщо хората искат да направят нещата възможно най-удобни за себе си. Често се цитира: „...*всичко е чувство! Името е само дим и звук.*“, макар че Фауст го каз-

* Гьоте, „Фауст“ I, превод Нели Спиридонова-Хорински – бел. ред.

ва за едно шестнадесетгодишно момиче. Значи една юношеска мъдрост всъщност винаги се представя за философска мъдрост. Както казах, Вагнер се изправя пред Фауст, за да провокира неговото самопознание. Изложих това и по-нататък в моята малка книжка, но в края на краищата Фауст всъщност е докоснат от духа. Земният дух му се е явил, той е достигнал до духовния свят и трябва да продължи, трябва сам да навакса каквото е пропуснал до четиридесетата си година. Фауст е на четиридесет години, когато се появява в началото на поемата. Да, той трябва да навакса и това, което не е изживял – Библията. Пред него се представя един вид ретроспекция на пропуснатата му младост. Тогава към него пристъпва още едно самопознание – Мефистофел. След самопознанието чрез Вагнер, отново друго самопознание. Но се появява нещо своеобразно. През деветдесетте години, по-точно през 1797 г. Шилер настоява пред Гьоте да продължи своя „Фауст“. През 1797 година Гьоте е на четиридесет и осем години. Отново важен житейски момент. Седем по седем прави четиридесет и девет. Това е времето, когато човекът излиза от периода на развитието на Духа-себе и навлиза в периода на развитието на Духа-живот. Шилер настоява. Хората лесно си го обясняват. *Минор*, който написа интересна книга за Гьоте, смята, че Гьоте остарява, че вече не е способен да създава поезия. Но помислете, ако това беше вярно, „Фауст“ никога не би бил написан! Никога не би било възможно да се представи животът на човека в напреднала възраст, а Фауст е в напреднала възраст! Гьоте се приближава към възрастта, за която праиндийците са казвали, че сега човекът навлиза във възрастта, когато може да се издигне в царството на Отца, постепенно да проникне в по-дълбоките тайни на духовния живот. Сега Гьоте застава по забележителен начин пред своя Мефистофел.

Вие знаете, че когато човек се опита да опознае противодействащите сили, те са две – Ариман и Луцифер. Гьоте обединява, смесва двете сили. Той не усеща това по-рано

и така Мефистофел става противоречив образ. Можете да разгледате отделни детайли и ще видите, че образът на Мефистофел не е единен. Гьоте е смесил Луцифер и Ариман. Той го забелязва през 1797 г. и поради това му става трудно да продължи „Фауст“. Духовната наука не е стигнала още толкова далеч, че да може да раздели врага на хората в два образа. Гьоте остава при единния образ. Гьотевата природа се разбира, когато се има предвид, че Гьоте всъщност е трябвало да създаде два образа, които смесва в един. Той наистина вътрешно е почувствал, че Мефистофел е противоречив образ. Това, че „Фауст“ наистина е завършен и като велико творение е тук, се дължи естествено на Гьотевата велика поетическа сила. От своя страна, тя е нещо, което Гьоте открива като извиращо от подсъзнателното в него.

Виждале, че човекът може да бъде способен да продължава да се развива, той може по напълно елементарен начин да чувства това, което не само до двадесетте ни години, а през целия живот работи в нас, заедно с духа.

Това, което познавате като „Пролог в небето“, Гьоте написва едва през 1798 година. Какво се е случило тогава във Фауст? Той не го споменава, но то е в душата му. Отново оставя Фауст да посегне към книгата и сега той застава срещу духа! Сега вече не е театър, сега духовете творят в сферите, там Фауст наблюдава цялата борба между доброто и злото в макрокосмоса. Фауст не бива да се разглежда от началото до края, като че ли всичко прозира, като че ли всичко е еднакво. Гьоте прекъсва съзерцанието на младостта си и все повече въвежда Фауст в духа на макрокосмоса.

Исках само да ви покажа как равномерно се изгражда развиващият се живот на Гьоте. С него може да се покаже как периодите на човешкото развитие от седем по седем години се простират чак до смъртта. В смисъла и духа на настоящето подсъзнателното би трябвало все повече да се издига до съзнанието. За това подсъзнателно се говори доста много, но то не се възприема по правилния начин, не се

наблюдава достатъчно дълбоко.

Днес съществува нещо, което се нарича аналитична психология, психоанализа. В известен смисъл тя се домогва до несъзнателната духовно-душевна същност на човека, но с неправилните средства, защото правилните средства и методи са духовнонаучните. Примерът, който психоаналитиците постоянно привеждат, показва, че хората работят с неподходящите средства. Нека да представим пред душата си един пример, въз основа на който се развива психоанализата: Имаме една жена, тя познава един мъж. Мъжът е женен. Тя го познава така, както би било приятно на съпруга, но не и на съпругата. По различни причини – към които може би се числи и тази дама – съпругата се разболява, става нервна – днес хората често стават нервни, неврастенични, което не е за чудене. Тя трябва да замине за няколко месеца в санаториум. Една вечер трябва да отпътува, но преди това се организира вечеря, на която е поканена и дамата, позната на мъжа, и изобщо на цялото семейство. Вечерята преминава добре. Домакинята трябва да тръгне за гарата. Гостите постепенно се разотиват. Една група тръгва по алеята, заедно с тази дама, която е позната на домакина. Както понякога се случва навсякъде, късно вечер хората не вървят по тротоара, а по средата на улицата. Изведнъж профучава файтон и дамата, позната на домакина, не успява да се отдръпне като останалите и да се качи на тротоара, а се затичва пред конетите. Кочияшът започва да ругае, камшикът изплющява, но тя тича пред конете, докато стига до един мост. Там изведнъж ѝ хрумва, че трябва да се спасява. Това е опасна ситуация. Тя се спасява, като се хвърля във водата. Изваждат я, спасяват я и я отнасят в къщата, от която току-що си е тръгнала – жилището на домакина. Там тя остава през нощта. Другите се разотиват по къщите си. И с това е постигнато нещо, което сега не искам да характеризирам по-нататък. Психоаналитикът изследва този случай от скритите душевни дълбини. Може би през седмата, осмата година дамата

е преживяла нещо свързано с коне, това отново се надига в душата ѝ, тя загубва за момент съзнание, което отново се връща поради страха от конете. Така се търсят „скритите душевни области“. Но това не е истината. Истината е, че в душата на човека се намира нещо несъзнавано, което може да бъде по-хитро, по-рафинирано от горното съзнание. Тази дама е била много почитена жена, но била влюбена в домакина. Нейното горно съзнание не си признава, че иска да остане в къщата на домакина, но подсъзнанието го прави. То съвсем точно преценява: „Ако вървя пред конете и падна във водата, ще ме отнесат обратно в къщата!“ Това е постигнато. Дамата никога не би си признала в горното съзнание, но в подсъзнанието тези неща се правят, там това е налице. Човекът носи в себе си това несъзнателно, което е много по-мъдро, много по-хитро и за доброто, и за злото, отколкото е горното съзнание. Както казах, настоящето започва да обръща внимание на това подсъзнание, но го търси с неправилните средства. На човека трябва да му стане ясно, че то може да се намери с правилните средства само чрез духовната наука, която иска да покаже, че редом с аза, който живее чрез тялото, в нас живее вечно духовното, което не е само ангел и поради това може да бъде рафинирано според своята карма. Трябва духовнонаучно да се изследва какво представлява това подсъзнателно в своето откровение в човека. Съвременето трябва да достигне до необходимостта да бъде опозната истинската действителност. Подсъзнателното днес чука на портата на съзнанието и ние няма да можем повече да се справяме с живота, ако не му обърнем внимание, ако също и с нашето съзнание не изминем пътищата, които извървява подсъзнателното. Много хора не желаят това, затова не искат да се докоснат и до духовната наука.

Така, от една страна, има основания да не се стига до духовната наука – хората не искат да разберат, че нещата са изцяло обърнати, когато става дума за мъртвите. Човек

трябва изцяло да се пренастрои. Докато в обикновения живот сме свикнали от нашата уста да прозвучава това, което казваме или питаме, в контакта с умрелия е така, че това, което казваме, прозвучава от неговата душа, а това, което умрелият казва, изплува от нашата вътрешност. Това е нещо нормално.

Другото е антипатията, която хората изпитват срещу духа, понеже не искат да си признаят, че духовното чука на портата на съзнанието. На много места се вижда този дух, чукащ на портата на съзнанието.

Например при хора, които не са съвсем нормални, чрез разхлабването на връзката между духовно-душевното и физически-телесното днес става така, че подсъзнателното се проявява по-силно в съзнанието, отколкото при онези, при които няма нищо разхлабено. Изобщо не е казано, че разхлабването е желателно, наистина не, но при някои хора нещо е разхлабено по естествен начин, както например при *Ото Вайнингер*. Той наистина беше талантлив човек. В началото на двадесетте си години прави своя докторат и след това от докторската дисертация пише книгата „Пол и характер“, която в много отношения е дилетантска и дори тривиална, но въпреки това е забележително явление. След това заминава за Италия, там си води дневник, в който се намира нещо много особено. Известни духовнонаучни познания там са представени като карикатури. Тази хлабаво свързана с физическото духовно-душевна същност наистина вижда нещо, но го превръща в карикатура! Обикновено така страда и моралното. Но Вайнингер има гениална природа. Двадесет и три годишен, той наема къщата, където е живял Бетовен и се застрелва в нея. От това виждате, че е имал аномална природа. Искам да спомена още нещо: Когато четете неговата последна книга, между всичко останало ще откриете едно интересно място. Там той казва: „Защо човекът не си спомня своя живот преди раждането? Защото душата е пропаднала дотолкова, че по отношение

на предишния си живот тя иска да се потопи в безсъзнателността!“ Споменавам само това – а бих могъл да дам хиляди примери, – за да покажа, че има много хора, които се намират много близо до духовната наука, но не могат да я намерят, понеже настоящето изобщо не иска да допусне хората до духовната наука. Това го споменавам като пример, понеже общо взето се вижда, че чрез разхлабената връзка на духовно-душевното с физически-телесното Вайнингер стига дотам, да каже като нещо разбиращо се от само себе си, че човекът като духовно-душевна същност се свързва с физически-телесната си същност. Като нещо разбиращо се от само себе си той казва това, което казват и някои други хора днес, но по много пренебрежителен начин.

Това обаче е основно изискване на нашето време – хората да се осмелят да възпитат в себе си силата, с която да застанат пред духовния свят с неговите конкретни форми на проявление.

Една такава конкретна форма на проявление е точно тази, за която специално исках да ви говоря: хората да оставят умрелите да имат право да си кажат думата; социалният живот да се изгради отново, като се чувства разликата между човек и човека според възрастта, но и да стане нещо съвсем различно чрез това, човекът да вярва в целия си човешки живот. Бог не се разкрива само до двадесетте години. По-рано се е разкривал физически, сега трябва да се почувства чрез духовната наука. Но човекът трябва да вярва в даровете на божествено-духовния свят. През целия си живот той трябва да има ободряващото носещо го усещане: Когато остареея с петнадесет години, ще поднеса на божествено-духовното това, което то ще приеме по по-различен начин от преди. Помислете само как човек може да се вживее в бъдещето, когато е изпълнен с такова очакване! Как върху целия ни социален живот ще се излее друга душевно-духовна аура! Трябва да се знае, че хората ще се нуждаят от тази аура, когато се развиват в бъдещето. Това

е безкрайно важно. Опитайте се да почувствате как всичко трябва да стане съвсем различно! Ние живеем в една епоха, в която много неща трябва да станат съвсем различни. Преди всичко някои неща не бива да се виждат по лицемерен начин, а да се виждат в тяхната реалност. Няма никаква полза човек сам да се заблуждава относно някои неща. Бих искал още да обсъдим едно такова самозаблуждение, една такава лъжа.

Колко много хора има днес, които казват: „Аз поглеждам нагоре не към различните йерархии, към ангели, архангели и т.н., а поглеждам нагоре към *моя Бог*.“ Колко много хора декламираат какъв голям напредък е това, че човечеството се е преборило да достигне до единния Бог, до монотеизма. Човек обаче трябва да си зададе въпроса: „Към кого се обръщат всъщност хората, когато търсят да навлязат в конкретни отношения с духовния свят, като при това говорят за *своя Бог*?“

Дали някой е католик или протестант, какъвто и да е, когато говори за *своя Бог*, той може да говори само за наистина достигащото до неговото съзнание. Това могат да бъдат две неща. Или е закрилящият го ангел, когото човекът нарича Бог, който не е по-висш бог от един ангел, и понеже всеки човек има своя ангел, имащ за задача да го закриля, ние се намираме в плурализъм, или човекът има предвид своя собствен аз. Само че човекът се заблуждава поради това, че всеки нарича своя личен ангел със същото име „Бог“. В това отношение трябва да се има предвид нещо, което всъщност е много поучително. Има една дума, за чийто произход хората не знаят нищо при всичките си изследвания. Това е думата „Бог“. Това е интересно и дава повод да се замислим! Потърсете в различните речници, в които думите се обясняват лингвистично-филологично. Относно думата „Бог“ цари пълна неяснота. Хората не знаят какво всъщност наричат с тази дума. А в наше време те се обръщат с нея или към своя ангел или когато говорят за своя

бог, те, така да се каже, несъзнателно стават последователи на антропософията – те говорят за своя собствен аз, както се е развил от последната им смърт до сегашното раждане. Това е конкретното, което назовават с думата *бог* – има се предвид или ангелът, който ги закриля, но той е само ангел, а те го наричат бог, или дори само индивидуалният аз. Дали това се преинтерпретира или не, не е важно, то е егоистичното вероизповедание, което днес живее в много души, но човек не иска да си го признае. Само духовната наука ще обърне вниманието на хората върху това. Тогава духовната наука ще бъде намразена и все повече ще бъде оспорвана, понеже хората предпочитат удобството да наричат собствен бог това, което се намира най-близо, което в йерархическия ред стои най-близо над тях. Когато днес се говори за Бог по различни начини, с това не се има предвид нищо друго освен собственият аз или ангелът.

Един такъв възглед може да се надскочи само когато се навлезе в конкретните духовнонаучни отношения. Това е нещо, за което хората на бъдещето ще трябва все повече да са наясно. А истината трябва да живее между хората. Това ще бъде изискване, което е нужно да се внесе в бъдещето, тъй като истината не е особено разпространена в настоящето, изобщо не е особено разпространена. Междувременно именно в научните среди се срещат много необичайни понятия за това, що е истина. Вие знаете от моята книга „Върху загадките на душата“ – ако позволите накратко да спомена – по какъв своеобразен начин борави с истината забележителният *Макс Десоар*. Наистина е разтърсващо това, което може да се прочете в последния брой на Кантианското списание! Искам да спомена това, понеже антропософията там не се споменава. Тази статия няма отношение към нея. Но пък в това „научно“ списание се намира една статия, която не само в антропософската област, но и иначе представлява най-дилетантска баналност за този, който разбира нещата. Но тя се възприема на сериозно.

От книгата ми знаете как даскалски – той и не може другояче – Десоар се опитва да докаже, че не е чел моите книги, обаче изопачава всичко възможно. Искам да спомена още веднъж само едно от най-глупавите изопачения. В първото издание на неговата книга „За обратната страна на душата“ Десоар пише, че „Философия на свободата“ е първата ми книга. „Философия на свободата“ излезе през 1894 година, десет години след първата ми книга. Но той се отнася така повърхностно и към всичко останало. И така „Философия на свободата“ била първата ми книга. Между други по-важни неща му го казах, за да покажа стила му. Излиза второ издание. В предговора той описва всевъзможни неща, от които всяко божие чедо да види, че е университетски професор. В първото си издание беше казал, че „Философия на свободата“ е моята първа книга, сега твърди, че не е казал това, а че тя е моята първа теософска книга.

Спомнете си как „Философия на свободата“, от друга страна, се приема като отричаща моята „Теософия“ и ще затънете в истинско тресавище! Но такива неща се приемат много лекомислено в настоящето и е много важно човек да е напълно наясно с тях. А това е възможно само когато човек се въръжи изцяло с духовнонаучни познания.

Също и историческото разглеждане ще трябва да стане съвсем различно, отколкото е било досега, защото както историята най-често се представя сега, тя не е нищо по-различно от *fable convenue**. Там, където наистина се навлиза във фактите, човек бива въведен в нещо съвсем различно от това, което представя обичайната история.

Искам да ви покажа нещо. Веднага след това ще видите какво искам да постигна с едно такова разглеждане. Знаем, че четвъртата следатлантска епоха завършва с 15-то столетие. Това е гръцко-латинската епоха. Нейните последни влияния се простират до 15-то столетие. През 1413 го-

* виж бележката на стр. 72 – бел. ред.

дина започва петата следатлантска епоха, през която става могъщ прелом. Когато това се вземе под внимание, човек може да се запита: Защо е пропаднала Римската империя, в която се е намирало всичко, което представлява гръцко-латинската култура? Има различни причини, но една от най-важните е следната. Римляните са водили много войни. Войните постепенно извънредно разширяват тяхната територия. Появяват се много гранични народи. Това е определяща последица. Който изследва тогавашното време, първите християнски столетия, ще открие, че чрез своеобразния контакт на Римската империя, включваща администрацията и вътрешната социална структура, с граничните народи също и в посока към Ориента, става непрекъснато изтичане на металните монети от Рим към Ориента. И това, че металните парични средства изтичат към Ориента, е едно от най-важните събития през 2-то, 3-то, 4-то столетие след Христос, водещо до постепенния упадък на Рим.

И макар че Римската империя има сложна военна администрация, тя става все по-бедна на злато и пари. Това е външният израз, външната картина на вътрешните процеси. Споменавам тази външна картина – обедняването на злато и пари на Римската империя, – понеже тя е външен израз и на душевното настроение. Какво произлиза от това душевно настроение? Разбира се, това душевно настроение има определено значение в целия смисъл на световно-историческото явление. При това обедняване на метални парични средства би следвало да произлезе нещо от страна на римляните. И какво се получава? От това произлиза индивидуализмът, характерен за нашата епоха. Многократно се говори за изкуството да се прави злато. Откъде се появява това изкуство? Понеже Европа е обедняла на злато, се поражда външният физически копнеж за правене на злато, който трае до откриването на Америка и златото бива донесено оттам. Тези важни взаимовръзки трябва да се обхванат. Когато наистина се изследва падането на Римската империя, липсата

на злато поради разпространето на социалната структура върху граничните народи навън в Ориента, се вижда как това, с което се срещаме по този начин, действа чак до алхимията и оттам чак до развитието на човешките души.

Сега живеем в епоха, в която хората трябва да си признаят, че времето на инстинктивния живот е отминало. Няма да успеем да изградим социални структури, ако не сме в състояние да оживим социалното мислене чрез представите, които произлизат от обхващането на духовния свят. Затова социалните науки са толкова стерилни и човечеството достигна до това катастрофално настояще, в което социалните структури предизвикват хаос по цял свят, понеже хората не дават възможност на духовнонаучните мисли, които трябва да протекат от импулсите на човешкото развитие, да се вляят в социалното мислене, в обществения живот. Действително има духовни причини за това катастрофално настояще. Те са в съпротивата на хората срещу вливането на духа. Чрез това действително се поражда настоящата катастрофа, защото хората навсякъде се обръщат срещу духа, който иска да се прояви.

Искам да дам един пример, който може би също е характерен. Да предположим, че днес някой разсъждава какви различни мирогледи съществуват и чисто външно ги класифицира – католицизъм, протестантство, социализъм, натурализъм и т.н. Вземете цикъла лекции, който изнесох в Берлин, където подредих мирогледите в по-голяма степен според вътрешните категории, според числото дванадесет и според числото седем. Тогава наистина ще получите седем мирогледа: гностицизъм, логика, волунтаризъм, емпиризм, мистика, трансцендентализъм и окултизм. Естествено, който само сборува мирогледите, няма да ги нарече с тези имена. И въпреки всичко вътре навсякъде прониква музиката на сферите. Представете си днес един човек, който не е нищо друго освен материалистичен наблюдател, който разчита мирогледите така, както може да ги разбере.

Колко мирогледа ще открие той? Той би трябвало да открие седем. Може да ги нарече с други имена според това, което представляват външно, но те трябва да се представят като седем отделни части. Прочетете последния брой на „Пруски годишници“. В първата статия ще намерите такова наблюдение, съгласно което един човек иска да регистрира днешните мирогледи. Той ги изброява. Колко се получават? Седем – католицизъм, протестантство, рационализъм, хуманизъм, идеализъм, социализъм и личен индивидуализъм. Те наистина са седем. Само категориите са разместени, но не може някой да получи нещо друго освен седем. Тук имате пример, в който се проявява това, което откриваме като същност на развитието, на съвсем обикновеното външно развитие. Хората не искат да си го признаят, но в съвременността е необходимо да не се заобикалят такива неща, а да се има смелостта да бъдат взети под внимание.

Какво същност става в настоящето? В древните времена, в третата следатлантска културна епоха, от Изток на Запад, по цялото земно кълбо се появява един проникващ импулс, такъв импулс, който същност не идва както днешните импулси само от материалния живот, а от духовния. Тогава духовни импулси навлизат и в социалния живот. От Изток на Запад се разпространява определен импулс. Той може да се характеризира така, че да се каже: Някои хора имат стремежа да предадат на останалите хора това, което са получили от духовния свят като просветление, което са получили повече или по-малко чрез възрастта или чрез инициация от добри или лоши мистерии. Те искат да натрапят това, което имат, на другите хора. Това тогава е импулс от Ориента, който се разпростира на Запад – да се разпространят духовни сили в смисъла на напредъка на човечеството, като Земята се изпълни с някои духовни максими, със сили, идващи от прецъфтяващите, вече упадащи мистерии. Според това се настройва и тогавашният социален живот. Това става в третата следатлантска – египетско-халдейската

епоха. Исторически то е отбелязано оскъдно. Това обаче, което се случва тогава, се повтаря сега. Помислете за разпространяващия се по онова време стремеж от Изток към Запад, пренесен в чисто материалното през петата следатлантска епоха. Някога атаквистично-духовните сили са били тези, които изграждат една социална структура, като в хората трябва да се внесат силни духовни импулси; трябвало е те да бъдат внесени в човечеството. Представете си точно противоположното: Някои хора, изхождайки от себе си, искат да завладеят материалното на Земята, да го вземат от другите хора. Тогава желанието е да се даде духовното и това става причина да избухнат катастрофите след определен брой години след Мистерията на Голгота. Така Римската империя се разрушава. Тогава избухват духовните катастрофи, което кулминира в това, че определени народи от Изток пожелават да наводнят страните на Земята с отделни максими. Същото се проявява и сега, когато англо-американският народ иска да вземе Земята от хората. Това стои зад цялото. И се извършва съвсем точно същото, то се проявява като огледален образ.

Не може да се разбере какво става в настоящето по друг начин, освен когато се разгледа истинският ход на развитието на човечеството, когато на мястото на това, което се учи като история, дойде истинската история. Защото в бъдеще е необходимо хората да бъдат с пълно съзнание относно това, което действително става. Днешният стопански живот от дълго време вече е хаос, оттам се породи тази катастрофа. Сега има две неща, които оказват въздействие. От Запад към Изток – огледалният образ, от Изток към Запад – това, което е остаряло. Там още съществуват остатъците от древните духовни мирогледи на целия азиатски Ориент, това, което той направи, за да разпространи духовното, за да внесе духовното в Запада. Изследвайте настоящата катастрофа и ще видите идващата насам от Изток война на душите, тук душите се борят за налагането на източните славянски по-

нятия; от Запад насам – чисто материална война за пазари. Тези неща могат да бъдат разбрани само когато се разгледат в целостта на човешкото развитие. Необходимо е обаче да се започне да се говори свободно за тях. Хората би трябвало да бъдат информирани в какво всъщност живеят. Това е от изключителна важност. Но това, което трябва да престане, е хората буквално да проспиват ставащото. Могат да се случват най-важните неща – хората не могат вече да ги разбират. Те не могат вече да ги преценяват в тяхната значимост, понеже понастоящем това е възможно само ако успеят да ги осветят със светлината на духовнонаучното познание. По друг начин не могат да бъдат осветени.

Но как най-учените хора днес се отнасят към духовнонаучното познание? Да, тук имаме хубав пример. На различни места споменавах интересния факт, че от школата на Хекел, от *Оскар Хертвиг*, ученик на Хекел, е написана отлична книга: „Развитието на организмите, опровержение на *Дарвиновата* теория за случайността“.

Оскар Хертвиг е посочил в нея различни негативни страни на дарвинизма. Тази книга много я похвалих. Но в нашето духовнонаучно движение трябва да отвикнете да се опирате на авторитета. Защото преди известно време се появи друга книга от същия този Оскар Хертвиг: „За отпора на етическия, социалния и политическия дарвинизъм“. Не би трябвало да си кажете: Щайнер похвали Хертвиг, сега ще изследваме в този смисъл също и най-новата му книга, защото тогава ще останете разочаровани. Разочаровани, понеже трябва да кажа, че докато едната книга е превъзходна, тази нова книга е най-дилетантското и безсмисленото, което изобщо може да бъде казано по въпроса. Ако просто кажете: Щайнер я похвали, сега можем да приемем казаното отново като евангелие, никога няма да сте сигурни, че няма да бъда принуден да дам противоположни определения на това, което израства на същата почва и основа. При последователите на антропософията не трябва да разцъф-

тява вярата в авторитета, а да се създаде собствен възглед, собствено мнение. Но откъде произлиза всъщност това? То идва оттам, че Хертвиг е отличен природоизпитател, но понятията от природното изследване не бива да се пренасят в социалния живот. Направи ли се това, тогава навсякъде се разглежда само мъртвото, отмиращото в историята, както например при *Гибон*, който написа превъзходната история на упадъка на Римската империя. Това е една тайна на историческия развой – и аз вече съм я описвал, – че когато човек иска да разглежда историческия развой с понятията, валидни за естествените науки, никога не открива това, което расте и избуява, а намира само превръщащото се в труп. Ако човек иска да употреби понятията, както ги употребява естествената наука, тогава се разглеждат само явленията на упадъка в историческия живот. Междувременно хората усетиха това. Оттам *Трайчке* казва, че движещите сили в историята са страстите и глупостите на хората. Не е така. Несъзнаваните сили са тези, които проникват в хода на историята.

Оттам е истина, че когато хората искат да внесат упадъка в обществения живот, следователно също и в практическия живот, тогава в парламентите поставят учени и теоретици. Такива хора ще измъдрят закони, които да доведат до упадъчни явления, понеже с това, което днес се смята за научно, могат да се разкрият само упадъчните явления в историята. Тези неща трябва да достигнат до съзнанието на хората. Това е много по-необходимо, отколкото повечето хора смятат, и ако те честно и правдиво се стремят, трябва да разберат кое ще изведе човечеството от настоящото катастрофално време. Не бива повече да се проспиват най-важните събития, които се случват несъзнателно в човешкия живот, за които хората няма да са дораснали със съзнанието си, ако не желаят да ги осветят с духовната наука. Става дума именно за това, животът да се обхване в неговата реалност, действително да се погледне в истинското

изграждане на живота.

Тук наистина трябва да се схване взаимодействието на трите импулса – нормално човешкото, луциферическото и ариманическото. Защото тези неща не трябва да се третира така, че да се казва: Искам да съм нормален човек и затова избягвам всичко ариманическо, всичко луциферическо! Който иска да е праведен и да избягва всичко ариманическо и всичко луциферическо, бива още повече подхвърлян, от една страна, към луциферическото, от друга – към ариманическото.

Защото не става въпрос нещата да се избягват, а ариманическото и луциферическото да се приведат в равновесие. На младостта е присъщо повече луциферическото, на по-късната възраст – ариманическото. На жената е присъщо повече луциферическото, на мъжа – ариманическото. Когато поглеждаме към бъдещето, поглеждаме предимно към ариманическото, когато погледнем към миналото, това, което е още в зародиш, поглеждаме предимно към луциферическото. Погледнем ли към британската държава, гледаме към една ариманическа област, а при източните държавни устройства гледаме към една луциферическа област.

Става въпрос за това, навсякъде да откриваме как тези сили се вплитат в човешкия живот. Човек не бива да бъде сляп относно тези неща.

Вземете само едно: В цялата социална структура на живота на човечеството досега луциферическата същност понякога е играла изключително фатална роля, понеже хората не разбират как да я насочат в правилното течение, тъй като са оставили везната да натежи прекалено в посока към Луцифер. Поради това луциферическият импулс е изиграл голяма роля в начина, по който е изградена социалната структура. Още в училище малките деца ги карат да бъдат първи, втори или трети. Представяте ли си какво луциферическо честолюбие се развива, когато хората искат да са първи! Освен това титли, ордени и всичко, което следва от тях!

Представяте ли си как е изградена социалната структура чрез луциферическото! Но това време отминава. Това също трябва да се разбере! Времето отминава, луциферическото се оттегля все повече назад. Би било добре, ако хората са малко по-будни относно изчезването на луциферическото – сега и в близко бъдеще. Но те не са внимателни за нещо, което идва, накланяйки везната в другата посока. Ариманическата същност заема мястото на луциферическата. Лозунгът е произнесен: „Зелена улица за прилежните!“ Вече казах: Каква полза, когато се каже „Зелена улица за прилежните“ и въпреки това за най-прилежен се смята собственият племенник! Важното е да се разглежда конкретното, действителното, нали така? Но не това имам предвид сега, а че започва да се налага цялостна ариманическа система с много опасни последици. Тази ариманическа система в известен смисъл е в зависимост от лозунги, които в областта на педагогиката се наричат изпит на талантливите. Ще видите, че навсякъде се хвали този тест за талантливи. Хората са дяволски обсебени, когато говорят за това.

От известен брой, да речем, от сто надарени момчета и момичета, които имат много добри оценки, се избират най-добрите, най-добрите според интелект, концентрация, памет и т.н. Тук се прави тест според най-новите психологически методи. Според експерименталната психология например интелигентността се тества по много своеобразен начин. На децата се дават понятията: убиец, огледало, спасение. Със своята интелигентност те трябва да открият връзките между тях. Онзи, който открива връзката като просто казва: „Убиецът се оглежда в огледалото, както другите хора“ – той е просто глупав. Но онзи, който открива „най-близкото до ума“: „Човекът се оглежда в огледало, вижда убицеца, който се промъква отзад и успява да се спаси.“ – е нормален. „Талантлив“ ще е този, който каже, че убиецът се промъква покрай огледалото, вижда лицето си в огледалото, уплашва се и се отказва от убийството. Особено умен

пък онзи, който би казал: „В близост до този, чийто живот би следвало да бъде угасен от убиеца, се намира огледало. В тъмнината убиецът се блъсва в огледалото, уплашва се от шума и се отказва от убийството.“ Това е още по-умно! Така се тества талантът! Това било нещо особено грандиозно, докато всъщност не е нищо друго освен пренасяне върху човека на чисто ариманически метод, който важи за машините. Ужасни неща ще последват от механизирането на човешкия живот, ако талантът се открива по този начин. Хората трябва само да поразмишляват малко за това, което са приели самите те преди известно време. Мога да докажа колко безсмислено говорят тези, които измислят такива тестове. Да вземем за пример цяла поредица от личности, които описаните хора, деца на духа, който води до такъв тест за талантливост, сами признават за значителни, много значителни личности. Да посочим за пример физика *Хелмхолц* и други. Ако всички те някога бяха тествани по този метод, много от тях щяха да бъдат оценени като неталантливи, даже и Хелмхолц. Тези неща трябва да се разглеждат много по-сериозно, понеже от тях зависи правилното бъдеще. В тази област нищо не бива да остане само думи. Днес събитията сами ни учат на невероятно много неща.

Вземете следното: Можете да си представите времето от 1930 до 1940 година. Да си представим хора, които са в четиридесетте си години, началото на петдесетте. Представете си, че тези идеи съществуват от 1913 година. От тези, които са живели през 1913 година, известен брой ще са още живи и през 1930 и ще заемат отговорни постове, като от тях ще зависи социалната структура и изобщо външният физически живот в различни области на Земята. Можете приблизително да си обрисувате как ще изглежда времето от 1930 до 1940 година, ако осемнадесет-двадесетгодишните, сегашните младежи, станат четиридесетгодишни.

Запитайте се колко от онези, които биха направили това, което предположихте за 1930 година, паднат по бой-

ните полета и никога повече няма да могат да вземат физическо участие в ръководството на физическите земни работи? Други ще вземат участие! Обрисувайте във въображението си тези две картини една до друга: едната – ако тази военна катастрофа не дойде, ще настъпи това, което си представихте относно бъдещето. И втората картина, която сега трябва да си представите. Как всички, които може би щяха да заемат най-важните обществени постове, загинат по бойните полета! Когато си представите такива картини, ще достигнете до истинско разбиране за майа, за голямата илюзия на външния физически план. Такъв ли ще е този физически план през 1939 година, ако онези, които през 1913 година са били младежи, останат живи? Ще бъде съвсем различно. Да се премислят такива неща, не е без значение. Но когато премислят такива неща, ще разберете, че само духовната наука може да предложи по отговарящ на реалността начин възможността да се мисли в правилния смисъл също и в сегашната действителност. Духовната наука внася понятия, които не идват само от физическия мозък.

Нашите настоящи понятия са свързани предимно с физическия мозък и оттам мисленето на съвременieto има известна особеност. Точно поради факта, че естественонаучните понятия, тясно свързани с мозъка, владеят настоящето, нашето мислене в настоящето се характеризира с ограниченост, с теснота. Защото това, което е обвързано предимно с нашия мозък, е най-ограниченото мислене. Духовната наука трябва да освободи мисленето от мозъка, трябва да приведе мислите в движение. Днес се опитаме да поставим пред душата си редица мисли, които са лесно подвижни мисли, разширяващи хоризонта.

Но по-обширен трябва да стане не само мисловният хоризонт, а също и хоризонтът на чувствата. Поради това, че мислите им са свързани предимно с физическия живот, хората стават същински филистери! Редом с ограничеността, филистерството е главното качество на нашата епоха.

„Изгледите от църковната камбанария!“ Хората разгръщат интересите си в най-тесен кръг. Духовната наука трябва да изведе хората в ширините на всемира, трябва да разгръне пред тях обширните области на явленията, понеже настоящето може да бъде разбрано единствено благодарение на това. Духовната наука трябва да изведе хората извън филистерството. Тя трябва да се бори срещу ограничеността и филистерството.

Също и волята постепенно придобива известни свойства. Поради факта, че от материалистическата култура израства определена социална структура, хората стават непохватни. Появява се непохватността! Затворени в тясно ограничени специалности, те не познават нищо друго освен собствения си предмет. По отношение на всичко останало са напълно непохватни. Днес се срещат мъже, които, поради това, че не са станали шивачи, не могат и едно копче да зашият. Но духовната наука има характерната особеност да развива понятия, които са живи, които преминават в цялото тяло, които правят хората сърчни.

Средството срещу ограничеността, филистерството и непохватността е духовната наука. Ние се нуждаем от епоха, която да изведе хората от ограничеността, теснотата, неумелостта и да ги доведе до обширни хоризонти, до великодушие, до сърчност. Духовната наука трябва да се приеме като нещо изпълнено с живот и житейски смисъл. Когато, изхождайки от духовната наука, човек днес си изясни най-простите понятия, отнасящи се до нашето време, ще види, че с нещастieto, със страданието, с всички болки на нашето време, които все още не са достигнали до своята кулминация, наистина не са достигнали, е тясно свързана съпротивата на човечеството да разбере духа. Хората се отделиха от божествено-духовния живот, те отново трябва да намерят и реално да изживеят връзката с божествено-духовния живот.

Това е, което исках да представя пред душите ви този

път. Нека все повече усещате, че предзнаменованията на времето говорят ясно и могат да бъдат възприети! Но какво говорят те, ще разбере само този, който се научи да ги разбира чрез средствата на духовната наука. Колкото и навътре да се вниква в духовната наука, няма да е достатъчно енергично и сериозно, ако животът не се прониква постоянно с даваното от нея. Хората от нашата епоха нямат достатъчно смелост да премислят живота със силите, идващи от духа. Това трябва да се научи, защото изобщо липсва. Ако не се научи, ако продължи да липсва, тогава много дълго ще трае надвисналата над човечеството катастрофа. Затова може да се каже, че човек трябва да потърси изход от конфликта на съвременето чрез духовната наука. Вземете това, моля ви, напълно сериозно и задълбочено. Тогава обсъденото на тази среща ще донесе истинските плодове за вашите сърца, за вашите души.

КАКВО ВЪРШИ АНГЕЛЪТ В НАШЕТО АСТРАЛНО ТЯЛО?

Цюрих, 9 октомври 1918 г.

Превод от немски д-р Димитър Димчев

Антропософското обхващане на духа не бива да се свежда единствено до някакъв теоретичен светоглед, по-скоро то трябва да съдържа жизнена сила, жизнена субстанция. И само ако сме в състояние да утвърдим в себе си нашия антропософски светоглед до такава степен, че да заживее своя пълнокръвен живот, само тогава той ще изпълни своята основна мисия. Защото благодарение на обстоятелството, че свързваме душите си с антропософския светоглед, ние се превръщаме в един вид закрилници на точно определени и важни еволюционни процеси, засягащи цялото човечество.

Хората, които поначало се стремят към един или друг светоглед, по правило са убедени, че мислите, представите – освен това, което означават за техните човешки души – нямат никаква стойност за мировите закономерности. Такива хора вярват, че мислите и представите ще навлязат като идеали в света дотолкова, доколкото чрез видимите си действия човекът съумява да ги претвори в едни или други факти. Антропософското светоусещане предполага, че ние сме напълно наясно, че, за да се осъществят нашите мисли и представи, трябва да се намерят и други пътища, освен тези, по които те се осъществяват в сетивния свят чрез нашите действия. Вникването в тази жизнена необходимост вече предполага и изискването, според което антропософът би трябвало да участва в бдението над знаменията на времето. В хода на мировата еволюция стават много неща, но човекът, особено човекът на нашата епоха, е длъжен да си изгради действително разбиране относно случващото се в мировата еволюция, в която е поставен самият той.

Що се отнася до отделните хора, всеки знае, че човек трябва да взема под внимание своето собствено развитие, а не просто заобикалящите го външни събития. Помислете само, че, грубо казано, бих могъл да се изразя така: Външните, достъпни за сетивата факти са налице навсякъде около хората, които примерно са на 5-, 10-, 20-, 30-, 50-, 70-годишна възраст. И въпреки това нито един здравомислещ човек няма да установи едно и също отношение към фактите при 5-, 10-, 20-, 30-, 50-, 70-годишния. Как хората следва да се отнасят към външното обкръжение може да се определи само тогава, когато вземем под внимание индивидуалното развитие на самия човек. При отделния индивид това е ясно за всеки. Но както отделният човек подлежи на строго определено развитие, както разполага с различни сили в своето детство, зрялост и старост, така и човечеството в хода на своето развитие придобива все нови и нови сили и хората просто проспиват мировата еволюция, ако не обръщат внимание на факта, че по своята същност човечеството през 20 век е съвсем различно от човечеството през 15 век или по времето, когато се разиграва Мистерията на Голгота. Най-големите недостатъци и заблуждения именно на нашето време се свеждат до това, че хората не искат да вземат под внимание току-що казаното от мен. Те смятат, че за човека и човечеството би могло да се говори напълно абстрактно и че няма никаква нужда да се обсъжда въпросът за еволюцията на човечеството.

И сега възниква въпросът: Как можем да стигнем до по-точно разбиране на тези неща? Както знаете, ние често сме обсъждали едни или други важни подробности от тази еволюция. През гръцко-латинската епоха, приблизително от 3-то предхристиянско столетие до 15-то столетие от християнското летоброене имаме онази културна епоха, когато в човека се развива разсъдъчната или чувстващата душа, а след 15-то столетие настъпва епохата на съзнателната душа. Тук посочваме един съществен момент от еволюцията на

човечеството, доколкото той засяга именно нашето време. Сега знаем, че основната сила, за която трябва да си дадем сметка в еволюцията на човечеството от 15-то столетие до 4-то хилядолетие, до началото на 4-то хилядолетие, е съзнателната душа.

Но в духовната наука, в действителната духовна наука, никога не бива да оставаме в областта на отвлеченото и абстрактното. Навсякъде трябва да обхващаме конкретните факти и да вникваме в тях. Абстракциите могат да помогнат някому, най-вече ако той проявява елементарно любопитство. Но ако искаме да превърнем духовната наука в жизнена субстанция, в жизнена сила, трябва да бъдем по-скоро сериозни, отколкото любопитни, а не да оставаме в абстракциите, както току-що споменах. Че живеем в епохата на съзнателната душа, че трябва да обърнем внимание предимно върху изграждането на съзнателната душа, това е съвсем правилно и извънредно важно, но не бива да спираме дотук.

Ако искаме да стигнем до определен възглед върху нещата, преди всичко трябва да се вгледаме още по-точно в истинската природа на човешкото същество. Като хора в духовнонаучен смисъл ние сме съставени, слизайки, така да се каже, отгоре надолу, от аза, астралното тяло, етерното тяло, което напоследък наричам тяло на градивните сили, и от физическото тяло. От тези съставни части на човешката природа всъщност само азът е този, в който засега живеем и творим духовно-душевно. Азът ни е предоставен в хода на земното ни развитие от управляващите го духове на формата. Фактически всичко, което навлиза в съзнанието ни, навлиза там чрез нашия аз. И ако азът не се развива по такъв начин, че да може да се намира – макар и чрез споменатите тела – във връзка с външния свят, ние не разполагаме с никакво съзнание, както нямаме съзнание от заспиването вечер до пробуждането сутрин. Азът е това, което ни свързва с обкръжението ни. Астралното тяло ни е предоставено от

лунното развитие, предхождащо земното развитие, етерното тяло – от още по-ранното слънчево развитие, а първите заложби на физическото тяло са ни дадени в хода на сатурновото развитие.

Изучавайки описанието на тези тела в моята книга „Въведение в тайната наука“, вие ще установите по колко сложен начин се е стигнало до това, което представлява днешният човек, изграден от споменатите четири съставни части. Нима от фактите, които ни разкрива „Въведение в тайната наука“, не виждаме, че в изграждането на трите обвивки, проникващи физическото тяло, са участвали духове от всички възможни йерархии? Нима не виждаме, че онова, което ни обгръща като физическо, етерно и астрално тяло, е от неимоверно сложно естество? Но тези йерархии не само са участвали в изграждането на нашите обвивки, а продължават да работят вътре в тях. И който вярва, че човекът е просто съчетание от кости, кръв, мускули и т.н., какъвто ни го представят официалната естествена наука, физиологията, биологията или анатомията, изобщо не разбира човека.

Приближим ли се до реалната същност на тези човешки обвивки, ги виждаме в тяхната истинност, виждаме как духовните същества от висшите йерархии планомерно и мъдро си взаимодействат във всичко, извършващо се в нашите телесни обвивки, без каквото и да е участие на нашето съзнание. От сбитото изложение на „Въведение в тайната наука“ имате представа за взаимодействието на отделните духове от висшите йерархии, в резултат на което възниква човекът, и за това, колко сложни са тези неща, взети поотделно. Но въпреки това, искаме ли да разберем човешкото същество, трябва да навлизаме все по-дълбоко в отделните подробности.

Впрочем в тази област е извънредно трудно дори да формулираме един конкретен въпрос. Да, конкретните въпроси са нещо необикновено сложно. Представете си, че някой иска да попита следното: Какво точно върши през

настоящия цикъл от общочовешкото развитие, тоест през 1918 г. година, какво точно върши в човешкото етерно тяло, да кажем, йерархията на серафимите или тази на силите (духовете на движението)? Защото можем да повдигнем този въпрос, също както питаме дали, примерно, сега в Луганю вали дъжд или не. Във всеки случай няма да получим отговор нито на единия, нито на другия въпрос, ако изхождаме от някакви теории или размишления, а ще получим отговор само чрез конкретното разглеждане на фактите. Както трябва да се осведомим, да кажем, от телеграма, писмо или нещо подобно, дали сега в Луганю вали дъжд или не, така трябва да се осведомим чрез действително проникване във фактите относно въпрос като: Каква задача изпълняват през съвременната епоха от общочовешкото развитие духовете на мъдростта или престолите, да кажем, в човешкото етерно тяло? Но въпрос като току-що повдигнатия е извънредно сложен и ние бихме могли само да се приближим до онези области, където възникват подобни въпроси. В тези области предводителите на човечеството са се погрижили човекът да не разперва току-така надменно и гордо крила в небето, ако му липсва стремеж към истинското познание.

Най-близките същества, които непосредствено ни засягат, са тези, които можем да обхванем с най-ясен поглед. И ние трябва да ги обхванем с ясен поглед, ако не искаме да проспим живота си.

Сега бих искал да засегна един въпрос, който не е така смел, нито неопределен – макар да е твърде конкретен, – както въпроса: Какво вършат силите (духовете на движението) или престолите в нашето етерно тяло? Много повече бих искал да поставя друг въпрос, който не е така смел и неопределен, а дори непосредствено засяга съвременния човек. Този въпрос гласи: Какво вършат в настоящата епоха на развитието на човечеството ангелите, тези най-близо разположени до човека същества, в неговото астрално тяло?

Разглеждайки вътрешната същност на човека, установяваме, че астралното тяло се намира най-близо до нашия човешки аз. Следователно бихме могли да очакваме, че отговорът на току-що поставения въпрос ще ни интересува изключително много. Ангелите са най-близката йерархия, разположена над самата йерархия на хората. Така че ние поставяме един скромнен въпрос и едва по-късно ще видим, че за нас ще бъде много важен отговорът на въпроса: Какво точно вършат днес, в настоящата възраст на човечеството, което се намира в 20-то столетие, в тази жизнена епоха (епохата на съзнателната душа), която е започнала през 15-то столетие и ще продължи до началото на 4-то хилядолетие, какво точно вършат ангелите в човешкото астрално тяло?

И така, как да отговорим на такъв въпрос? Можем само да кажем: Духовното изследване, когато се провежда сериозно, далеч не е игра на представи или думи. То действително навлиза в области, в които духовният свят застава нагледно пред нас. Да, най-близо разположеният до нас свръхсетивен свят става видим. Смислен отговор на този въпрос е възможен само през епохата на съзнателната душа.

Бихте могли да си помислите, че ако този въпрос би бил поставен и би следвало да му се отговори в други епохи, би получил отговор. Но на този въпрос не би могло да се отговори нито в епохата на атавистичното ясновидство, нито в епохата на гръцко-латинската култура. Не би могло да се отговори и то не поради друго, а защото образите, с които атавистичното ясновидство е заливало душата, сериозно са затъмнявали наблюденията върху действията на ангелите в нашето астрално тяло. Тогава не е можело да се вижда нищо тъкмо защото на преден план са излизали образите, пораждани от атавистичното ясновидство. А през гръцко-латинската епоха мисленето не е разполагало със силата, която има днес. Мисленето наистина се засилва през епохата на естествените науки, така че именно епоха-

та на съзнателната душа е тази, която позволи съзнателно навлизане в такава област, каквато обсъждаме днес. Плодотворното действие на духовната наука се изразява в това, че тя не си играе с теории, а е в състояние да посочи факти от решаващо значение за живота.

Какво вършат ангелите в нашето астрално тяло? Ние можем да се убедим в тяхната деятелност само ако се издигнем до определена степен на ясновидското наблюдение, така че непосредствено да видим какво се разиграва в астралното ни тяло.

Следователно трябва да се издигнем поне до определена степен на имажинативното познание, ако искаме да отговорим на поставения въпрос. И тогава се установява, че съществата от йерархията на ангелите – всяко едно от тях отговаря за отделния човек, но като остава във взаимодействие с другите – всъщност изграждат образи в човешкото астрално тяло. Насърчавани от духовете на формата, те изграждат образи. Не се ли издигнем до имажинативното познание, не можем да предположим, че в нашето астрално тяло непрекъснато възникват образи. Тези образи непрекъснато се пораждат и разпадат. Ако те не се оформяха там, занаяд не би било възможно такова общочовешко развитие, което да е в съгласие с духовете на формата и с техните намерения. Това, което духовете на формата искат да постигнат с нас до края на земното развитие, първоначално трябва да го развият в образи и едва по-късно от тези образи ще се роди преобразеното човечество. Духовете на формата още днес сътворяват тези образи в нашето астрално тяло с помощта на ангелите. Ангелите изграждат в човешкото астрално тяло образи, които могат да се възприемат с напредналото до ясновидство човешко мислене. Образите, които ангелите изграждат в нашето астрално тяло, могат да бъдат проследени. Тогава се оказва, че тези образи се изграждат според точно определени импулси, според точно определени принципи. И наистина те се оформят в астралното тяло

така, че според начина на възникването им се залагат определени сили за бъдещата еволюция на човечеството. Ако наблюдаваме дейността на ангелите – колкото и странно да звучи, трябва да се изразя по този начин, – виждаме, че в тази дейност те имат точно определени намерения относно бъдещото социално изграждане на човешкия живот на Земята. Те искат да създадат такива образи в човешкото астрално тяло, които в бъдеще да доведат до точно определени социални отношения в съвместния живот на хората.

Хората могат да се съпротивляват да признаят, че ангелите подготвят идеалите на бъдещето в техните тела, но това е точно така. И наистина при формирането на образите от страна на ангелите действа точно определен принцип. Действа принципът, че занаят нито един човек на Земята няма да може спокойно да се наслаждава на щастието, ако други хора край него са нещастни. В сила влиза импулсът на абсолютното братство, на абсолютното единство на човешкия род, на правилно разбраното братство, що се отнася до социалните отношения в условията на физическия живот. Това е едното, едната гледна точка, от която виждаме как ангелите пораждат образи в човешкото астрално тяло.

Но съществува и втори импулс, според който ангелите насочват действията си: те преследват определени цели не само по отношение на външния социален живот, а също и по отношение на човешката душа, по отношение на човешкия душевен живот. Що се отнася до душевния живот на хората, чрез образите, които влагат в астралното тяло, ангелите преследват целта всеки човек в бъдеще да вижда скритото божествено начало във всеки друг човек.

И така, забележете! Нещата следва да се променят според намеренията, вложени в дейността на ангелите. Би трябвало да се променят по такъв начин, че да не разглеждаме човека нито теоретически, нито практически само като по-високо развито животно, съобразно с физическите му качества, а да пристъпваме към него с ясно осъзнато-

то чувство: В човека се проявява нещо, което идва от божествените основи на света, за да застане пред нас в плът и кръв. Да обхванем човека като образ, като проявление на духовния свят колкото е възможно по-сериозно, колкото е възможно по-силно, колкото е възможно по-съзнателно. Ето какво искат ангелите, влагайки образи в нашето астрално тяло.

И когато всичко това се осъществи някога, то ще има точно определени последици. Занапред всяко свободно религиозно чувство ще възниква благодарение на това, че всеки човек ще бъде признаван за действително подобие на Бога и то не на теория, а в ежедневиия живот.

Тогава няма да е възможна никаква религиозна принуда, няма да има и нужда от религиозна принуда, защото срещата на човека с всеки друг човек поначало ще представлява религиозно действие, едно тайнство и никому няма да бъде потребно да поддържа религиозния живот чрез каквато и да е църква с нейните външни проявления на физическия план. Ако църквата правилно разбира самата себе си, тя може да има само една цел: да направи себе си излишна на физическия план, след като целият живот бъде превърнат в израз на свръхсетивния свят.

Ето какво е вложено в импулсите, с които работят ангелите – да излеят върху хората пълна свобода на религиозния живот. Ангелите следват и трети импулс: да предоставят на човека възможността да достигне до духа чрез мисленето, като преодолее пропастта и стигне до изживявания в духовния свят. Духовна наука за духа, религиозна свобода за душите, братство за телата, това звучи като мирова музика в работата на ангелите в човешките астрални тела. Нужно е, бих казал, човекът само да издигне съзнанието си на друго равнище, за да се почувства пренесен в тази чудна работилница на ангелите, намираща се в човешкото астрално тяло.

Но сега живеем в епохата на съзнателната душа и в

тази епоха на съзнателната душа ангелите вършат в човешкото астрално тяло това, което току-що разказах. Постепенно хората трябва съзнателно да достигнат до разбирането на току-що казаното. Защото то е свързано с еволюцията на човечеството. Но как изобщо се стига дотам, да се твърдят такива неща, каквито чувате от мен в този момент? Къде протича тази работа на ангелите? Днес тя може да бъде открита *най-вече в спящия човек*. Тя се намира в състоянието на сън при хората от заспиването до събуждането. Намираме я също в така наречените будни спящи състояния. Често съм споменавал как хората, въпреки че са будни, проспирват най-важните моменти от живота си. Мога да ви дам не твърде радостното уверение, че ако съзнателно се вгледаме в обкръжението си, днес ще срещнем много спящи хора. Те оставят покрай тях да мине това, което се случва в света, без да се интересуват от него, без да ги е грижа, без да се свързват с него. Макар привидно да изглеждат будни, великите световни събития често минават покрай тях, също както случващото се в някой град преминава покрай спящите хора. Но когато хората в будно състояние проспират нещо толкова необичайно, специално, се вижда как в техните астрални тела – съвсем независимо от това, което те искат или не искат да знаят – протича тази забележителна дейтелност на ангелите.

Тези процеси се разиграват по начин, който може да изглежда за хората твърде загадъчен и парадоксален. Някой би могъл да бъде смятан за недостоен да вникне в едни или други взаимоотношения с духовния свят. Но всъщност въпросният човек в тази своя инкарнация не е нищо друго освен ужасен сънливец, който проспирва всичко ставащо около него, но в неговото астрално тяло продължава да работи ангелът, това същество от общността на ангелите, подготвяйки бъдещето на човечеството. В неговото астрално тяло въпреки това се работи и това може да се наблюдава. Важното е ставащото там да проникне в човешкото съзна-

ние. Съзнателната душа трябва да се издигне до признаването на това, което може да бъде установено само по този начин.

Имайки предвид тези предпоставки, когато сега насочвам вниманието ви върху това, ще разберете, че тъй като епохата на съзнателната душа е устремена към точно определено събитие и че именно от хората зависи как ще протече то в хода на общочовешката еволюция, понеже въпросното събитие е свързано със съзнателната душа. Събитието може да дойде едно столетие по-рано или по-късно, но то действително трябва да настъпи в еволюцията на човечеството. Това събитие може да бъде охарактеризирано по следния начин: Чрез качествата на съзнателната си душа, чрез своето съзнателно мислене хората трябва да стигнат дотам, да виждат как с работата си ангелите подготвят бъдещето на човешкия род. Това, което духовната наука учи в тази област, трябва да стане практическа житейска мъдрост за хората, такава практическа житейска мъдрост, че те да могат да стигнат до твърдото убеждение, че когато признаят, че ангелите искат това, което охарактеризирах, това е тяхно собствено познание.

Но относно приближаването си към свободата човешкият род е напреднал до такава степен, че вече от самия човешки род зависи дали ще проспи въпросното събитие или ще върви към него с напълно ясно съзнание. Какво би означавало да върви към него с напълно ясно съзнание? Да върви към него с напълно ясно съзнание означава следното: Днес духовната наука може да бъде изучавана, тя е тук и всъщност няма нужда да се върши друго, освен да се изучава. И ако наред с това човек медитира, ако вземе под внимание даденото като практически указания в „Как се постигат познания за висшите светове“, той работи в подкрепа на събитието. Необходимото за тази цел се свежда до правилното изучаване и съзнателното вникване в духовната наука. Дори и без да е развил ясновидски способности, днешният

човек може да изучава духовната наука. Това може всеки, стига сам да не си поставя пречки по пътя. И ако хората изучават духовната наука все по-усърдно, ако усвояват заложените в нея понятия и идеи, те ще са дотолкова пробудени в съзнанието си, че няма да проспиват определени събития, а съзнателно ще участват в тях.

Нека се опитаме да охарактеризираме тези събития още по-точно. Защото да знаем какво върши ангелът – това е само подготовката. Главното е, че в точно определен момент ще настъпи нещо троично. Както казах, според поведението на хората, този момент рано или късно ще настъпи, а в най-лошия случай изобщо няма да настъпи. Но това, което трябва да настъпи, е именно следното: Светът на ангелите ще покаже на човечеството три неща.

На първо място, ще бъде показано, че по-дълбоката страна на човешката природа действително може да бъде обхваната, ако проявяваме искрен и непосредствен интерес към човека. Да, приближава моментът, който хората не бива да пропуснат, а именно когато чрез своя ангел те ще получат от духовния свят един разтърсващ импулс, изразяващ се в това, че към всеки отделен човек ние ще изпитваме много по-дълбок интерес, отколкото е обичайно днес. Това засилване на интереса към нашите братя човеци няма да се развие като някакво субективно удобство, а ще настъпи като един вид тласък, при който духовният свят фактически ще ни повери една тайна относно това, какво представлява другият човек. Имам предвид не някакви теоретични разсъждения, а съвсем конкретен факт: Хората ще узнаят нещо, което може да пробуди интереса им към всеки отделен човек.

Това е едното и то ще издигне социалния живот на по-висока степен. На второ място, ще настъпи следното: От страна на духовния свят ангелите ще покажат на човека неоспоримо, че Христовият импулс, освен всичко друго, означава и пълна религиозна свобода за хората, и че единстве-

но истинското християнство е това, което прави възможна абсолютната религиозна свобода. И, на трето място, идва неоспоримото убеждение за духовната природа на света.

Събитието ще настъпи по такъв начин, че съзнателната душа на човека ще трябва да изгради определено отношение към него. Всичко това предстои да настъпи в хода на общочовешката еволюция. Защото ангелите вече подготвят това предстоящо събитие чрез своите образи в човешкото астрално тяло. Но сега нека ви припомним, че събитието, което предстои, вече е заложено в човешката воля. Хората могат и да пропуснат някои неща. Днес мнозина пропускат много подробности, които могат да ни издигнат до будното изживяване на споменатия момент.

Но, както знаете, в мировото развитие има и други същества, които са заинтересовани да отклонят човека от неговия път. Те са ариманическите и луциферическите същества. Това, което току-що казах, е вложено в божественния план за еволюцията на човека.

Всъщност, ако човекът се остави на собствената си природа, би трябвало да достигне до виждането на това, което ангелът върши в астралното му тяло. Но луциферическото развитие е насочено към целта да отклони човешкия поглед от работата на йерархията на ангелите. За да отклонят човека, луциферическите същества постъпват по следния начин: те спъват свободната воля на човека. Опитват се да внесат тъмнина в упражняването на свободната човешка воля, като, от една страна, правят човека наистина добро същество – от гледната точка, която сега засягам, Луцифер иска за човека нещо добро, нещо духовно, – но с цената на това, че го лишава от свободната му воля, придавайки на действията му напълно автоматичен характер. Човекът би следвало да постигне ясновидство, изхождайки от добри принципи, но в известна степен автоматично. Луциферическите същества искат да отнемат от човека свободната му воля, респективно възможността да върши зло.

Те искат да го превърнат в същество, чиито действия, макар и импулсирани от духовния свят, са дело на едно духовно отражение, а именно действия, лишени от свободната му воля. Да, луциферическите същества искат да го превърнат в душевен автомат.

Всичко това е свързано с точно определени тайни на развитието. Знаете, че луциферическите същества са изостанали на друга еволюционна степен и че непрекъснато внасят нещо чуждо в хода на нормалното развитие. Тези луциферически същества са силно заинтересовани да обхванат човека по такъв начин, че той да не разполага със свободна воля, защото самите те не са успели да си извоюват свободната воля. Свободната воля може да бъде постигната единствено на Земята. Но те не искат да имат нищо общо със Земята, признават само сатурновата, слънчевата и лунната степен на мировото развитие, на които са изостанали, и не искат да имат нищо общо със земното развитие. Ако мога да се изразя така, тези същества мразят свободната воля на човека. Те действат във висша степен духовно, но автоматично – и това е извънредно важно, – стремейки се да издигнат човека до тяхната висота, до тяхната духовна висота. Те искат да го направят като автомат – духовен, но автоматичен. Но по този начин, от една страна, се създава опасността, ако човекът прекалено рано се превърне в автоматично действащо същество, преди неговата съзнателна душа напълно да функционира, да проспи откровението, което трябва да дойде и което току-що описах.

Ариманическите същества също работят против това откровение. Те не се стремят да одухотворят човека, а да умъртвят у него съзнанието за неговата духовност. Те се стремят да му внушат възгледа, че човекът представлява само високо развито животно. В действителност Ариман е големият вдъхновител на материалистическия дарвинизъм. Ариман е и великият учител за всички технологии и практики в хода на земното развитие, които не признават нищо

друго освен външния, достъпен за сетивата човешки живот, който изисква само универсална, широко разпространена техника, задоволяваща по рафиниран начин човешките потребности от ядене и пиене, както и всякакви други нужди, които не се различават от тези на животните. Да умъртвят, да затъмнят в човека съзнанието, че е образ и подобие Божие – ето какво искат да причинят на съзнателната душа ариманическите духове чрез всевъзможните рафинирани научни средства на нашето време.

В предишни епохи ариманическите духове не биха имали никаква полза от това да затъмняват истината за човека чрез никакви теории. Защо? Още по времето на гръцко-латинската епоха, а още повече в по-древните епохи, когато човекът все още е притежавал атавистичното ясновидство, тоест образите от духовния свят, е нямало никакво значение как мисли човекът. Тогава той е имал своите образи. Чрез тези образи е виждал в духовния свят. Това, което Ариман би добавил към неговото отношение към животните, не би имало никакво значение за начина му на живот. Мисленето набира сили – би могло да се каже, набира сили в своето безсилие – едва през нашата пета следатлантска епоха, от 15-то столетие насам. Едва през тази епоха мисленето успя да издигне съзнателната душа нагоре към духовната област, но същевременно и да я затрудни в проникването ѝ там. Едва сега живеем във времето, в което чрез науката една теория съзнателно отнема от човека неговия божествен произход, както и опитностите му, свързани с духовния свят. Това стана възможно тъкмо през епохата на съзнателната душа. Ето защо ариманическите духове се стремят да разпространяват сред хората учения, които затъмняват божественния произход на човека.

Разглеждайки тези течения, които се противопоставят на нормалното божествено човешко развитие, можем да посочим как човекът би трябвало да подреди живота си, за да не проспи именно това, за което говорях, и което трябва

да дойде като откровение в хода на общочовешката еволюция. В противен случай възниква голяма опасност. Човекът трябва да е наясно с тази опасност, защото иначе вместо значителното събитие, което мощно следва да навлезе в бъдещото изграждане на земното развитие, ще настъпи друго събитие, застрашаващо земната еволюция.

Определени духовни същества напредват в своето развитие благодарение на човека, като човекът се развива заедно с тях. Ангелите, които формират споменатите образи в човешкото астрално тяло, естествено не го правят като забавна игра, а преследват определени цели. Това, което целят и което трябва да бъде постигнато именно от земното човечество, би се превърнало в безсмислена игра, ако хората, след като вече са напреднали до степента на съзнателната душа, съзнателно пренебрегнат целия този процес. Тогава всичко би се превърнало в игра! Ангелите щяха само да се забавляват в една игра, касаеща развитието на човешкото астрално тяло. Само благодарение на факта, че всичко това наистина се осъществява сред човечеството, ние сме изправени пред нещо сериозно, а не пред някаква игра. От това можете да разберете, че работата на ангелите трябва да остане сериозна при всички обстоятелства. Замислете се само какво би се получило зад кулисите на съществуването, ако поради своя сънен унес хората превърнат работата на ангелите в игра!

И все пак какво ще се случи, ако земното човечество упорства и продължава да проспива решаващото духовно събитие на бъдещето? Ако хората проспят например средната част, касаеща религиозната свобода, ако те проспят повторението на Мистерията на Голгота в етерния свят, за което често съм говорил, тоест повторното идване на етерния Христос и другите неща, тогава това, което би трябвало да се постигне с образите в астралното тяло на човека, ще трябва да се осъществи от ангелите по друг начин. И ако, когато са будни, хората не позволят да бъде постигнато всич-

ко това в тяхното астрално тяло, в такъв случай ангелите ще се стремят да осъществят своите намерения с помощта на спящите човешки тела. Следователно това, което хората проспят в будното си състояние и поради това ангелите не успеят да го осъществят, ще трябва да се постига с помощта на оставащите в леглото физически и етерни човешки тела по време на нощния сън. Там ангелите ще трябва да търсят силите за постигане на своите цели. Това, което е невъзможно да се постигне с будните хора, докато будните им души се намират вътре в етерното и физическото тяло, ще трябва да се постига със спящите етерни и физически тела, когато хората, които трябва да са будни, всъщност спят и азът и астрално тяло се намират извън физическото и етерното им тяло.

Ето коя е голямата опасност за епохата на съзнателната душа. Става дума за онази опасност, която все още би могла да настъпи, ако хората не пожелаят да се обърнат към духовния живот преди началото на 3-то хилядолетие. Както е известно, 3-то хилядолетие започва през 2000 година. Все още би могло да се случи, че това, което би трябвало да бъде постигнато от ангелите, да стане не чрез будния човек, а чрез спящите тела на хората, така че ангелите да изтеглят цялата си работа извън астралното тяло на човека и да я потопят в етерното тяло, за да осъществят своите намерения. В този случай човекът изобщо няма да участва във всичко това. То би трябвало да се осъществи в етерното тяло, именно за да се избегне присъствието на човека, защото ако присъства, бидейки буден, той ще пречи на ангелите.

Сега развих пред вас само общата идея във връзка с тези неща. Обаче какво би настъпило, ако се наложи ангелите да се заемат с такава работа без участието на човека, да се заемат с нея в етерните и във физическите тела на хората, докато те спят? По този начин в еволюцията на човека неизбежно ще настъпят три неща. На първо място, в спящите човешки тела, тъкмо докато човекът спи, без да присъства

със своя аз и с астралното си тяло, ще възникне нещо, което той просто ще намира не по свободна воля, а ще го заварва сутрин, когато се пробужда. Той винаги ще го заварва. Така то ще се превърне в инстинкт, вместо в свободна съзнателна дейност, и по този начин ще оказва вредно въздействие. И наистина има опасност да станат вредни определени инстинктивни познания, които трябва да се появят в човешката природа и които са свързани с тайната на раждането и зачатиято, с целия сексуален живот, ако настъпи посочената опасност чрез определени ангели, които тогава сами ще претърпят известно изменение, за което не мога да говоря, понеже това изменение спада към онези по-висши тайни на науката за посвещението, за които днес все още не бива да се говори. Може само да се добави, че това, което би настъпило в хода на общочовешката еволюция, се състои в следното: Вместо в ясно, будно съзнание и носейки полза, определени инстинкти от областта на сексуалния живот, на сексуалната природа ще се проявят по разрушителен начин. Тези инстинкти ще доведат не просто до някакви заблуждения, а ще нахлуят в социалния живот, създавайки там определени социални структури. Преди всичко чрез това, което навлиза в човешката кръв като резултат от сексуалния живот, те ще подтикват хората не да изграждат братство на Земята, а непрекъснато да се бунтуват срещу братството. Това обаче ще се превърне в инстинкт.

Следователно идва решителният момент, когато може да се тръгне напред – тогава трябва да се внимава; или да се тръгне назад и сънят да застигне човека, но тогава на преден план ще излязат определени инстинкти и тези инстинкти ще са ужасяващи.

А какво ще кажат тогава представителите на естествените науки, когато тези инстинкти вземат връх? Представителите на естествените науки ще кажат: „Това е природна необходимост. Всичко това трябва да се появи, защото е част от общочовешката еволюция“.

Хората не могат да се произнасят върху тези неща въз основа на естествените науки, защото от естественонаучна гледна точка е еднакво добре доказуемо както евентуалното превръщане на хората в ангели, така и превръщането им в дяволи. И при двете положения естествените науки ще твърдят едно и също: Всичко това е последица от предходната еволюционна степен – великата мъдрост на причинно-следственото мислене! Естествените науки няма да забележат абсолютно нищо от събитието, за което говоря, понеже те напълно естествено ще разглеждат като природна необходимост всички случаи, при които хората стават наполовина дяволи поради своите сексуални инстинкти. Следователно този въпрос не може да бъде поставен пред естествените науки, защото каквото и да се случи, то ще намери своето обяснение. Подобни процеси могат да бъдат обяснявани само от гледната точка на духовното, свръхсвещивното познание.

Това е едното. Второто е, че тази работа – предизвикваща изменения за ангелите – ще има и друга последица за човечеството. Хората ще стигнат до инстинктивно познание за определени лечебни средства, до вредно познание за определени лечебни средства. Всичко, свързано с медицината, ще претърпи небивал подем в материалистически смисъл. Хората ще получат инстинктивен достъп до лечебната сила на определени субстанции и определени практики, с което ще предизвикат неописуеми увреждания, обаче ще ги квалифицират като полезни за здравето. Те ще наричат болния организъм „здрав“, понеже ще виждат, че съответният човек изпада в състояние, което му харесва. На хората просто ще им доставя удоволствие, че в резултат на определени практики някой може да изпадне в нездравословно състояние. Следователно в подем ще се окаже тъкмо познанието за лечебната сила на определени процеси, на определени практики, но всички те ще бъдат насочвани в крайно опасна посока. Защото благодарение на известни инстинкти хората

преди всичко ще узнаят, че определени субстанции и определени практики предизвикват болести и съгласно напълно егоистичните си мотиви ще могат да предизвикват болести, ще могат и да не ги предизвикват.

Третото, което ще настъпи, е следното: Хората ще опознаят определени сили, чрез които, бих казал, чрез съвсем леки усилия, чрез хармонизиране на определени трептения, светът ще бъде завладян от колосалните сили на машините. По напълно инстинктивен начин хората ще достигнат до донякъде духовно направляване на машините, на механичните уреди, но така, че цялата техника ще започне да функционира в безредие и хаос. Но тези безредие и хаос ще обслужват много добре егоизма на хората и ще им доставят удоволствие.

Това е само малка част от конкретното разбиране за еволюцията на битието, само малка част от разбирането на живота, която всъщност може да оцени само онзи, който е наясно, че бездуховното вникване в живота чисто и просто не е в състояние да даде някакво разумно обяснение за нещата. Ако някога на преден план излязат примерно болестотворна медицина, ужасяващо объркване на сексуалните инстинкти или някакви ужасяващи механизми за използване на природните сили – разчитащи главно на човешките духовни способности, – тогава един бездуховен светоглед не ще може да проникне във всичко това, не ще може да забележи как хората се отклоняват от верния път, също както спящият, докато спи, не може да види приближавания се крадец, който иска да го ограби, а едва по-късно, пробуждайки се, разбира какво се е случило. Естествено това ще бъде твърде неприятно пробуждане за човека. Но оставайки привидно буден, той ще се наслаждава, когато инстинктивно разширява познанието си за лечебните сили на определени процеси и определени субстанции, ще изпитва удоволствие, следвайки обърканите си сексуални инстинкти, дори ще възхвалява това объркване като

висш израз на свръхчовека, стоящ над предразсъдъците и пристрастията. В известен смисъл грозното ще изглежда красиво, а красивото – грозно и никой няма да забелязва нищо, понеже всичко ще се разглежда като природна необходимост.

Но всичко това би било отклонение от пътя, който същинското човешко същество има да извърви в хода на еволюцията.

Вярвам, че ако човекът постигне усещане за това, как духовната наука прониква в цялостния мироглед на хората, той ще прояви и сериозността, необходима за оповестяване на такива истини, каквито изнасяме днес, и че от всички тези неща ще почерпи това, което всъщност трябва да произтича от всяка духовна наука, а именно едно истинско задължение, задължение в името на самия живот. Където и да се намираме, каквото и да вършим в света, всичко се свежда до това, непрекъснато да помним, че нашите действия трябва да бъдат проникнати и озарени от антропософското съзнание. По този начин даваме своя принос за правилното развитие на цялото човечество.

Хората напълно се заблуждават, когато вярват, че истинската духовна наука, разбрана сериозно и достойно, понякога би могла да ги отклони от практическата, интензивна работа в обикновения живот. Истинската духовна наука прави точно обратното – тя прави хората будни за онези неща, които днес изнасям пред вас.

Скъпи мои приятели, някой би могъл да попита: А всъщност будният живот не е ли вреден за съня? Ако допуснем сравнението, че спрямо обикновената будност проглеждането в духовния свят е още по-силно пробуждане, както и обикновената будност е пробуждане от съня, тогава, за да разберем сравнението, можем също да поставим въпроса: Може ли понякога будният живот да се окаже вреден за съня? Да, особено когато будният живот не е съвсем порядъчен. Ако някой подрежда добре будния си живот, тогава

сънят му е здрав, а ако някой в будния си живот е отегчен, ленив и бездеен, тогава сънят му е нездравословен. Така стоят нещата и по отношение на онзи буден живот, до който стигаме благодарение на духовната наука. Ако чрез духовната наука изградим в себе си правилно отношение към духовния свят, тогава – също както порядъчният буден живот гарантира здрав сън – чрез правилното отношение към духовния свят ще бъдат насочвани във вярната посока и нашите интереси, свързани с обикновения сетивен живот.

Който разглежда живота на нашето време и вниманието му не е будно, той чисто и просто спи. Колко се хвалеха някои хора през последните десетилетия със своята „житейска практика“! Накрая се стигна дотам, че през последните десетилетия навсякъде в обществото ръководните места заеха тъкмо онези, които в най-голяма степен презират идейното, духовното. И хората продължиха да хвалят своята житейска практика, докато не тласнаха човечеството в пропастта. Но сега именно някои от тях – повечето го правят съвсем инстинктивно – започнаха да гратат: Трябва да дойде ново време, трябва да се появят нови идеали! Но това си остава грачене! И ако процесите настъпят инстинктивно, без съзнателното изживяване на духовната наука, те по-скоро биха ни довели не до устойчив еволюционен преход, а до разпад на онова, което трябва да бъде изживяно в пълна будност. Който днес декламира пред хората тези едни и същи изтъркани думи, може понякога да срещне и одобрение. Но хората трябва да се научат и на още нещо – да се вслушват в по-различни думи, в по-различни призиви, за да може отново да изникне нов социален космос от хаоса.

Ако в която и да е епоха хората, които би трябвало да са будни, пропуснат да са будни и не разпознаят това, което е трябвало да се случи, тогава не се случва нищо действително, а наоколо започва да кръжи призрактът на предходната епоха, както става сред много от религиозните общности, сред които се настаняват призраците на ми-

налото, както например призрактът на древния Рим, който все още господства в нашия юридически живот. В епохата на съзнателната душа тъкмо в това отношение духовната наука трябва да направи човека свободен, да го улесни в наблюдаването на един духовен факт: Какво върши ангелът в нашето астрално тяло? Да се говори абстрактно за ангели и т.н., е само начало.

Напредъкът ще се състои в следното: Занапред ще трябва да говорим конкретно, засягайки най-близките въпроси, отнасящи се именно до нашата съвременна епоха. Тези въпроси ни засягат, понеже в астралното ни тяло ангелите формират определени образи и занапред чрез съзнателната душа тези образи ще изграждат цялостния ни облик. Ако нямахме съзнателната душа, нямаше да има нужда да се грижим за нищо, тогава биха се появили други духове, други йерархии, които да осъществят това, което върши ангелът. Но тъй като ние трябва да развием съзнателната душа, не се появяват никакви други духове, за да осъществяват това, което твори ангелът.

Естествено ангелите са имали своите занимания и през египетската епоха. Но скоро след това се появяват и други духове, така че атавистично-ясновиждащото съзнание на човека постепенно се помрачава. Следователно, тъй като хората са виждали всичко това в своето атавистично ясновидство, те са изтъкали едно було, едно тъмно було, което скрива от тях действията на ангелите. Но сега човекът трябва да повдигне булото. Той не бива да проспива това, което ще бъде внесено в неговия съзнателен живот през епохата, която ще приключи още преди края на 3-то хилядолетие. Нека от антропософски ориентираната духовна наука да извличаме не само различни учения, нека да извличаме от нея също и решения! Точно те ще ни дават силата да бъдем наистина будни хора.

Защото ние можем да си изградим навика да бъдем будни. Можем да обгръщаме с внимание едни или други

неща. Можем да започнем примерно с онази будност, която да ни позволи да виждаме как всъщност не минава нито ден, през който в живота ни да не стане някакво чудо. Можем изцяло да обърнем последното изречение и да кажем: Ако през който и да е ден не открием някакво чудо в нашия живот, това означава единствено, че сме го изгубили от погледа си.

Опитайте се някоя вечер да проследите досегашния си живот и ще откриете в него някакво малко или голямо събитие, за което ще трябва да признаете: Да, колко е забележително, че това се е случило в моя живот! Вие ще стигнете до това признание само ако размишлявате достатъчно задълбочено, само ако обгръщате житейските събития с достатъчно ясен душевен поглед.

Но в обикновения живот това просто не се прави, защото в обикновения живот никой не задава въпроса: Какво примерно е възпрепятствано чрез това или онова събитие?

В повечето случаи не се тревожим относно нещата, които са били възпрепятствани и които – ако бяха се случили – коренно щяха да променят нашия живот. Зад тези неща, които по някакъв начин са били отстранени от живота ни, се крие извънредно много от това, което ни възпитава в будност. „Какво ли е могло да ми се случи днес?“ – Ако си задавам този въпрос всяка вечер и после разглеждам отделните събития, които биха имали едни или други последици, към тези въпроси се прибавят и такива размишления върху живота, които внасят истинска будност в моята самодисциплина. И това е нещо, което може да постави ново начало и което само по себе си вече ни води все по-нататък, като накрая стигаме дотам, не просто да отбележим какво означава в нашия живот примерно, че сме поискали да излезем от къщи в десет и половина часа преди обяд и че в последния момент е дошъл някакъв човек, който ни е задържал и ние сме се ядосали, че ни е задържал, без да се питаме какво би могло да се случи, ако действително бяхме излезли в точ-

ното време, което сме били запланували. Точно този въпрос не си задаваме: Какво се е променило в този случай?

Върху всички тези неща вече съм говорил тук. От наблюдението на негативното в нашия живот, което обаче свидетелства за мъдрото насочване на живота ни, до наблюдението на творящия и действащ ангел в нашето астрално тяло има пряк път, много пряк и сигурен път, по който можем да вървим напред.

КАК ДА НАМЕРЯ ХРИСТОС?

Цюрих, 16 октомври 1918 г.

Днес бих искал да говоря по-конкретно за различни неща, свързани с начина на изживяване на Мистерията на Христос, който трябва да се подготви чрез такива духовни идеали, каквито напоследък описах, като направя връзка с разглежданията – с които се занимавахме предишната седмица – за участието в духовния свят, към което човешката душа трябва да се стреми в бъдеще.

Когато разглеждаме човека духовнонаучно, това първоначално е информация, която в по-нататъшното разглеждане днес ще се изясни още повече. Ако наблюдаваме духовнонаучно душевния живот на човека, както ни е възможно със средствата на днешната духовна наука, можем да кажем, че в този душевен живот, доколкото, от една страна, е свързан с телесния живот, а от друга – с духовния, протича една троичност, троен стремеж към свръхсетивния свят. Този троен стремеж към свръхсетивния свят всъщност трябва да бъде отречен, ако човек изобщо не пожелае да узнае за него. Човекът има стремеж да опознае това, което най-общо се нарича божествено. Той проявява и втори стремеж – естествено ние говорим за човека в настоящия му период на развитие – да опознае Христос. И третият стремеж е да опознае това, което обикновено се нарича дух или Светият дух.

Знаете, че има хора, които отричат тези стремежи. Известно е, че именно през 19-то столетие, когато нещата поне в европейската култура достигнаха своята кулминация, хората изобщо отрекоха божественото в света.

Понеже в духовната наука не можем да се съмняваме в божественото, което, ако бива така да кажем, живее в свръхсетивното, можем да запитаем духовнонаучно: Кое води човека до отричане на божественото, на това, което в

троичността се нарича Бог Отец? Духовната наука ни показва, че когато някой човек отрича Бог Отец, тоест изобщо божественото в света, онова божествено, което например се признава и в юдаизма, в тялото му се получава истински, реален физически дефект, физическо заболяване, физически недостатък. Да бъде човек атеист, за духовнонаучния възглед означава, че в някакво отношение той е болен. Разбира се, това е болест, която лекарите не лекуват, те самите често страдат от нея, болест, която не се признава като такава от днешната медицина. Но тя е болест, която духовната наука открива в човека, когато той отрича това, което би трябвало да чувства не чрез душевната си конституция, а чрез телесната. Ако отрича, че божественост прониква света, което му показва здравословното чувство на тялото, според духовнонаучните разбирания той е болен, телесно болен.

Срещат се много хора, които отричат Христос. Отричането на Христос се тълкува от духовната наука като нещо, което е въпрос на съдбата и засяга човешкия душевен живот. Да се отрича Христос трябва да бъде наречено нещастие от духовната наука. Да се отрича Бог Отец е болест, да се отрича Христос е нещастие. Да се намери Христос принадлежи към съдбата и това в известен смисъл е нещо, което трябва да се намира в кармата. Да нямаме никакво отношение към Христос е нещастие. Да отричаме духа или Светия дух означава затъпялост на собствения ни дух. Човекът се състои от тяло, душа и дух. Той може да има в себе си дефект по отношение на всяка от трите същности. При атеизма съществува истински физически болестен дефект във връзка с божественото. Да не намериш в живота онази връзка със света, която довежда до познаването на Христос, е по-скоро нещастие. Да не можеш да намериш духа в собствената си душа, е затъпялост, в известен смисъл идиотизъм, дори фин и непризнат идиотизъм.

Но става дума да се постави въпросът: Как човекът да намери Христос? Днес искаме да говорим за това

намиране на Христос, което в хода на живота може да се постигне в собствената човешка душа. Често от действително сериозно търсещи души се чува въпросът: Как да намеря Христос? Да се занимаем с този въпрос и да намерим разумен отговор изобщо е възможно само ако го разгледаме в известна историческа връзка. Нека поставим пред душата си исторически взаимовръзки, които в края на днешното обсъждане да ни доведат до отговора на въпроса: Как да намеря Христос? Знаем, че, разгледано духовнонаучно, нашата историческа епоха започва през 15 век. Ако искаме да определим приблизително време, можем да посочим 1413 година. Но ако не желаем да фиксираме такива дати, можем да кажем, че през 15 век душевният живот на човечеството стана такъв, какъвто е днес. Ако това не се признава в по-новата история, причината е, че по-новата история разглежда единствено външните факти и няма никакво понятие в своята същност на *fable convenue*, че до преди 15 век хората са мислели съвсем различно, чувствали са различно, действали са различно съгласно вътрешните си импулси, били са коренно различни в душевния си живот, по-различни от душевния живот на настоящия човек. Периодът, приключил през 1413 година, е започнал през 747 година преди Христос, тоест през 8 век преди новата ера, така че това, което духовнонаучно наричаме гръцко-латински културен период, се простира между 747 г. пр. Хр. и 1413 година. През този културен период, по точно през първата третина от него, се извършва Мистерията на Голгота.

Както знаете, в течение на столетията за много хора Мистерията на Голгота е средищната точка на цялото им чувстване, на цялото им мислене. По времето, предхождащо новата културна епоха, тоест от 15-то, 16-то столетие нататък Мистерията на Голгота бива разбираана от душата по-скоро по чувство. Тогава започва периодът от развитието, в който сред широките народни маси започват да се четат Евангелията. Но тогава започва също и спорът дали

Евангелията наистина са исторически документи. Знаете, че този спор се разгаря и до наше време, като достига своята кулминация. Днес няма да се занимаваме с отделните фази на този спор, който играе особено голяма роля в средите на протестантската теология, а искаме само да поставим пред душата си това, което може да се каже относно Мистерията на Голгота и по-точно какво всъщност се цели да бъде постигнато с този спор.

През материалистическата епоха хората свикнаха да искат да доказват всичко по материалистически начин. В историята „доказване“ се нарича това, което се описва в документи. Където съществуват писмени документи, се предполага, че историческото събитие, за което говорят тези документи, наистина се е случило. Такава доказателствена сила вероятно не може да се припише на Евангелията. От моята книга „Християнството като мистичен факт“ знаете какво представляват Евангелията. Те са нещо напълно различно от исторически документи, те са инспирационни книги. В миналото са били смятани за исторически документи, но чрез задълбочено изследване е станало ясно, че не са исторически документи. Открито бе също, че и останалите описания, които се намират в Библията, не са исторически документи. И един известен теолог, неправилно признат теолог, *Адолф Харнак*, в резултат от по-новите изследвания на Библията установи, че това, което исторически е възможно да се знае за личността на Исус Христос, може да бъде написано на четвърт страница. Но, ако мога да се изразя така парадоксално, не е вярно и че това, което би могло да се напише на тази четвърт страница, може да бъде исторически издържано! Вярно е само, че изобщо няма истински достоверни документи за Мистерията на Голгота. Когато човек като исторически изследовател днес запита дали Мистерията на Голгота може да се докаже исторически, от гледната точка на днешното историческо изследване трябва да се каже, че тя не може да бъде външно доказана.

Това обаче има своето основание. Мистерията на Голгота, бих искал да кажа, според решенията на божествената мъдрост, не трябва да се доказва външно материалистически по простата причина, че като най-важното събитие, случило се в земното развитие, Мистерията на Голгота може да се възприеме само по свръхсетивен начин. Този, който иска да намери някакво външно материалистическо доказателство, няма да го намери, а ще констатира, че няма такова. Човечеството трябва да бъде изправено пред решението да поеме задължението тъкмо по отношение на Мистерията на Голгота. Трябва да се обърнем към свръхсетивното или изобщо няма да можем да разберем нещо като Мистерията на Голгота. В известен смисъл Мистерията на Голгота трябва да принуди човешката душа да намери пътя от всички сетивни доказателства до свръхсетивното. Фактът, че Мистерията на Голгота не може да се докаже нито естественонаучно, нито исторически, има своите добри основания. Значимото на новата духовна наука ще бъде, че когато цялата външна наука, всички опиращи се само на сетивното науки ще трябва да си признаят, че нямат вече достъп до Мистерията на Голгота, когато дори и теологията, доколкото е критична, ще започне да се държи нехристиянски, духовната наука ще доведе хората до Мистерията на Голгота, но по свръхсетивен път, който често сме описвали.

Можем да се запитаме каква е била ситуацията на човечеството, когато през четвъртата следатлантска, гръцко-латинска културна епоха се е състояла Мистерията на Голгота.

Знаете какво означава тази епоха. С течение на времето човечеството се развива така, че в известна степен развива и различните съставни части от човешката природа. Знаете, че през египетско-халдейската епоха, която предхожда 747 година пр. Хр., в своето развитие човекът е бил въведен в това, което се нарича сетивна душа, в гръцко-латинската културна епоха – в разсъдъчната душа, а от 1413 година на-

сам в нашата пета следатлантска епоха – в така наречената съзнателна душа. Така че можем да кажем: Същността на гръцко-латинската култура от 747 година пр. Хр. до 1413 година се състои в това, че човечеството се възпитава – ако бива да употребим този израз на Лесинг – в свободното разполагане с разсъдъчната душа.

Нека се запитаме: Кога е средата на тази епоха? Можем да пресметнем, че средата на тази епоха, която трае от 747 г. преди Мистерията на Голгота до 1413 година, е 333 година след раждането на Исус Христос – времето, до което разсъдъчната душа се развива прогресивно, а след това започва нейното регресивно развитие. Годината 333 следователно е много важен момент в човешкото развитие, средата на гръцко-латинската културна епоха. Триста тридесет и три години преди тази среда лежи раждането на Исус Христос, това, което е довело до Мистерията на Голгота.

Можем да оценим правилно цялата ситуация на човечеството само когато се запитаме: Какво би станало, ако не беше се извършила Мистерията на Голгота? Можем истински да оценим значението, което Мистерията на Голгота има за човечеството, когато запитаме какво щеше да се случи, ако тя не беше се извършила. Разбира се, и без Мистерията на Голгота, а само чрез собствените си елементарни сили човечеството щеше да стигне до средата на четвъртата следатлантска културна епоха – 333 година. То щеше от самото себе си да развие способностите, присъщи на разсъдъчната или чувстващата душа, и да ги притежава през следващите столетия.

Това съществено се променя чрез настъпването на Мистерията на Голгота. Случва се нещо много по-различно, отколкото би се случило, при това се случва нещо извънредно различно. Когато погледнем към Мистерията на Голгота и искаме да характеризираме това особено събитие, което дава смисъл на цялата Земя, установяваме, че има единствено свръхсетивен достъп до Мистерията на

Голгота, че до нея може да се достигне само по свръхсетивен път.

На какво всъщност се дължи това? Това се дължи на факта, че въпреки че през четвъртата следатлантска културна епоха, около 333 година човекът е стигнал до кулминацията на разсъдъчната душа във физическия си живот между раждането и смъртта, той е далеч от това да разбере естеството на Мистерията на Голгота с обикновените си човешки сили. Проблемът е, че ние действително можем да се развиваме и да стигнем до дълбока старост, но със силите, които се разгръщат в нас в резултат от телесното ни развитие между раждането и смъртта, не можем да разберем Мистерията на Голгота.

Оттам произтича фактът, че и съвременниците, които са обичали Христос, апостолите, са могли да разберат какво представлява Исус Христос, с когото са били заедно, само чрез това, че чрез атаквистичното си ясновидство са предчувствали кой се е намирал сред тях. Но чрез собствените си човешки сили е било невъзможно да го разберат. Също и авторите на Евангелията са ги написали с помощта на старите мистерийни средства. Те са писали тези могъщи Евангелия, изхождайки от старите атаквистични ясновидски сили, а не от природните човешки сили, от силите, които са се развили по естествен начин.

Но човешката душа продължава да се развива и след като е преминала през портата на смъртта. Тази човешка душа, която продължава да се развива, след като е преминала през портата на смъртта, израства в своите разсъдъчни сили и след смъртта. Тя все повече и повече се учи да разбира.

Интересно е, че съвременниците на Христос, които чрез своята любов към него са били подготвени за живот в Христос след смъртта си, всъщност едва през 3-то столетие след Мистерията на Голгота най-после напълно разбират Мистерията на Голгота, изхождайки от човешките си сили.

Следователно онези, които са живели с Христос като негови ученици и апостоли, умират и след смъртта силите им нарастват в духовния свят. Но до смъртта си те не постигат такова разбиране, каквото имат две столетия след нея. Едва във 2-то срещу 3-то столетие съвременниците на Исус Христос в духовния свят, в който човекът живее между смъртта и ново раждане, стигат дотам, да разберат чрез собствените си сили какво са преживели тук, на Земята, преди две-три столетия. И тогава от духовния свят те инспирират хората, намиращи се долу на Земята.

Прочетете от тази гледна точка това, което се разкрива като инспирации в правилния смисъл и което през 2-то и 3-то столетие е написано за Исус Христос от така наречените църковни отци, и ще узнаете как да се разбира написаното от тях. Каквото е било инспирирано от мъртвите съвременници на Исус Христос, е написано през 3-то столетие. Тези хора на 3-то столетие пишат за Исус Христос на особен език, който отчасти е неразбираем за днешните хора – за днешните хора ще говорим по-нататък.

Искам да спомена един човек, бих могъл да взема също и друг за пример, но сега искам да ви представя един човек, когото съвременната материалистическа култура презира, за когото тази материалистическа култура казва, че е изрекъл едно ужасно изречение: *Credo quia absurdum est** – вярвам в това, което е глупаво, а не в онова, което е разумно. Искам да ви представя Тертулиан.

Когато се говори за Тертулиан, живял приблизително по времето, когато започват инспирациите отгоре от мъртвите съвременници на Исус Христос, и който, доколкото му е възможно като човек, е приел тези инспирации, когато човек наистина чете Тертулиан, добива специфично впечатление. Разбира се, той пише, както е трябвало да пише според своето човешко конституционно устройство. Някой

* от лат. буквално: Вярвам, защото е абсурдно – бел. пр.

би могъл да има инспирации, но те винаги да се показват по начин, по който само той може да ги възприеме. Така и Тертулиан не предава съвсем чисто инспирациите. Той ги предава така, както може да ги изрази чрез човешкия си мозък, първо, защото е живял в смъртно тяло и второ, защото в известен смисъл е бил страстен и фанатичен. Той пише, както може, но се получава нещо забележително, ако се разглежда от правилната гледна точка.

От тази гледна точка Тертулиан застава като римлянин с не особено голямо литературно образование, но като писател с величествена сила на словото. Човек може да каже, че Тертулиан преобразява латинския език, като го прави подходящ за християнството. Той пръв открива възможността да възпламени този най-прозаичен, най-непоетичен език, този чисто риторичен латински език с такъв темперамент и с такава свещена страст, че в произведенията му наистина има непосредствен душевен живот, особено в „De carne Christi“* или в произведението му, в което се опитва да отхвърли всичко, за което обвиняват християните. Тези произведения са написани със свещен темперамент и величествена сила на словото.

Като римлянин Тертулиан е без предубеждения по отношение на своята собствена римска принадлежност – това може да се види в „De carne Christi“. Той употребява внушителни думи, когато защитава християните при преследването им от римляните. Темпераментно осъжда мъченията, на които са били подложени, за да се отрекат от Христос Исус, като казва: „Не доказват ли вашите действия като съдии на християните, че не сте прави? Вие трябва да промените цялото си досегашно съдопроизводство, да не го прилагате, когато съдите християните. Чрез мъченията обикновено принуждавате даден свидетел не да отрича, а да признае истината, като каже какво мисли. При христи-

* За плътта Христова – бел. пр.

янина правите обратното. Вие го измъчвате, за да отрече каквото мисли. Като съдии на християнина се държите противоположно на начина, по който се държите иначе. Иначе чрез измъчванията искате да узнаете истината. При християнина искате да узнаете лъжи.“ По подобен начин, с думи, които действително са точни и остри като нож, Тертулиан говори за всичко.

При това може да се каже, че е бил смел и силен мъж, който прозира и показва празнотата на римското богослужение, и освен това е бил човек, който във всичко написано от него доказва отношенията си със свръхсетивния свят. Той говори за свръхсетивния свят така, че човек вижда, че този мъж знае какво означава да се говори за него. Той говори за демони така, както говори за познатите му хора. Например говори за демоните така, че казва: „Попитайте демоните дали Христос, този, за когото християните твърдят, че е истински бог, наистина е истински бог! Изправете пред един истински християнин някой обсебен, чрез когото говори някой демон и ще видите, че ако наистина го накарате да заговори, той ще ви признае, че сам е демон, защото казва истината.“ Тертулиан знае, че демоните не лъжат, когато ги питат. „Но когато християнинът ги запита правилно, демоните също ще ви кажат, че Христос е истинският Бог. Само че те го мразят, понеже се борят с него. Вие ще узнаете от демона, че той е истинският Бог.“ Следователно Тертулиан се опира не само на свидетелството на хората, а и на свидетелството на демоните. Той говори за демоните като за свидетели, които не само говорят, но също и признават, че Христос е истинският Бог. Всичко това Тертулиан го казва, като изхожда от самия себе си.

Когато човек опознае Тертулиан като писател, наистина има всички основания да запита: Какво всъщност е дълбокото душевно убеждение на Тертулиан, който е бил обхванат от току-що описаната инспирация? Това дълбоко душевно убеждение на Тертулиан е наистина поучително.

Защото той вече е предчувствал нещо, което всъщност е трябвало да се разкрие на човечеството доста време след неговата епоха. Той признава три принципа, касаещи човешката природа. Първо, човешката природа е такава, че каквато е била по онова време – времето на Тертулиан, края на 2-то столетие след Христос, – е можела да си позволи срама да отрече най-великото земно събитие. Ако човек следва само себе си, той не стига до най-великото земно събитие. Второ, неговата душа е много слаба, за да разбере това велико земно събитие. Трето, на човека му е било напълно невъзможно да има отношение към Мистерията на Голгота, следвайки само това, което му позволява неговото смъртно тяло.

Тези три неща са горе-долу признанието на Тертулиан. Изхождайки от тези три неща, Тертулиан произнася думите: „Божият син беше разпнат на кръста. Това не е позор, понеже е позорно. Той също така умря. Точно затова е вярно, защото е глупаво, безразсъдно.“ „*Prorsus credibile est, quia ineptum est*“, затова е за вярване, защото е безразсъдно. Това изречение го има при Тертулиан. Другото изречение, което светът му приписва „*Credo, quia absurdum est*“ не се среща никъде, нито при Тертулиан, нито при някого друго от църковните отци. Но изречението, което сега произнесох, е написано от него. Повечето хора не познават нищо от Тертулиан, освен това изречение, което не е вярно. Трето: „А погребеният е възкръснал“, казва Тертулиан, „защото е невъзможно. Ние трябва да го вярваме, защото е невъзможно.“

Това тройно изказване на Тертулиан, разбира се, се струва ужасно на модерния много интелигентен човек. Човек само трябва да си представи един днешен чисто материалистически образован човек, който чува някого да казва: „Христос е разпнат на кръста, ние трябва да вярваме в това, защото е срамно, позорно. Христос е умрял, ние трябва да вярваме в това, защото е безразсъдно. Христос наистина е

възкръснал, ние трябва да вярваме, защото е невъзможно“. Нека само си представим какво би могъл да разбере един истински съвременен монист от такива изречения.

Какво обаче има предвид Тертулиан? Точно чрез своите инспирации той е станал истински познавач на човека и познава какво представлява човешката природа по тогавашното време. Хората навлизат в четвъртата следатлантска, гръцко-латинската културна епоха. Точно толкова години, с колкото Мистерията на Голгота предхожда средата на този период – 333 години, точно толкова години след тази среда известни духовни сили са възнамерявали да отклонят земното развитие в съвсем друга посока от тази, в която е било насочено, понеже се е извършила Мистерията на Голгота. Триста тридесет и три години след 333 г. е 666 г., тази година, за която авторът на Апокалипсиса говори с голяма вътрешна жар. Прочетете въпросните места, където авторът на Апокалипсиса говори за отнасящото се до 666! Съгласно намеренията на някои духовни същества с човечеството е трябвало и е щяло да се случи нещо, ако не е била извършена Мистерията на Голгота. Низходящият път, отреден на човечеството от 333 година, тоест от кулминацията на културата на разсъдъчната душа нататък, е щял да се използва, за да се измести развитието на човечеството в съвсем различна посока от тази, която е трябвало да поеме в развитието си съгласно намеренията на онези божествени същества, свързани с него от началото на сатурновата епоха.

Това е щяло да стане поради факта, че се е възнамерявало чрез един вид откровение още през 666 година да се даде на човечеството нещо, което едва по-късно е трябвало да се появи в него, тоест съзнателната душа. Ако това би станало, ако наистина се бяха изпълнили намеренията на определени същества, противодействащи на човешкото развитие и искащи да го завладеят, през 666 година човечеството щеше да бъде изненадано, като му бъде дарена

съзнателната душа, каквато следва да бъде едва много по-късно след нашата епоха.

На тази основа почива това, което тези враждебни на човеколюбивите богове същества винаги правят, а именно, че искат да изместят в един ранен момент от човешкото развитие, когато човечеството още не е узряло, това, което добре настроените към човека духовни същества искат да направят за него на по-късен етап. А именно това, което би трябвало да се случи едва в средата на нашата епоха, 1080 години след 1413 година, тоест чак през 2493 година – тогава човекът би трябвало да е напреднал в съзнателното разбиране на собствената си личност, – да се инжектира в човека чрез ариманическо-луциферическите сили още през 666 година.

Какво се е целяло да бъде постигнато от страна на тези същества? Чрез това те са искали да дадат на човека съзнателната душа, но като му внедрят една природа, която да направи невъзможно той да намери своя по-нататъшен път към Духа-себе, Духа-живот и Човека-дух. Целяло се е да се отреже бъдещото му развитие и човекът да поеме съвсем различен път на развитие.

Историята не се развива така, както е било предвидено в тази особена форма, в тази феноменална, величествена, ала дяволска форма, но въпреки това следите от нея са дали отражение в нея. Те са могли да окажат въздействие чрез това, че са се случили неща, за които може само да бъде казано: Хората ги правят на Земята, но всъщност винаги ги вършат като посредници, като дясната ръка на определени духовни същества, които искат да ги направят чрез хората. Такъв е император Юстиниан – посредник, проводник на определени същества. Като враг на всичко, наследено от висшата мъдрост на гръцката култура, през 529 година той затваря философските школи в Атина и мъдреците, притежаващи последните остатъци от гръцката ученост с висшето аристотелско-платоническо знание, са изгонени и бягат

в Персия. В Нисибис са избягали сирийските мъдреци, още когато Зено Исаурик през 5-то столетие също гони такива гръцки мъдреци от Едеса. Така, когато приближава 666 година, в персийската академия на Гондишапур се събира целият учен свят, дошъл от старата гръцка култура, нямаща никакво отношение към Мистерията на Голгота. В Гондишапурската академия са обучавали онези, които са били инспирирани от луциферически-ариманическите сили.

Ако заплануваното да стане през 666 година би се осъществило, е щяло да възпрепятства по-късното развитие и да внедри съзнателната душа в човечеството още през 666 година. Тогава през 7-то столетие съгласно намеренията на Академията на Гондишапур навсякъде са щели да се появят високообразовани и чрез своята висока образованост изключително гениални хора, които да странстват през Западна Азия, Северна Африка, Южна Европа, изобщо през Европа и навсякъде щяха да разпространяват културата от 666 година, която е била възнамерявана от Академията на Гондишапур. Тази култура е щяла да му донесе съзнателната душа и да направи така, че човекът изцяло да разчита на собствената си личност.

Това не успява да стане. Светът приема форма, различна от онази, която е щял да приеме, ако това е можело да се случи. Оттам целият натиск, който е щял да бъде упражнен върху западната култура от страна на Академията на Гондишапур, се притъпява. И вместо да се роди една мъдрост, в сравнение с която всичко, което днес знаем във външния свят, би било дреболия, вместо по духовен начин да се появи мъдрост чрез откровение, която далеч да надвишава всичко, което постепенно трябва да се овладее чрез експериментиране и чрез естествената наука до 2493 година, вместо произлязлото от една блестяща величествена ученост са останали само остатъци в донесеното от арабски учени в Испания. Но то вече е било притъпено. На негово място е останало мохамеданството, останал е Мохамед

мед с неговото учение и само ислямът е дошъл на мястото на това, което би се появило от Академията на Гондишапур. Чрез Мистерията на Голгота светът бива отклонен от тази гибелна за него насока.

Той е бил отклонен чрез това, че вече се е извършила не само Мистерията на Голгота, но тази Мистерия на Голгота се е извършила като събитие, което не може да бъде разбрано от обикновените човешки сили в живота до смъртта, поради което сред европейското човечество се появява точно това, което вече описах. Извършва се инспириране от страна на мъртвите, както виждаме при Тертулиан и при много други. Така разбирането на човека се насочва към Мистерията на Голгота и с това към нещо съвсем различно от произлизащото от Академията на Гондишапур. Разпространява се това, което възпрепятства онази висша, но дяволска мъдрост, която е целяла Академията на Гондишапур, но разпространяването на онази мъдрост е било възпрепятствано за доброто на човечеството. В човечеството проникват много неща, макар и променени чрез инспирациите на мъртвите, но въпреки това то е било опасно да не се излее върху него това, което е щяло да приеме с душата си, ако Академията на Гондишапур би успяла със своята политика.

Такива събития, като това, което се е целяло от Академията на Гондишапур, се случват, така да се каже, зад кулисите на външното световно развитие.

Те протичат в свръхсетивното. Хората са засегнати от тях, но събитията се случват предимно в свръхсетивното. И ние не можем да си създаваме преценки за такива събития, нито за това, което е било целено от Академията на Гондишапур, нито за събитието на Голгота, само по ставащото на физическия план. Ако искаме да ги охарактеризираме, трябва да ги потърсим в много, много по-значителни дълбочини, отколкото обикновено се смята.

В човечеството е останало нещо от това, което е щяло

да се случи и само е било притъпено, като от нещо величествено е останал единствено фантастичният ислям. Нещо наистина се случва с човечеството. Случва се, че човечеството, върху което някога е въздействал импулсът от Гондипур, този новоперсийски импулс, който донася отново импулса на Заратустра в неподходящо време, ако мога да се изразя така тривиално, цялото човечество получава една пукнатина чак до плътта си. По това време човечеството получава един импулс, достигащ до физическата плът, с който днес отново се раждаме – импулсът, който всъщност е еднакъв с това, което вече охарактеризирах. В човечеството е инжектирана болестта, която, ако се разрази, води до отричането на Бог Отец.

Моля правилно да ме разберете: Доколкото човечеството е цивилизовано човечество, днес то има „трън“ в тялото си. Свети Павел говори много за този „трън“. Човечеството има трън в тялото си. Свети Павел говори пророчески за това. Като особено напреднал човек той го е имал още по своето време, а другите го получават едва през 7-то столетие. Но ефектите от него все повече ще се разпространяват, ще стават все по-значителни. Ако днес срещнете някой човек, имащ този трън, изцяло обхванат от тази болест – защото това е трън във физическото тяло, това е истинска болест, – ще видите, че той е атеист, отрича Бог и божественото.

Предразположение към този атеизъм има всеки човек, който принадлежи към модерната цивилизация, но става дума само за това, дали той ще се поддаде на това предразположение. Човекът носи в себе си болестта, която го подтиква да отрече божественото, докато от собствената му природа всъщност следва да го признае. Тази природа в известен смисъл се е минерализирала, застинала е в развитието си, така че всички ние носим в себе си болестта, отричаща Бог.

Чрез тази отричаща Бог болест в човека стават някои

неша. Чрез тази отричаща Бог болест се създава по-силна притегателна връзка между душата на човека и неговото тяло, отколкото по-рано и отколкото всъщност е заложено в самата човешка природа. Душата е окована за тялото в по-голяма степен. И докато от собствената ѝ природа душата не е определена да взема участие в съдбата на тялото, тя стига до положението да взема все повече участие в съдбата на тялото и все повече да се обвързва с раждането, наследствеността и смъртта.

Мъдреците от Гондишапур още тогава са искали – в наше време отново го искат някои тайни общества, но в по-дилетантска форма – да направят хората велики, много мъдри за Земята, но с внедряването на тази мъдрост да принудят душата на човека да вземе участие в смъртта, така че тя да изгуби склонността си да участва в духовния живот и в следващите инкарнации, когато премине през портата на смъртта. Те са искали да отрежат по-нататъшното развитие на човека. Искали са да го спечелят за себе си, за съвсем друг свят, да го консервират през земния му живот, да го отклонят от задачата му на Земята, да го отклонят от това, което следва да учи в бавно постепенно развитие и чрез което да достигне до Духа-себе, Духа-живот и Човека-дух.

Човешката душа е щяла да се свърже със Земята повече, отколкото ѝ е било предопределено. Смъртта, предопределена само за тялото, в известен смисъл е щяла да стане съдба също и на душата. Срещу това се е въздействало чрез Мистерията на Голгота. Човекът би станал сроден със смъртта, но чрез Мистерията на Голгота бива предпазен от това сродство със смъртта. Ако определено течение в световното развитие, от една страна, предизвика по-силно сродство на душата с човешкото тяло, отколкото е било предопределено на човека, то Христос, за да въведе равновесие, свързва душата с духа повече, отколкото ѝ е било предопределено. Така чрез Мистерията на Голгота човешката душа е доближена до духа повече, отколкото ѝ е било предопределено.

Това ни прави способни правилно да разглеждаме в каква връзка се намира Мистерията на Голгота с най-вътрешните сили на човешката природа през хилядолетията. Трябва да можем да сравним отношението между тялото и душата, определено за човека от Ариман и Луцифер, с отношението между душата и духа, ако искаме да подходим към Мистерията на Голгота исторически правилно.

Католическата църква, която се е намирала много силно под въздействието на остатъка от импулса на Академията на Гондишапур, на Осмия вселенски събор в Константинопол през 869 година догматично определя, че няма да се вярва в духа, понеже тя не иска да разясни Мистерията на Голгота, а да разпростре мрак върху нея. Духът е премахнат от католическата църква през 869 година. Догмата, приета тогава, гласи, че няма да се вярва в духа, а само в тялото и душата, и че душата има нещо сходно с духа. Но че човекът наистина се състои от тяло, душа и дух, това е отречено от католическата църква. Това отричане в католическата църква се извършва директно под влиянието на импулса от Гондишапур. Историята наистина доста се различава от начина, по който я представят от една или друга страна за домашна употреба на хората, които някой иска да управлява.

Човекът бива сроден с духа чрез Мистерията на Голгота. Сега в него се намират две сили – силата, която го прави душевно подобен на смъртта и силата, която отново го освобождава от смъртта, вътрешно го извежда към духа.

Що за сили са това? Казах, че отричащото Бога в човека е вид болест. Предразположението е вид болест, която всички ние в цивилизованото човечество носим в нас и я дължим на нашето тяло. Да се отрече Бог е болест, казва духовната наука, но тази болест я имаме в себе си. И разбирайки себе си правилно, ние не отричаме Бог само тогава, когато отново го намерим чрез Христос. Нашето тяло е болно, когато отрича Бог, но имайки Христовата сила в себе си

като следствие от Мистерията на Голгота, ние имаме оздравителна, лечебна сила. Христос в най-дълбокия истински смисъл на думата е спасителят за всички нас, лечителят на болестта, която кара човека да отрича Бог. Христос е лекар. Той е лекар на скритата болест, която сега ви охарактеризирах.

Нашето време в много отношения е обновяване на онези времена, които протичат отчасти чрез Мистерията на Голгота, отчасти чрез станалото през 333 година, отчасти чрез случилото се през 666 година. Това има съвсем определени въздействия. Вие имате правилно отношение към Мистерията на Голгота само когато сте наясно, че тя не може да се разбере със силите, дадени на човека единствено чрез това, че до смъртта си той живее във физическо тяло. Дори съвременниците ѝ, апостолите са могли да разберат Мистерията на Голгота със свои собствени сили едва през 3-то столетие, следователно дълго след смъртта им.

Но всички тези неща се развиват, чрез всички тези неща се разиграва нещо. Извършено е следното: Днес се намираме в съвсем различно положение от съвременниците на Христос или от живеещите в следващите столетия до 7-то столетие. Ние живеем в петата следатлантска културна епоха и сме навлезли далеч навътре, живеем през 20-то столетие. От това следва, че когато се раждаме и като душа встъпим от свръхсетивния свят в сетивния, няколко столетия преди това изживяваме нещо в духовния свят. Както съвременниците на Мистерията на Голгота столетия след това достигат до пълно разбиране на Мистерията на Голгота, така преди да бъдем родени и то столетия преди да бъдем родени, ние изживяваме един вид огледална картина. Но това важи само за днешните хора. Когато днешните хора се раждат във физическия свят, всички носят със себе си нещо като отблясък от Мистерията на Голгота, като огледален образ на това, което човек е изживял в духовния свят столетия след Мистерията на Голгота.

Този, който не може да вижда свръхсетивно, естествено не може непосредствено да види този импулс, но всички могат да изживеят въздействието му в себе си. И когато го изживеят, намират отговор на въпроса: Как да намеря Христос?

Затова е необходимо следното: Човек намира Христос, когато има следното изживяване. Първо, изживяването, при което си казва: Искам да постигна такова самопознание, каквото ми е възможно съгласно цялата ми индивидуална човешка личност. Никой, който честно се стреми към това самопознание като човек, днес няма да си каже нещо различно от: „Не мога да схвана това, към което се стремя. Не го разбирам. Изпитвам безсилие пред него.“ Това изживяване е много важно. Това изживяване би трябвало да има всеки, който честно се съветва със самия себе си – то е известно чувство на безсилие.

Това чувство на безсилие е здравословно, понеже не е нищо друго освен усещането на болестта, а човек е истински болен, ако има някаква болест, но не я усеща. След като е изпитал безсилие да се издигне до божественото, в някой момент от живота си човек чувства в себе си болестта, за която говорих, която ни е внедрена. И когато почувства тази болест, той усеща, че чрез тялото, както е устроено днес, душата всъщност е осъдена да умре с него. Когато достатъчно силно се почувства това безсилие, идва обратът. Тогава идва другото изживяване, което ни казва: Ако не се отдадем на това, което сме в състояние да постигнем само чрез нашите телесни сили, а на това, което ни дава духът, можем да преодолеем вътрешната душевна смърт. Ние можем да получим възможност отново да намерим нашата душа и да я свържем с духа. Когато надделеem следите на безсилието, можем от самите себе си да почувстваме, от една страна, нищожността на битието, а от друга – превъзходството на битието. Можем да почувстваме болестта в нашето безсилие, но също и спасителя, когато вече сме

изживели безсилието и сме станали сродни със смъртта в душата си, можем да почувстваме лечебната му сила. Когато чувстваме спасителя, ние чувстваме, че носим нещо в душата си, което всеки миг може да възкръсне от смъртта в нашето собствено вътрешно изживяване. Търсейки тези две изживявания, ще намерим Христос в нашата собствена душа.

Това е изживяване, което предстои на човечеството. *Ангелус Силезиус* го казва, когато произнася многозначителните думи: „Кръстът от Голгота не може да те спаси от злото, ако не бъде издигнат също и в теб.“

Той може да бъде издигнат в човека, чувстващ двата полюса: безсилието чрез тялото си и възкресението – чрез своята духовност.

Вътрешното изживяване, състоящо се от тези две части, е това, което наистина насочва към Мистерията на Голгота. То е събитието, за което човек не може да се извини като каже, че няма развити свръхсетивни способности. Те не са необходими за това. Необходимо е човек наистина да се упражнява в самопознание и да има волята за самонаблюдение, волята и за преборване на онова високомерие, което днес се среща навсякъде и не оставя човека да забележи, че осланяйки се единствено на собствените си сили, той става много самонадеян. Ако поради високомерието си човек не може да почувства, че чрез собствените си сили стига до безсилие, не може да почувства нито смъртта, нито възкресението, тогава никога не може да осъзнае думите на *Ангелус Силезиус*: „Кръстът от Голгота не може да те спаси от злото, ако не бъде издигнат също и в теб.“

Но ако можем да изпитаме безсилие и преодолеем безсилието, ще имаме щастието да влезем в истински реални отношения с Христос Исус. Защото това изживяване е повторение на онова, което столетия преди това сме изживели в духовния свят. Ние трябва да го търсим като огледален образ в душата си на физическия план. Търсете

в себе си и ще откриете безсилието. Търсете и след като сте намерили безсилието, ще откриете освобождаването от безсилието, възкресението на душата в духа.

Но не се оставяйте да бъдете заблуждавани в това търсене чрез някои неща, които днес се проповядват като мистика или като някои позитивни вероизповедания. Когато например Харнак говори за Христос, това, което казва, не е истина по простата причина, че казаното за Христос – прочетете го сами – общо взето се казва за Бог. Това може да се каже също така за еврейския бог, за бога на мохамеданите и за всички други. И много от искащите днес да бъдат така наречените „пробудени“ казват: „Аз изживявам Бог в мен.“ Но те изживяват само Бог Отец и то в притъпен образ, понеже в действителност не забелязват, че са болни и говорят само по традиция. Нещо подобно например прави *Йоханес Мюлер*. Но всички тези хора нямат Христос, защото изживяването на Христос не се състои в изживяване на Бога в човешката душа, а от две неща – изживяването на смъртта в душата чрез тялото и възкръсването на душата чрез духа. И онзи, който казва на човечеството, че не само чувства Бог в себе си – както твърдят и чисто реторичните теософи, – а може да говори за двете събития, за безсилието и възкръсването от безсилието, той говори за истинското изживяване на Христос. Човекът обаче го намира, когато тръгне по свръхсетивен път към Мистерията на Голгота. Той сам намира силите, които подбуждат определени свръхсетивни сили и те го довеждат до Мистерията на Голгота.

Днес човек наистина на бива да се отчайва, че не може да открие Христос в непосредственото си изживяване, защото той ще го намери, когато намери сам себе си, но изхождайки от безсилието. Христовият импулс трябва да бъде предшестван от изживяването на цялото чувство на нищожност, което ни обхваща, когато без високомерие разгледаме собствените си сили. Някои умни мистици вярват, че е християнство, когато просто кажат: „Аз намерих вис-

шия аз, божествения аз в своя аз.“ Това не е християнство. Християнството трябва да се основава върху изречението: „Кръстът от Голгота не може да те спаси от злото, ако не бъде издигнат също и в теб.“

Дори и от отделните неща в живота може да се почувства колко правдиво е това, което казвам, и от тези единични неща в живота човек може да се издигне до голямото изживяване на безсилието и възкръсването от безсилието.

Скъпи приятели, хубаво би било, особено в нашето съвремие, ако хората можеха да открият например следното: Съвсем сигурно е, че в дълбините на човешките души се намира тенденцията да се казва истината. Но именно когато имаме намерението да кажем истината и сами се осъзнаем при това изговаряне на истината, можем да направим първата крачка към изпитване на безсилието на човешкото тяло спрямо божествената истина. В мига, когато наистина стигнете до осъзнаване относно казването на истината, стигате до нещо забележително. Поетът го е почувствал, като е казал: „Заговори ли душата, ах, душата вече не говори.“ По пътя, по който се превръща в говор това, което изживяваме като истина вътрешно в душата, то веднага заглъхва. То още не се умъртвява напълно в говора, но веднага заглъхва. И този, който познава говора, знае, че нищо не е правилното означение на някаква истина, освен собствените имена, които винаги назовават само едно нещо. Щом употребим общи, генерализирани имена, било съществителни, глаголи или прилагателни, ние вече не изговаряме истината напълно. Истината се състои в това да осъзнаем, че с всяко изречение всъщност се отклоняваме от нея.

Духовнонаучно ние се опитваме да възкръснем от признанието, че с всяко твърдение се казва неистина, като го правим по определен начин, който често съм характеризирал. Казвал съм, че в духовната наука често не е важно какво се казва – защото то също така ще попадне под пре-

ценката на това безсилие, – а как се казва. Опитайте се да проследите – можете да го направите и в моите книги – как всяко отделно нещо се характеризира от различни гледни точки, как винаги се прави опит едно нещо да се характеризира първо от една страна, а след това – от друга.

Само тогава можем да се доближим до нещата. Този, който вярва, че самите думи са нещо по-различно от евритмия, сериозно се заблуждава. Думите са само извършена от ларинкса и предизвикана във въздуха евритмия. Те са само жестове, само че не се правят с ръце и с крака, а с ларинкса. Трябва да осъзнаем, че с думите само насочваме към нещо и че спечелваме правдиво отношение към истината само когато виждаме в думите насоки към това, което искаме да изразим и че като хора живеем с другите така, че осъзнаваме как в думите се намират само указания. С това между другото искам също да посоча и евритмията, която превръща целия човек в ларинкс. Това означава, че чрез целия човек тя изразява това, което иначе изразява само ларинкът, за да почувстват хората, че правят само жестове също и когато изговарят звуците. Аз казвам „татко“, казвам „мама“. Когато обобщавам всичко, мога да се изразя правдиво само когато другият се вживее в тези неща заедно с мен, когато разбира жестовете, движенията. Само тогава ще възкръснем от безсилието, което изпитваме и по отношение на говора и ще празнуваме възкръсването, когато разберем, че още отваряйки уста, трябва вече да станем християни. Това, което е станало от словата, от логоса в течение на развитието, се разбира само когато словото отново се свърже с Христос, когато осъзнаем, че доколкото нашето тяло става инструмент на изговарянето, то притиска истината да слезе надолу, така че тя частично умира върху устните ни и ние я оживяваме отново в Христос, когато осъзнаем, че трябва да я одухотворим. Това означава да мислим едновременно и за духа. Не само да възприемаме говора като такъв, а мисловно да внесем вътре и духа. Това трябва да го учим, скъпи

приятели.

Не знам дали утре времето ще позволи да обърна внимание на тези неща също и в откритите лекции. Бих го направил, но първо искам да го кажа тук. Ако утре още веднъж го повторя, моля да не се учудвате. Искам да кажа това, което съм казвал на различни места.

Човек може да направи забележително откритие. Искам да илюстрирам това с един особен случай. Внимателно съм изучавал много интересните статии, написани от *Удроу Уилсън* – лекции за американската история, американската литература, американския живот. Може да се каже, че Удроу Уилсън величествено, мощно описва именно американското развитие, както протича от американския Изток към Запада. Той го описва съвсем като американец и тези написани като статии лекции са много въздействащи. Те се казват „Само литература“. Прочитайки тези статии, човек изучава американската същност – понеже Удроу Уилсън е типичен американец. Сравних обаче – сравнението може да се направи съвсем обективно – някои от статиите на Удроу Уилсън с изказвания например от *Херман Грим*, една личност, която е изцяло немец от 19 век, типичен средноевропейец от 19-то столетие, писател, който с начина си на писане ми е толкова симпатичен, колкото Удроу Уилсън ми е несимпатичен. Но нека оставим личното настрана. Обичам стила на Херман Грим и изпитвам нещо като антипатия към начина на писане на Удроу Уилсън, но въпреки това човек може да бъде напълно обективен. Типичният американец Удроу Уилсън пише просто блестящо, прекрасно тъкмо за развитието на американския народ. Но нещо друго ми направи впечатление, когато сравних статиите на Удроу Уилсън и на Херман Грим, където и двамата пишат за методите на историята. Изречения от Удроу Уилсън могат да се пренесат в статията на Херман Грим, думите са почти същите, които е написал Херман Грим. Но също и негови изречения могат да се пренесат в статиите на Удроу Уилсън – те напълно се

покриват. Всяко плагиатство е изключено. Изобщо не може да става и дума, че искам да посоча някакво плагиатство. Това е напълно изключено. Тук е точката, в която, без да се изпада в дребнавост, във филистерство, може да се научи много. Когато двама души казват едно нещо, то не е едно и също. Това става проблем. Какво забележително има в това, че всъщност много по-настоятелно, много по-сугестивно, отколкото Херман Грим някога е писал в своите „Методи на историята“, Удроу Уилсън описва своите американци и при това в неговото описание говори с изреченията на Херман Грим? Откъде произтича това? Това наистина става проблем.

Ако човек потърси, открива следното: Когато проследи стила на Херман Грим, вижда в написаното от него, че всяко изречение е извоювано лично индивидуално, от изречение на изречение всичко е извоювано лично индивидуално. Всичко се разкрива в светлината на културата на 19-то столетие, но произлиза непосредствено от съзнателната душа. Удроу Уилсън описва блестящо, но в подсъзнанието си е обсебен от нещо. Налице е демонична обсебеност. В неговото подсъзнание се намира нещо, което му подсказва онова, което пише. Демонът, който естествено по особен начин се проявява в един американец от 20-то столетие, говори от неговата душа. Оттам идва величественото, мощното.

Днес, когато ленивото човечество чете някъде нещо, често казва: „Това съм го чел там и там.“ То вижда само съдържанието. Сега обаче е времето, когато човечеството трябва да се научи, че не става дума толкова за съдържанието, а за това, кой го казва. Човекът трябва да се опознае по това, което казва, понеже думите са само жестове, но трябва да се опознае кой прави тези жестове. Това е нещото, в което човечеството днес трябва да се вживее. Тук се намира една страшно голяма мистерия на обикновения живот, скъпи приятели. Има голяма разлика дали всяко изречение

е извоювано чрез личния аз или се дава по някакъв начин отдолу, отгоре или отстрани. Даването действа дори по-сугестивно, понеже по отношение на извоюваното, човек отново трябва да си извоюва всяко изречение. Но приближава времето, когато ще се гледа не само голото дословно съдържание на това, което се намира пред душата, а ще трябва да се виждат преди всичко тези, които казват едно или друго; не външната физическа личност, а цялата човешко-духовна цялост.

Когато хората днес питат „Как да намеря Христос?“, трябва да се даде такъв отговор, защото Христос не може да бъде достигнат чрез някакво си философстване или чрез удобна мистичност. Той може да бъде достигнат само когато човек има смелостта да се постави непосредствено в живота. И в такъв случай също и по отношение на говора трябва да чувствате безсилие, в което ви поставя тялото поради факта, че е носител на говора и след това да почувствате възкресението на духа в словото. Това е. Не само „буквата убива, духът животвори“, който израз често се разбира погрешно, а още звукът убива и духът трябва първо отново да се оживи, като в отделното изживяване конкретно се направи връзка с Христос и с Мистерията на Голгота. Христос се намира в тази първа стъпка. Не само да се търси там, където се намират красиви думи и да се поглежда тяхното съдържание – днес хората са свикнали с това, – а да се търси в човешката цялост, да се търси как са произлезли думите от мястото, откъдето биват изговаряни. Това ще става все по-важно и по-важно. Ако някои между нас го обмислят, няма да чуваме вече така често хората да казват: Този говори напълно по антропософски или по теософски, трябва непременно да се прочете! Не става въпрос какви думи се намират там, а от кой дух произлизат. Не думи искаме да разпространяваме чрез антропософията, а нов дух, духа, който трябва да бъде всъщност духът на християнството от 20-то столетие нататък.

Това исках да прибавя, мои скъпи приятели. Щастлив съм, че успях да го свържа с изложеното тук преди осем дни и че отново можах да ви говоря за тези неща, отнасящи се до всички нас, и се надявам, че след кратко време отново ще можем да продължим разглежданията тук, в Цюрих. В този смисъл, когато пространствено сме разделени едни от други, нека не забравяме, че като антропософи оставаме и искаме да останем душевно свързани, верни на духа на човечеството, който действа и ни изпълва.

БЕЛЕЖКИ

КЪМ ТОВА ИЗДАНИЕ

Събраните в този том лекции бяха държани по времето на Първата световна война в различни градове на Германия и Швейцария. Те бяха изнасяни пред членове на Антропософското общество. В немските градове Нюрнберг, Хайденхайм, Улм и Хамбург в началото на лекциите от Рудолф Щайнер винаги се изговаряха следните възпоменателни слова:

„Скъпи мои приятели, през последните години вече свикнахме, преди да започнем нашите разглеждания, да споменем преди всичко онези наши човешки събрата, които в това тежко време се намират по бойните полета, по които сега се решава толкова много относно човешкото развитие, и ние споменаваме тези намиращи се навън хора по такъв начин, че призоваваме в началото на нашето разглеждане техните закрилящи ги духове.

Вие, бдящи над душите земни,
вие, в земните души творящи,
духове, закрилящи човешките души,
действащи с любов от мировата мъдрост,
чуйте ни молбата, любовта ни вижте, тя желяе,
на духа отдадена и прашаща любов, да се съедини
с ваште силови помагачи лъчи.*

Die ihr wachet über Erdenseelen,
Die ihr webet an den Erdenseelen,
Geister, die ihr über Menschenseelen schützend
Aus der Weltenweisheit liebend wirkt:
Höret unsre Bitte, schauet unsre Liebe,
Die mit euren helfenden Kräftestrahlen sich
Einen möchten: Geist-ergeben, Liebe-sendend.

И като се обръщаме към закрилящите духове на онези, които

* превод Христо Маринов – бел. ред.

вследствие на събитията вече са преминали от другата страна на портата на смъртта:

Вие, бдящи над душите в сфери
и творящи във душите в сфери,
духове, закрилящи човешките души,
действащи, обичайки, от мировата мъдрост,
чуйте ни молбата, вижте любовта ни, тя желае,
чувстваща духа, излъчваща любов, да се съедини
с ваште силови помагачи потоци.*

Die ihr wachet über Sphärenseelen,
Die ihr webet an den Sphärenseelen,
Geister, die ihr über Seelenmenschen schützend
Aus der Weltenweisheit liebend wirkt:
Höret unsre Bitte, schauet unsre Liebe,
Die mit euren helfenden Kräfeströmen sich
Einen möchten, Geist-erahnend, Liebe-strahlend.

И духът, към който се стремим да се приближим чрез нашата духовна наука, духът, който за доброто на Земята и човечеството искаше да даде свобода и прогрес чрез Мистерията на Голгота, нека бъде с вас и с вашите тежки задължения.“

Литература:

Бернските и Цюрихските лекции са стенографирани от професионалната стенографка Хелене Финкх, останалите – от госпожа Хеда Хумел. Само стенографът на Хамбургската лекция не е известен. Напечатването се извърши въз основа на текстовете, преведени от съответните стенографи.

Заглавието на книгата съответства на лекцията от 10 февруари. То е избрано от издателя на 1-то издание от 1969 година.

Заглавията на лекциите не са дадени от Рудолф Щайнер. Тези от 10 февруари, 30 април и 16 октомври 1918 г. са дадени от Мари Щайнер, а останалите – от издателите на този том от Събраните съчинения.

* превод Христо Маринов – бел. ред.

КЪМ ТЕКСТА

Трудове на Рудолф Шайнер, включени в Събраните съчинения (Събр. съч.), в бележките се обозначават с библиографския им номер.

към страница:

- 7 *в една предишна лекция:* В Берн, на 9 ноември 1916 г., „Връзката между живите и мъртвите“, в Събр. съч. 168, със същото заглавие.
- 8 *във Виенския цикъл:* „Вътрешната същност на човека и животът между смъртта и ново раждане“, Събр. съч. 153.
- 9 *в моята книга „Теософия“:* „Теософия. Въведение в свръхсетивното познание за света и за човешкото предопределение“ (1904 г.), Събр. съч. 9, глава: „Трите свята“.
- 11 *споменатия Виенски цикъл, където разясних, че волята:* „Вътрешната същност на човека и животът между смъртта и ново раждане“, Събр. съч. 153, в лекцията от 13 април 1914 г.
- 12 *утре ще обясня това и в откритата лекция:* Берн, 30 ноември 1917 г.: „Духовнонаучни резултати относно идеите за свободата и социално-етичния живот“, в „Свобода – безсмъртие – социален живот“, в Събр. съч. 72.
- 18 *В откритата лекция вчера:* Берн, 28 ноември 1917 г.: „Действието на душевните сили в човека и неговата връзка с вечната му същност. Духовнонаучни резултати относно същността на човека“, в Събр. съч. 72.
- 22 *може да се напише на четвърт страница:* Адолф фон Харнак, 1851–1930, дословно казва: „Нашите извори за оповестяването на Исус – с изключение на няколко важни изречения при апостол Павел – са трите Евангелия. Всичко останало, което знаем, независимо от тези Евангелия, за историята и за проповедите на Исус, удобно може да се напише върху четвърт страница, толкова е малък обемът.“, в „Същността на Християнството“, Лайпциг, 1901 г., стр. 13.
- 23 *забележителна книга на един теолог:* „За Раймарус Вреде“ от Алберт Шефан Швайцер, Тюбинген 1906 г. Заглавието на 2-то издание „История на изследването на живота на Исус“.
- 23 *представих в първата мистерийна драма:* В първата мистерийна драма на Рудолф Шайнер „Портата на посвещението“ (1910 г.), Първа картина. В „Четири мистерийни драми“, Събр. съч. 14.
- 27 *демона на Сократ:* При Платон, Диалозите „Апология“ 31, С-32 и „Федър“ 242 В-С.
- 27 *„Духовното ръководство на човека и човечеството“* (1911 г.), Събр. съч. 15, в края на първа лекция.
- 27 *В моята нова книга „Върху загадките на душата“* (1917 г.), Събр. съч. 21, където във Втора глава става дума за учения индивид Десоар: Втора глава носи заглавието: „Макс Десоар за антропософията“ и е отговор на негови изказвания в книгата му „За обратната страна на душата. Критично разглеждане на тайните науки.“, Щутгарт, 1917 г.
- 31 *от представители на Христос на Земята е създадена програма за мир:*

- започването на войната на 1 август 1917 г. Папа Бенедикт XV отправя апел за мир към воюващите сили.
- 32 *злобни клевети*: Сравни между другото лекциите от 11–13 май 1917 г. в „Духовните причини за първата световна война“, Събр. съч. 174б.
- 40 „*Как се постигат познания за висшите светове?*“ (1904/1905 г.), Събр. съч. 10.
- 41 *Старият завет да забранява на хората да общуват с мъртвите*: В Пета книга Моисеева, глава 18, стих 10-12 се казва: „не бива да се намира у тебе (такъв) ... който пита мъртви; защото всеки, който върши това, е гнусен пред Господа“ (преводът е по Изданието на Св. Синод на Българската църква от 2011 г.). Сравни също Първа книга Царства, 28 глава (Самуил и магьосницата от Аендор).
- 43 *говорих за вънния човешки физически организъм*: Виж „Антропософия, психософия, пневматософия“, Събр. съч. 115, събрани лекции от 1909, 1910 и 1911 г.
- 46 *Рихард Вагнер, 1813–1883*. Времето тук се превръща в пространство: Думи на Гурнеманц в Първо действие на „Парсифал“.
- 54 *словото от Евангелието*: „Не ги търсете ...“: Лука 17, 20.
- 63 *в откритата лекция в Щутгарт*: На 24 април 1918 г. „Свърхсетивният човек и въпросите за свободата на волята и безсмъртието според изследванията на духовната наука“. Лекцията е публикувана в списанието „Училище за човека“, брой 9/1916 г., в Събраните съчинения не е публикувана.
- 67 *Питагор, 582–493 преди Христос*. Тук има една представа за музиката на сферите: Възможно е стенографът да е съкратил изказванията на Рудолф Шайнер на това място. С „Тук ...“ сигурно се имат предвид изложените преди космически закони на Платоновата световна година. Сравни също и с лекцията от 23 август 1906 г., в „Пред портата на Теософията“, Събр. съч. 95.
- 74 *както казах веднъж в една открита лекция...*: „Метаморфози на душевния живот“, том I, Събр. съч. 58.
- 76 *Удроу Уилсън, 1856–1924, президент на САЩ от 1913 до 1921 г.*
- 78 *че и в този град се обединиха приятели*: Лекцията е изнесена по случай освещаването на клона на Антропософското общество в Улм.
- 81 *за което често съм говорил като за необходимост*: Сравни например лекцията в Берлин, 30 октомври 1913 г., в „Духовната наука като жизнено благо“, Събр. съч. 63, стр. 42: „Да се проникне тялото на културата с душа и дух, това е целта на духовната наука.“
- 82 „*Общество за етична култура*“: За връзките на Рудолф Шайнер с основаното от Вилхелм Фьорстер и Георг фон Гизицки през 1892 г. общество виж „Моят жизнен път“ (1923–25), Събр. съч. 28, стр. 166, и статиите „Общество за етична култура в Германия“ в „Събрани статии за културата и съвременната история 1887–1901“, в Събр. съч. 31, стр. 164.
- 85 *Фридрих Ницше, 1844–1900*: Виж Рудолф Шайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“ (1895 г.), Събр. съч. 5.
- 86 *атлантска катастрофа*, Сравни Рудолф Шайнер „Тайната наука“ (1910 г.), Събр. съч. 13.
- 89 *обикновеният човек от Назарет*: Това определение е направено от Густав Френсен, 1863–1945, евангелски свещеник и писател на романи („Селски проповеди“, 2 изд., Том I, Гьотинген 1900 г., стр. 69), и от Хайнрих Вайне, 1874–1936, протестантски теолог, („Исус през деветнадесетото столетие“, Тюбинген/Лайпциг 1903 г.).

- Тюбинген/Лайпциг 1903 г).
- 90 *от 9 век...: През 9 век започва отделянето на Източната църква (Византия) от Рим.*
- 91 *троцкизъм, ленинизъм: Под водачеството на Ленин (1870–1924) и Троцки (1879–1940) през 1917 г. се извършва болшевишката революция в Русия.*
- 91 *Рабиндранат Тагор, 1861–1941, индийски поет и философ. „Духът на Япония“, преведен от Хелене Майер-Франк в „Пруски годишници“, том 171, брой 1, януари 1918 г.*
- 94 *Граници на познанието: Новата философия от времето на Кант утвърждава „Граници на познанието“ (Дюбоа Раймонд: „Ignoramus et ignorabimus“). Сравни Рудолф Щайнер, „Философия на свободата“ (1894 г.), Събр. съч. 4; „Загадките на философията“ (1914 г.), Събр. съч. 18; „Граници на природознанието“, Събр. съч. 322.*
- 95 *„Върху загадките на човешкото съществуване“ (1916 г.), Събр. съч. 20. Прочетете у Хердер: „Най-старият документ на човешкото познание“, Рига, 1774 г., Част I, План III, стр. 70, където дословно се казва: „Най-древното прекрасно откровение на Бог ти се явява всяка сутрин като един факт“ в „Картини на сутрешната зора, Картина на идващия ден“. – Виж и стихотворението на Хердер „Сътворението. Една утринна песен“, 1773 г. М. А. Ку Хунг-Минг: „Духът на китайския народ и изходът от войната“, превод от Оскар А. Х. Шмит, Йена 1916 г.*
- 96 *на върха на Гьотевото общество бе поставен човек: Пруският държавен и финансов министър, губернатор на провинция Рейн, Георг Кройцендедих барон фон Райнбабен.*
- 97 *една книга ... в сбирката „От природния и духовния свят“: том 638, „Вяра и тълкуване на звездите. История и същност на астрологията“ от проф. Франц Бол, със съдействието на проф. Карл Бецолд, Лайпциг и Берлин 1918 г. Той ужасно ругае тази малка книжка: Фриц Маутнер в „Берлински ежедневник“, брой 47, 1918 г., № 161 от 28 март, вечерно издание.*
- 97 *Няколко дни след това от автора излезе: Франц Бол в същия вестник № 192 от 16 април, сутрешно издание.*
- 99 *уилсънизма: виж бележката на стр. 77.*
- 111 *Дейвид Лойд Джордж, 1863–1945, министър от 1905 г., президент от 1916 до 1922 г. Сър Хенри Кемпбъл-Банерман, 1836–1908, английски министър-председател от 1906 до 1908 г.*
- 112 *Матиас Ерцбергер, 1875–1921, държавник.*
- 113 *В статия, която сега ще излезе в една малка книжка: „Тайното откровение на Гьоте в неговия „Фауст“ и „Приказка за зелената змия и красивата лилия“ (1918 г.), Събр. съч. 22.*
- 113 *„Ах, философия и право...“: „Фауст“ I, Работен кабинет, стих 354-359.*
- 114 *„В потоци житейски...“: „Фауст“ I, Нощ, стих 501-503.*
- 115 *„Ти би могъл да си сроден с духа...“: „Фауст“ I, Нощ, стих 512-513. „...всичко е чувство“: „Фауст“ I, Градината на Марта, стих 3456-3457.*
- 116 *Якоб Минор, 1855–1912, германист, написал „Гьотевият Фауст“, 2 тома, 1901 г.*
- 118 *Примерът, който психоаналитиците постоянно привеждат: В „Психология на несъзнателните процеси“ от К. Г. Юнг, Цюрих, 1917 г.*

- 120 *Ото Вайнингер*, 1880–1903, философ. „Пол и характер“, Виена, 1903 г. *когато четете неговата последна книга*: „За последните неща“, издадена от Морц Рапапорт, Виена, 1907 г. Цитатът дословно гласи: „Може би поради това нямаме спомени за състоянието си преди раждането, понеже чрез раждането си сме потънали прекалено дълбоко и сме загубили съзнанието, а за да се роди човек само с инстинкти, означава да му липсват разумни решения и знание. Затова не знаем нищо за това минало.“
- 123 *моята книга* „*Върху загадките на душата*“ (1917 г.), Събр. съч. 21. *Макс Десоар*: Виж бележката към стр. 27. *брой на Кантианското списание*: Има се предвид философското списание „Кантиански изследвания“, година 22, брой 4, С коментар от книгата на Десоар „За обратната страна на душата“.
- 125 *изтичане на металните монети към Ориента*: За упадък на римската монетарна система в ранното Средновековие, разпадът на валутата и т.н., срв. напр. Б. Галбрайт, „Парите, откъде идват и накъде отиват“, Мюнхен, 1976 г.
- 126 *цикъла лекции, които изнесох в Берлин*: „Човешката и космическата мисъл“, 4 лекции, Берлин, 1914 г., Събр. съч. 151.
- 127 *последния брой на „Пруски годишници“*: „Световната война като критика на мирогледите“, от Ернст Ролфс в Оснабрюк. Пруски годишници, том 172, брой III, Берлин, юни 1918 г. *да се разпространят духовни сили*: В по-стари издания това изречение беше по погрешка сменено със следващото изречение. Поправката стана след проверка на оригиналната стенограма от Хета Хумел.
- 129 *Оскар Хертвиг*, 1849–1922, анатом. „Развитие на организмите. Опровержение на Дарвиновата теория за случайността“, Йена, 1916 г. „За отпора на етическия, социалния и политическия дарвинизъм“, Йена, 1918 г.
- 130 *Едуард Гибон*, 1737–1794, английски историк. „История на упадък и падението на Римската империя“, 6 тома, Лондон, 1776–88 г. *Хайнрих фон Трайчке*, 1834–1896, немски историк. *Оттам Трайчке каза*: „Това, за което съзнателно или несъзнателно се лъже в английските и френските вестници, е депримиращо доказателство за често повтаряното твърдение на Трайчке, че страстта и глупостта са великите сили на историята“ (Е. Ролфс, виж забележката към стр. 127).
- 133 *Херман фон Хелмхолц*, 1821–1894, психолог и физик. „*Въведение в тайната наука*“ (1910 г.), Събр. съч. 13.
- 165 „*Християнството като мистичен факт*“ (1902 г.), Събр. съч. 8.
- 165 *Адолф фон Харнак*: виж бележката на стр. 22.
- 167 *Ако бива да употребим този израз на Лесинг*: Във „Възпитанието на човешкия род“, 1780 г.
- 169 *Тертулиан*, ок. 160 до ок. 220 г., църковен писател. Неговото произведение за защита на християните е: „*Apologeticum*“.
- 172 „*Божият син беше разпнат на кръста...*“: Тертулиан в „*De carne Christi*“ (според Вилман „История на идеализма“ том 2, стр. 133).
- 173 *за която авторът на Апокалипсиса говори*: Сравни глава 13, стих 18 на Апокалипсис.
- 174 *Юстиниан*, 527–565, византийски император.
- 175 *Зено Исаурик*, кайзер от 474–491. Затворил школата от Едеса с едикт през

- 489 г.
- 175 *Академията на Гондишапур*: Сравни лекциите от 12 и 16 октомври 1918 г. в „Полярност при трайност и развитие“, Събр. съч. 184, както и Х. Х. Шьофлер, „Академията на Гондишапур“, Второ издание, Щутгарт, 1980 г.
- 176 *Мохамед*, около 570–632.
- 177 *Свети Павел говори много за този „трън“*: Второ послание до Коринтяни, Глава 12, 7.
- 179 *Осмия вселенски събор в Константинопол през 869 година*: В „*Canones contra Photium*“, Канон 11, се постановява, че човекът няма „две души“, а „*unam animam rationabilem et intellectualem*“. Уважаваният от Рудолф Щайнер католически философ Ото Вилман в своето тритомно произведение „История на идеализма“, Първо издание, Брауншвайг, 1894 г., § 54: Християнският идеализъм като завършек на античния (том II, стр. 111): „Злоупотребата, която направиха гностиците с Павловото различаване на духовния и физическия човек, като представиха единия като израз на тяхното съвършенство, а другия – като представител на ограничените в закона на църквата християни, подтикна църквата към изрично отхвърляне на трихотомията.“
Сравни споменаването на събора в Константинопол от Рудолф Щайнер в Събр. съч. 174а, 174b, 191, 194, 203.
- 182 *Ангелус Силезиус* (Йохан Шафлер), 1624–1677. От „Херувимският страник“.
- 183 *Харнак*: виж бележката към стр. 24.
- 183 *Йоханес Мюлер*, 1864–1949, „философ на живота“, ръководител на „Свободна държава за личен живот на търсещи от всяко направление и производ“ в замъка Елмау в Горна Бавария. Издател на различни книги с религиозна и социална тематика.
- 184 *Поетът го е почувствал*: Фридрих Шилер в „*Tabulae votivae*“.
- 185 *евритмията, която превръща целия човек в ларинкс*: Виж Рудолф Щайнер, „Евритмия. Откровението на говорещата душа“ Събр. съч. 277.
- 186 *интересните статии, написани от Удроу Уилсън*: „*Mere Literature and Other Essays*“, немски превод от Ханс Винанд, Мюнхен, 1913 г. под заглавието „Само литература. Разглеждане на един американец“.
- 186 *Херман Грим*, 1838–1901, историк.
- 188 „*буквата убива...*“: Второ послание на апостол Павел до Коринтяни 3, 6.

ОТНОСНО ОТПЕЧАТАНИТЕ ЛЕКЦИИ

Из автобиографията на Рудолф Шайнер
„Моят жизнен път“, Глава XXXV, 1925 г.

От моята антропософска дейност произхождат първо моите публикувани пред цял свят книги и второ – голяма поредица от лекции, които първоначално беше замислено да бъдат отпечатани частно и да се продават само на членовете на Теософското (по-късно Антропософското) общество. Това бяха записки, направени повече или по-малко добре по време на лекциите, и поради липса на време не можах да бъдат коригирани от мен. За мен щеше да е най-добре устното слово да си остане устно, но членовете поискаха отпечатването на лекциите. И така, те бяха отпечатани. Ако имах време да ги коригирам, от самото начало нямаше да има нужда от ограничението „само за членове“. От повече от година то вече отпадна.

На това място в моя „жизнен път“ е необходимо преди всичко да кажа как двете неща – моите публикувани книги и тези частно отпечатани лекции се включват в това, което изграждам като антропософия.

Който иска да проследи моята вътрешна борба и работа за поставянето на антропософията пред съзнанието на настоящата епоха, трябва да го стори въз основа на публикуваните произведения за общо ползване. В тях разглеждам всичко, което се среща като стремеж към познание в тази епоха. Там е изложено това, което все повече се оформяше пред мен в духовното съзерцание и се превърна в постройката на антропософията, макар и в много отношения по несъвършен начин.

Редом с изискването да се изгради „антропософията“ и при това да се служи само на това, което се получава, когато съобщенията от духовния свят трябва да се предадат на образованите хора от съвременето, се появи и другото – да се удовлетвори напълно и проявилото се като душевна необходимост, като копнеж по духа от страна на членовете.

Преди всичко беше налице силното желание Евангелията и съдържанието на Библията да бъдат разгледани в светлината на антропософията. Хората пожелаха да чуят курсове за тези дадени

на човечеството откровения.

След като бяха изнесени лекционни курсове в смисъла на това искане, се прибави и нещо друго. На тези лекции присъстваха само членове. Те бяха запознати с началната антропософска информация. Пред тях можеше да се говори като пред напреднали в областта на антропософията. Изнасянето на тези вътрешни лекции не можеше да прилича на написаните трудове, предназначени за всички хора.

Във вътрешните кръгове аз можех да говоря за нещата по начин, различен от този за откритите лекции.

Така в двойствеността на откритите и частните лекции, фактически лежи нещо, което произлиза от две различни бази. Изцяло публичните трудове са резултат от това, което се бореше и работеше в мен; в частните отпечатани лекции заедно с мен се бореше и работеше и обществото. Аз слушам трептенията в душевния живот на членовете и чрез подвижния ми живот в това, което чувам там, възниква изграждането на лекциите.

Никъде, дори и в най-малка степен не е казано нещо, което да не е най-чист резултат от развиващата се антропософия. Не може и да става въпрос за някаква отстъпка пред предразсъдъци или предварителни настроения на членовете. Който чете тези частно отпечатани лекции, трябва да ги приеме изцяло за това, което антропософията има да каже. Затова, когато оплакванията в това отношение станаха твърде настойчиви, без съмнение бе възможно да се отстъпи от указанието, тези отпечатани лекции да се разпространяват единствено в кръга на членовете. Само че трябва да се приеме, че в непрегледаните от мен записки на лекциите може да има грешки.

Мнение за съдържанието на такива частно отпечатани лекции обаче може да се признае само на този, който познава предпоставките за една такава преценка. За почти всички от тези отпечатани лекции тези предпоставки са поне антропософското познание на човека и на космоса, доколкото тяхната същност е представена в антропософията и това, което като „антропософска история“ се намира в съобщенията от духовния свят.

РУДОЛФ ЦАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винер Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенското висше техническо училище: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в „Немска национална литература“ на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие „Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте“ (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. „Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер“ (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието „Немски седмичник“. Лекции в Гьотевото общество, Виена: „Гьоте като баща на новата естетика“ (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация „Истина и наука“. Увод към „Философия на свободата“ (Събр. съч. 3).
- 1894 г. „Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед“ (Събр. съч. 4).
- 1895 г. „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“ (Събр. съч. 5).
- 1897 г. „Гьотевият светоглед“ (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин. Издава „Списание за литература“ и „Драматургични свитъци“ с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт „Общообразователно училище за работещи“, Берлин.

- 1900 г. „Взгледите за света и живота през деветнадесети век“, по-късно излиза с разширения като „Загадките на философията“ (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. „Мистиката в зората на съвременния духовен живот“ (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мари фон Сиверс (от 1914 г. Мари Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. „Християнството като мистичен факт и Мистериите на древността“ (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основава и издава списание „Луцифер“, по-късно „Луцифер-Гнозис“ (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. „Теософия“. Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1094 – 1905 г. „Как се постигат познания за висшите светове?“ (Събр. съч. 10), „Из хрониката Акаша“ (Събр. съч. 11), „Степени на висшето познание“ (Събр. съч. 12).
- 1910 г. „Въведение в тайната наука“ (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на „Четири мистериини драми“ (Събр. съч. 14).
- 1911 г. „Духовното ръководство на човека и човечеството“ (Събр. съч. 15).
- 1912 г. „Антропософски календар на душата“, „Максими“ (Събр. съч. 40), „Път към себепознание на човека“ (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. „Прагът на духовния свят“ (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство „евритмия“, чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. „Загадките на философията“ (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. „Върху загадките на човешкото същество“ (Събр. съч. 20). „Върху загадките на душата“ (Събр. съч. 21). „Духовният облик на Гьоте в откровенията на

- неговия „Фауст“ и в „Приказка за зелената змия и красивата лилия“ (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за „троичното устройство на социалния организъм“, „Основи на социалния въпрос“ (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Щутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание „Гьотеанум“.
- 1922 г. „Космология, религия и философия“ (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. „Антропософското общество“ прераства в „Единно антропософско общество“ под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му „Моят жизнен път“ (Събр. съч. 28), както и „Ръководни антропософски принципи“ (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху „Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания“ (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъснатата лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер почива в Дорнах.

„Нашата епоха сравнително отдавна е отхвърлила старите инстинктивни представи, отнасящи се до света на мъртвите, и човечеството трябва да си създаде нови представи. То трябва да излезе от абстракциите за висшите светове и не само в общи линии да говори за духовност, а наистина да разбере какво действа като духовност. То трябва да е наясно, че мъртвите не са умрели, а продължават да живеят в историческия процес на развитието на човечеството, че силите, които духовно се простират около нас, от една страна, са силите на висшите йерархии, но също и силите на мъртвите...“

„Хората могат да се съпротивляват да признаят, че в техните тела ангелите подготвят идеалите на бъдещето, но това е точно така. И наистина при формирането на образите от страна на ангелите действа точно определен принцип. Действа принципът, че занапред нито един човек на Земята няма да може спокойно да се наслаждава на щастието, ако други хора край него са нещастни. В сила влиза импулсът на абсолютното братство, на абсолютното единство на човешкия род, на правилно разбраното братство, що се отнася до социалните отношения в условията на физическия живот...“

„Що се отнася до душевния живот на хората, чрез образите, които влагат в астралното тяло, ангелите преследват целта в бъдеще всеки човек да вижда във всеки друг човек скритото божествено начало.“

Рудолф Щайнер